

Садржај:

Осврт уназад

Догматика

Огледи из канонског и црквеног права

Библијска теологија

Ка изворима српског језика

Вера и наука

Историја

Актуелне теме

Духовни путокази

Путописи

Хроника

Година десета / Призрен 2002 – Бр. 4 [40]

Година десета / Призрен 2002 – Бр. 4 [40]

С благословом Његовог Преосвештенства
Епископа рашкопризренског и косовско-метохијског
Г. Др Артемија

Издаје: ЕПАРХИЈА РАШКОПРИЗРЕНСКА

Главни и одговорни уредник:
Војислав Јовичић

Уређивачки одбор:
епископ Атанасије (Ракића)
протојереј Зоран Грујић
протојереј Симеон (Виловски)
протојереј Сава (Јањић)

Технички уредник:
Војислав Јовичић

Тираж: 1000 примерака

Часопис излази четири пута годишње.
Дозвољено је прештампавање чланака уз обавезно цитирање.

Адреса издавача: ЕПАРХИЈА РАШКОПРИЗРЕНСКА
ПРИЗРЕН – ГРАЧАНИЦА

Компјутерска припрема АС, Београд
Штампа:

ОСВРТ УНАЗАД

ПОВОДОМ ДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ ИЗЛАЖЕЊА ЧАСОПИСА „СВЕТИ КНЕЗ ЛАЗАР“

Епископ Артемије

ОВАКО ЈЕ ПОЧЕЛО

Побуда за покретање Часописа „Свети кнез Лазар“ изложена је у Уводној Речи у његовом првом броју. Та побуда је схваћена, изражена и објашњена као потреба свенародне духовне обнове и препорода. Тамо смо изнели наше схватање како саме суштине те духовне обнове, тако и начин како до исте доћи.

Духовна обнова нашег народа језгровито је изражена као потреба повратка самима себи, својим основама, својим коренима и својим Светим Прецима. То је истакнуто као циљ коме Часопис треба да служи, да о томе говори и сведочи сваким својим бројем, сваком својом страницом. И још нешто. Тамо, у тој Уводној Речи, назначен је и пут како до тог циља доћи. Тај пут је означен као Покајање, μετανοια, промена ума, скидање старог и облачење у новог човека, одбацивање и уклањање од свега што је грешно и пагубно, а повратак и прихватање свега онога што је свето, честито и спасоносно. У једном таквом покајању, речено је, био би почетак, садржина и крај свенародне духовне обнове и препорода.

И ОНДА?

Онда је кренуло. Први кораци су прављени са много труда, жртве и љубави. Из броја у број, из године у годину. И тако кроз 40 бројева и 10 година. Мали јубилеј за човека, а значајан за један Часопис. Није било лако све издржати и Часопис у животу одржати. На том путу наилазило се на многе и разноврсне препреке, тешкоће, проблеме. Провлачило се између многих „Сцила и Харибди“, али се никада није губио из вида крајњи циљ и опредељење Часописа.

На том десетогодишњем путу било је посртања, падова, грешака. Али и устајања, исправљања, опоравка, баш као и у животу

сваког човека. Многи су нас ометали, нападали, критиковали, а други су нас бодрили, бранили па и похваљивали. Ми смо се трудили да послушајемо глас и једних и других, да добронамерне критике и примедбе усвајамо и да се исправљамо, а да на похвале гледамо као на нове подстреке и изазове да истрајавамо на нашем путу.

Трудили смо се заједно са бројним сарадницима, Главним и одговорним Уредницима (неколико их се променило за 10 година), да Часопис остане окренут вечним питањима и проблемима човека, знајући да га то чини увек савременим и актуелним. Чували смо се да не потонемо у плитке воде дневно-политичких збивања и интрига, а да Часопис ипак буде и сведок свога времена. Стога на страницама нашег Часописа има трагова, ожиљака па и дубоких рана нашег народа у овом простору и времену, нарочито што се Косова и Метохије тиче.

НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ ЧАСОПИСА

Од првог па до овог 40-ог броја којим се завршава десетогодишње излагање Часописа, Технички уредник био је и остао један и непромењен. То је г-н Војислав Јовичић, познат као наш „брат Воја“. За десет година остао је веран Часопису и нама. О сваком броју (садржају и изгледу) договарао се и консултовао, проналазио нове сараднике и прикупљао чланке, бринуо о ликовном изгледу и временском року за сваки број, радујући се из душе сваком новоизашлом броју. Слободно можемо рећи да је његова истрајност и приврженост Часопису и нама давала снагу да не малакшемо.

Ко ради тај и греша. И на техничко-уређивачком плану било је тешкоћа и грешака, критика и похвала, али није било страха од тога нити помисли да се од нашег пута и опредељења скрене, престане, одступи. Критике и примедбе су прихватане и напор да се не повлађују. То је и основна карактеристика искреног и дубоког покајања како за појединца тако и за читаве народе.

И још нешто што одликује наш часопис а чиме се можемо поносити сви ми који на њему радимо и који се око њега трудимо. То је редовитост излагања. И када нам је било добро и када није, и у најтежим временима (ратним и поратним збивањима на Косову и Метохији), Часопис је излазио редовно. Кад-икад са малим кашњењем (15–30 дана), али никада се није десило да Часопис излази за „неку“ од протеклих година, што је код многих случај.

А ДАЉЕ?

И даље ћемо настојати да останемо верни самима себи. Једино тако Часопис „Свети Кнез Лазар“ биће препознатљив по своме духу

и садржини, по своје опредељењу и доследности, по своје редовном излажењу. А промене декора на корицама с времена на време чине га само интересантнијим и привлачнијим.

Због свега тога овај скромни десетогодишњи јубилеј нашег Часописа испуњава нас радошћу духовном и топлом благодарношћу. Благодарност најпре припада Дародавцу свакога добра – Богу који нас је крепио и уливао снагу у протеклих година да, поред свега што смо доживели и преживели у том периоду, поред свих многобројних дужности и обавеза које живот намеће, увек нађемо времена и начина да се побринемо и за наш Часопис. Благодарност припада и свим нашим сарадницима који су нам указивали поверење и давали своје прилоге како би Часопис својом садржином вршио своју узвишену мисију. Посебна захвалност „брата Воји“ на његовом неуморном труду на уређивању Часописа, при чему је често заборављао на себе и своје најмилије. И најзад, захвалност припада и свима нашим читаоцима који нас редовно или повремено читају и тиме нас уверавају да наш труд око Часописа није узалудан. Јер још у Уводној Речи пре десет година рекли смо да, ако наш Часопис „Свети Кнез Лазар“ допринесе ма и најмање једном таквом препороду и обнови, као што је напред изнето, он ће оправдати своје рођење и осмислити сав труд и жртве оних који се око њега труде. Данас, после десет година Ми смо уверени да је Часопис вишеструко испунио своју узвишену мисију, што нашу радост чини испуњеном.

И на крају, желећи нашем Часопису да настави свој живот, деловање и мисију у нашем народу и у другој својој деценији, Ми му честитамо овај први десетогодишњи јубилеј, делећи своју радост са свима који су са нашим Часописом имали сусрет и којима је он помогао да реше и разреше макар и једну дилему у своје животу, да их покрене и помогне у духовном препороду. Као што је Свети Кнез Лазар на Косову Пољу предводио своје витезове у борби „за крст часни и слободу златну“, тако нека и наш Часопис и надаље буде један путоказ у нашем животу, у нашем опредељењу за „Царство небеско“.

ОЈ КОСОВО*

О Косово поље равно,
Ти си било вазда славно.
Народ је, ој Косово,
У звездице стално ков'о.

Србима си од вајкада,
Било понос, било нада;
Огњиште си и колевка,
Српском роду довијека.

Што имасмо за те дасмо
Дал' узалуд просипасмо?
Оце, браћу, кнез Лазара
Србија ти дала стара.

А ми децу, родитеље,
И најлепше своје жеље,
Својом крвљу затописмо
Чашу жучи сву пописмо.

Све за твоју част, слободу,
А на понос нашем роду.
Изроди нас сад издају,
За те као да не хају.

Издају нам нашу кућу,
И погачу месе врућу
Српском крвљу умешену,
На огњишту угашену.

Па још веле, да се селе,
Срби сами, к'о ајвани;
Још нам прете увек исти,
Да смо националисти.

А светиње што нам руше,
То гледају мирне душе,
Комунисти и Шиптари,
К'о на неке задње ствари.

* У овој песми су описане и опеване на Косову: муке, невоље, прогон, пљачке, убијање Срба и малтретирања од; комуниста, Шиптара и КФОР-а у времену после другог светског рата па све до данас.

Комунисти нису на Косову толико убијали Србе, али су, као они који имају власт, забранили да се око 100.000 (сто хиљада) Срба изганих од Шиптара с Косова за време рата 1941, врате на своја огњишта. Докле год су били на власти, дозвољавали су Шиптарима да од Срба на Косову чине све шта хоће. Томе су доста допринела подмићивања и страх од председника државе Тита, који је Србе и Србију лукавом и окрутном политиком у свему разбијао, а Шиптарима чинио све по вољи, и све под геслом „Братства и јединства“.

Тако је ова песма „Косовског чобанчета“ излазила на хартију, као мукли вапај Срба с Косова, када се о Косову и о слободи „роба незаборављеног“ - косовских Срба, могло говорити и за слободу борити само у мислима, ћутањем или шапатом. На жалост и срамоту, Срби са Косова који нису били спремни за ову врсту борбе, просто су бежали са Косова и Метохије

Пале, руше и пљачкају,
Такав пос'о добро знају.
Од Пећкога манастира,
До Девича немаш мира.

И од цркве Грачанице,
До Косовске Митровице,
Светог Марка код Призрена,
Урошевца и Гњилана.

Свуд се пљачка и силује,
И убија и робује.
Не поштују крст и гробље,
Горе него да смо робље.

Кад се српска шума сече,
Не слуша се ко лелече.
По житима и поврћу,
Са свом стоком сви насрћу.

Многа села исељена,
А имена промењена.
Старе цркве закључане,
Ил' су сасвим опљачкане.

Са минама сад их руше,
Без савести и без душе;
Српске куће редом пале,
И тиме се свуда хвале.

НАТО с КФОР-ом и Шиптари,
То су главни Косовари,
Власт имају па се смеше,
Зар Србима што да реше?

Са Косова нек' се селе,
Тако сложено они веле,
Под притиском нек' се губе,
А праг тихо нек' пољубе.

Тада ћемо без по' муке,
Ми опрати лако руке.
Рећи ћемо: Срби сами,
Сад се селе к'о и лани.

Живот они траже бољи,
И по својој иду вољи.
Ми поштујућ' такву моду,
Дајемо им ту слободу.

Па зар зато да смо криви,
Што хоћемо да свак' живи,
Баш онако како жели?
Зато нек се Србин сели!

А то колико смо Срба клали,
Ни ми сами нисмо знали;
То Мухамед и КФОР знају,
Па Србима нек' причају,

Шта смо од њих урадили,
Кад смо клали и палили;
Кад смо њина тела секли
И на огњу живом пекли.

Па сад браћо погледајте,
Сами себе запитајте,
На шта личи сад све ово,
Јел' крај дош'о за Косово?

Могул' рећи права мњења,
Долазећа поколења?
Дал' ће знати да нам кажу
Колико нас данас лажу?

Владајућа ова класа,
Донела нам сто ужаса;
Па ни турско страшно доба,
Не умеде гњечит роба,

Као данас што то знају,
Ови нама што владају,
На Косову комунисти,
Увек исти, увек исти.

Комунисти и Шиптари,
Спремили нам план и ствари,
Да бегамо са Косова
Еј' судбино Србинова.

Народ има власт у влади,
Пропаганда богоради.
Никад такву као данас,
Створена је таман за нас.

Па сад реци штогод боље,
Ако мислиш да те коље,
Можеш бити на врх листе,
Док све Србе не очисте.

Ил' покорно главу сави,
И за време омутави,
Па кад дигнеш главу горе,
Збаци ђубре сво у море.

Ој Косово, мило наше,
Видело си многе паше,
Како шећу, па се дуре,
Ломе крсте и божуре.

Видело си њина леђа,
Њине кости и гробове,
Па ћеш исто тако видет'
Ове паше данас нове.

„Косовско чобанче“ (1945-2000)

ДОГМАТИКА

ОД СИНАЈА ДО ТАВОРА: ГОРА МИСТИЧКОГ УСХОЂЕЊА

Андреас Андреопулос

Усхођење на једну гору је символ духовног усхођења, у текстовима многих Отаца Цркве. Ово представља наставак једног старог предања које је, у својој паганској фази, предодредило планине као место пребивања богова (Олимп) или других надприродних бића, као Муза (Парнасос). Јеврејско предање такође је препуно навода планина са метафизичким и религиозним значењем, међу којима је брдо Синај несумњиво на врху. Хришћанско предање следило је на сличан начин, наводећи планине као што је гора Ермон, која је повезана са Јованом Крститељем, као и Тавор и Маслинску гору, на којима се Исус молио. Овај став спрам гора наставља се и данас: једно од најсветијих места савременог Истока је полуострво Атос, познато као Света Гора, последња у низу Византијских светих гора, иако свакако не једина гора са духовним садржајем у савременом добу.

Аскетско усхођење које се изражава на свим овим горама, од Синаја до Атоса, било је такође надахнуто једним од најпопуларнијих аскетских текстова који су икада написани, *Лествицом* монаха Јована, који је посредством овога дела постао познат као Јован Лествичник. Овај чудесни текст је један духовни водич, тако рећи, за усхођење од земље на небо. Иако је метафора која се овде користи лествица а не гора, можемо да видимо да се и овде изражава иста заповест и жеља за усхођењем на небеса, иста потреба да се искористи усхођење на једну високу тачку као очигледан узор, управо као и у предању аскетског усхођења на гору. Али да се вратимо на духовну симболику горе и да видимо шта пише Максим Исповедник у једном чудесном одломку који се односи на симболику природе у Светом Писму:

„Свето Писмо користи ознаку „горски“ када наводи више облике духовног изучавања природе. Његови следбеници су они

који су одбацили слике чулних предмета, и приступили поимању умних суштина ових предмета, заједно са стицањем врлина“¹.

Гора која је изразила суштину духовног усхођења у последњој фази Византијске теологије, у четрнаестом веку, јесте гора Тавор, гора Преображења. Тавор и Преображење су тесно повезани са исихастичком теологијом тога доба, и тако је усхођење симболизовало борбу за обожење, које је највиши циљ хришћанског аскете.

Тавор међутим, као гора аскезе и усхођења, нема тако велико предање у односу на остале горе Светог Писма. Нови, и још више Стари Завет, пун је навода других гора, и све са различитим значењем. Горе Сион, Арарат, Синај, Хорив, Навав, Ермон, Кармил, Маслинска, Голгота, и многе друге, играле су значајну улогу у Јудејском и Хришћанском религиозном развоју. Присуство, међутим, двојице пророка Старог Завета крај Христа приликом Преображења, указује на коначну превагу Тавора. Ако ништа друго, еванђелска места која се односе на Преображење повезују Тавор са старијим горама и старијим аскетским предањима, на један начин на који, као што су то различити Оци који су писали коментаре и беседе на Преображење приметили, Тавор стоји вишље и замењује све друге горе, на исти начин на који Христос стоји вишље и замењује Илију и Мојсија, или Пророштво и Закон, којих су они често били симболи.

Било како било, гора која се користила чешће од било које друге као символ духовног усхођења у раној Византији, била је гора Синај. Ово предање почиње доста рано, са Филоном Александријским, који је први написао велику анализу живота Мојсија и користио га као узор духовног живота и мистичког усхођења. Хришћански писци, као Григорије Ниски, (*Живої Мојсија*) и много више Дионисије Ареопагит (*Мистичка Теологија*), наставили су тачно на исти начин. Гора Синај, у сваком случају, постепено је потиснута као суштина духовних гора, од горе Тавор, и ово се види како у Отачким текстовима, тако и у иконографији: веома је интересно да приметимо како иконографија Преображења почиње са једним скоро минималистичким приказом горе Тавор, као што можемо да видимо на чувеном мозаику у храму манастира свете Екатерине на гори Синају, на мозаику светог Аполинарија у Classe, и на икображењу Преображења у еванђељу из Rabbula, сва три из шестог века. Иако не можемо да имамо потпуно знање онога што је било између шестог и деветог века, због рушилачког деловања иконобораца, можемо да видимо различита изображења Преображења из деветог и десетог века, на којима се гора Тавор приказује претерано увећана, као на минијатурама Псалтира из Клудова и Псалтира

¹ Максим Исповедник: -Κεφάλαια διάφορα Θεολογικά τε καὶ Οἰκονομικά καὶ περὶ Ἀρετῆς καὶ Κακίας, Ἐκατοντάς, Δευτέρα, 61, PG, 90, 1244.

из Лондона. Са друге стране, теологија Преображења између шестог и деветог века не показује никакву аналогну значајну разлику, и тако је логично да се запитамо како може да се објасни развој иконописа. Вероватни одговор је, да је до тада Тавор био усвојио мистичко предање које је претходно било повезано са Синајем. Гора на минијатури Преображења у Псалтиру из Лондона је, теоретски, Тавор, као гора Преображења, истовремено је међутим и Синај, као наследник дугог предања мистичког усхођења.

Јасно је да, пошто се Тавор повезује са једном представом Новог Завета, има веће значење од нечега што се односи на представу Старог Завета, која је, упркос чињеници да су је Оци користили доста векова као мистички узор, једна проста „сенка“ истине, насуспрот једном симболизму и једном месту Новог Завета, који представља „слику“ (икону) истине². Симболизам Синаја је међутим био веома дубок и веома снажан да би био превазиђен само из овог разлога. Као што можемо видети, духовно предање Синаја није нестало, него је упијено од развијеног духовног предања Преображења. Ово указује да су симболизам Тавора и његова теолошка мисао, сусрели и допунили мистичку теологију која је била повезана са Синајем.

Испитајмо овде укратко развој духовне семиотике горе, једну тему која је свакако прилично замршена, са различитим нивоима значења. Природно, најочљивији ниво је онај постепеног откривења визуелног искуства, и уопште чулног искуства Бога. Две личности Старог Завета, који су позвани оданде где су се налазили, да би се појавили као сведоци Преображења Спасовог и првог историјског израза и откривења славе Божије човечанству, имали су нешто заједничко: обоје су имали несавршена искуства, или боље речено, откривења Бога у Старом Завету, и чежњу да га виде.

Скривеност Бога није превазиђена сасвим ни Оваплоћењем, јер није било непосредно могуће свима који су посматрали Христа да виде да је Он једносусни Син Бога Старога Завета, што је постало извор проблема за неке од првих Отаца, али је коначно превазиђено са Преображењем, где је све откривено ученицима, и једина граница овом откривењу је била колико су могли да поднесу ученици. Искуство виђења божанства дато је духовно зрелим процима Старог Завета, док су до тада духовно несавршени ученици пали на земљу са страхом. На овај начин, многи Оци су видели Тавор као типолошко испуњење Синаја, као Иринеј Лионски који је карактеристично написао да је на Синају Бог обећао да ће се јавити

² Упореди познато место „Ствари Старога Завета су сенка, оне Новог Завета су икона, а оне будућег века су истина“ Максима Исповедника у *Σχόλια στην Εκκλησιαστική Ιεραρχία*, 3, 3:2. Овај став се налази у разним деловима дела светога Максима, као и других Отаца.

Мојсију у будућности, и ово обећање испуњено је на Тавору³, једно обећање и једно испуњење за које можемо лако да кажемо да важи и за Илију.

Значење Синаја и Тавора међутим, не престаје на првом степену постепеног визуелног откривења. Оци су развили једну дугу и тешку традицију мистичке теологије и аскетског усхођења, у првој фази повезане са Синајем, а у другој фази, која достиже врх са процватом исихастичке теологије, са Тавором.

Одломци из књиге Изласка који описују искуства Јевреја и Мојсија на Синају, и особито навођење „дубоке таме у којој се налазио Бог“⁴ прилично су утицали на развој апофатичке теологије. Григорије Ниски у Животу Мојсијевом, описао је усхођење душе, користећи аналогију усхођења Мојсија на Синај. Ово предање Синаја као узора аскетског усхођења достигло је зенит са Дионисијем Ареопагитом и његовом *Мистичком Теологијом*, али је њен утицај био видан много пута, чак и у прилично каснијем енглеском делу *Cloud of Unknowing*, и достиже и до наших дана са философијом деконструктивног постмодернизма и границама језика.

И Григорије Ниски, као и Дионисије Ареопагит, тумаче искуства Мојсија на Синају као стадијуме откривења. Приликом усхођења ка врху, Мојсије је превазишао све што може да буде појмљиво и схватљиво чулима и разумом и ушао је у божански примрак, у којем се сјединио са Богом на начин који превазилази знање и логику.

Апофатичка теологија је једно од највеличанственијих бисера Византијског богословског предања. Не можемо је назвати „одречном“, сходно њеном латинском преводу „*via negativa*“, јер одсликава поимање или вероватније прихватање граница човековог разума, остављајући отвореном могућност неког другог начина приближавања Богу. Апофатичко предање користило је усхођење на Синај као своју теоретску основу и коментари Дионисија Ареопагита на усхођење Мојсијево су, у суштини, једно истраживање катафатичке и апофатичке теологије:

„Изгледа ми чудесна мисао да кажемо да добри Узрок свега може да се изрази са мноштвом речи и истовремено са мало речи или чак потпуно без речи, јер не може да постоји његов опис или поимање, пошто превазилази све на начин који је изнад постојања, и јавља се нескривено и истинито само онима који су прошли сва обредна освећења и очишћења, и иза свих усхођења свих свештених врхова, и оставили су иза себе сва божанска осветљавања, звуке и небеске речи и приступили су мраку где се, као што каже Писмо, уистину налази онај који превазилази све. Јер се не само захтева од божанственог Мојсија да се пре свега очисти и да се одвоји од оних

³ Иринеј Лионски: *Κατὰ Ατρέσεων*, 4, 20, 9, PG 7, 1038.

⁴ Излазак 20,21

који нису очишћени на исти начин, него и након сваког очишћења чује многозвучне трубе и види многа светла која исијавају чисте и широке зраке. Тада се одваја од мноштва и заједно са свештеницима које је изабрао, достиже до врха божанских усхођења. Међутим ни овде не говори са самим Богом, нити га види, јер је невидљив, једино види место на коме се налази. И ово, сматрам, значи, да најбожанскије и најузвишеније од свега што може да види око или да схвати разум, није ништа друго него призрак, који тек указује на природу Онога који превазилази било какво поимање, једног Присуства где само његове ноге газе по духовним врховима његових најсветијих места. И тако се Мојсије одваја од свих видљивих ствари, и од оних који их гледају, и улази у примрак незнања, један заиста тајанствени примрак, у којем затвара своје очи пред свим што преноси знање, јер је прешао у једну димензију изван сваког чула и виђења. Сада, припадајући у потпуности Ономе који се налази изван свега, и истовремено у ничему, док истовремено није нити он сам нити неко други, и сједињен својим најузвишенијим делом пасивно са Оним који је сасвим непојмљив, познаје не познавајући, на начин који превазилази свако поимање⁵.

Можемо да видимо промену у појму горе као симбола апофатичког усхођења, у текстовима Максима Исповедника и у значењу које је дао усхођењу на Тавор. У своме делу Πεύσεις καὶ Αποκρίσεις описује усхођење на Тавор и Преображење, са терминима који су у предању повезани са апофатичким богословљем Синаја:

„Логос води оне који поседују веру, наду и љубав, на гору теологије и преображава се пред њима, тако да називајући га Богом не значи само да потврђујемо да је свет, цар и остало слично томе, него и да дајемо одречно сведочанство за њега, јер постоји и ван божанскога и ван светог и ван свега што можемо за њега да кажемо трансценденто“⁶.

Усхођење на две горе је, за светог Максима, једна метафора за превазилажење катафатичке теологије од апофатичке теологије. Иако се и Синај и усхођење Мојсија традиционално тумаче као превазилажење речи и позитивних реченица, Максим примећује да се једно превазилажење језика десило на Тавору, пошто су ученици Христови запали у једну апофатичку тишину. Постоји, у сваком случају, једна значајна разлика између два искуства, Синајског и Таворског, у мисли Максимовој: На Тавору се светло и прослављено лице Христово јавило ученицима, чак иако они нису издржали да га погледају, док на Синају Бог није показао своје лице Мојсију, него му је прекрио очи својом руком. Оба догађаја наглашавају да је непосредно виђење, дакле и познање Бога немогуће, међитим

⁵ Дионисије Ареопагит: Μυστική Θεολογία, 1, 3, 1000B – 1001A.

⁶ Максим Исповедник: Πεύσεις καὶ Αποκρίσεις καὶ Ερωτήσεις καὶ Εκλογαὶ διαφόρων κεφαλαίων ἀπορουμένων, 191.

откровење Бога на Тавору јавља нешто веома важно у односу на начин постојања Бога. Максим пише да Члице Логоса, које је засијало као сунце, јесте карактеристична скривеност његовог бића^Ч. Максим пише више о лицу Христовом, него о било чему другом што се односи на Преображење, јер се откровење и сијање дају из лица Христовог. Чак иако ученици нису имали духовне снаге да у потпуности погледају Бога који им се јавио, ипак им је дато откровење да је Бог (или може да буде појмљив кроз) једно лице, и још, да нису могли да виде лице Христово јер је „лични начин постојања“, тако рећи, једна тема духовне зрелости и они, будући „духовно несавршени“ као што наводе Оци Цркве, нису још били стигли до личног начина постојања који би им допустио да виде Бога „лицем у лице“. Било како било, било им је могуће да појме начин на који се јавља Бог, и истовремено да живе разлику између метафизичке „истине“ и садашњег стања пада. И даље, ово „просополошко“ читање Преображења показује, у духу аскетског предања усхођења ка божанском које обухвата Хорив и Синај, да након познања катафатичке теологије, након прихватања њених граница и након превазилажења логичког мишљења, као што се то изражава у апофатичкој теологији, следећи корак ка небеском врху аскетске горе је управо лични начин постојања. Интересантно је да приметим да је теологија личности исто жива и значајна данас, као и у четвртом веку. Изражава нешто изван академског знања о богословским темама, што бива појмљиво у свим димензијама богослужења. Теологија личности нас доводи, на различите начине, близу првобитног појма Чтеологије^Ч, као једног егзистенцијалног стања, а не сакупљања и класификовања информација. Лични начин постојања, оно што раздваја личност од природе или пре од (само) природног „начела постојања“⁷ може, као појам и као метод, да превазиђе супротност између катафатизма и апофатизма.

Међутим чак ако и ми, као ученици који су ослепели од откровење славе Божије и превеликог сјаја лица Христовог, не можемо да схватимо дубину божанске теологије и дубље познање Бога, барем можемо да видимо да је сама тајна једно светло лице. Тако нешто верујем да се види у одломку где Максим говори о Христу као символу самога себе:

„Прихватио је да прими наш изглед непроменљиво, и из бескрајне своје љубави ка човечанству да буде образац (τύπος) и символ самога себе, и кроз себе да прикаже симболично себе, и јављањем својим да приведе читаву творевину к себи, ка савршеној и мистичној скривености“⁸.

Тешко је да кажемо у којој мери израз „образац и символ самога себе“ упућује на (псеудо или изгубљену) Символичку Теологију

⁷ Andrew Louth: *Wisdom of the Byzantine Church: Evagrius of Pontus and Maximus the Confessor*, University of Missouri 1998, стр. 17.

Дионисија Ареопагита, и до ког степена можемо да закључимо да овде постоји једна семиолошка веза са катафатичком и апофатичком теологијом. Врсни познавалац Максима Андреј Лоутх наводи један Христолошки заокрет у апофатичкој теологији Максима, задржавајући се управо на његовим наводима, као и начину на који их је изразио, у личности Христовој, примећујући да реч личност повезује, у контексту Максимове мисли, теологију ипостаси као и апофатичко предање⁹. Међутим сматрам да овде можемо да приметимо такође и један дубљи „просополошки“ заокрет, који одсликава једну од најважнијих тема у теолошкој мисли Максима, особито у оквиру његовог општијег интересовања за лице Христово приликом Преображења. Уосталом, начин на који је настало ово откровење и коментар Максима, говоре нешто о дубоком значењу символизма и симбола.

Након ове концептуалног заокрета од Синаја ка Тавору, значење Тавора је још више повећано, и много пута су га Оци видели као симбол свих духовних гора, нешто као логични или духовни завршетак свих претходних усхођења:

„Наводи се да је Господ узео Петра и његове другове и да се успео на једну високу гору, на којој су Мојсије и Илија разговарали са Христом, једну високу гору на којој су Закон и Пророци разговарали са Благодаћу, једну високу гору на којој је Мојсије жртвовао јагње за Пасху и покropио прагове Јевреја његовом крвљу, једну високу гору на којој је Илија поделио вола са другима и запалио ватру на жртвенику са ватром која је прошла кроз воду, једну високу гору на којој је Мојсије стао и отворио и затворио воду Црвеног Мора, једну високу гору на којој је Илија стао и отворио и затворио облаке кише“¹⁰.

Било како било, особена веза између Тавора и Синаја није остала потпуно. Синај је био, ако ништа друго, један „образац (τύπος)“ Тавора, једна икона откривене истине Преображења. Григорије Синаит написао је један упечатљив и опширан коментар почетком четрнаестог века, повезујући мистично усхођење Мојсија и Илије са њиховим присуством на Тавору:

„Образац је стао одмах поред обрасца, у свакој ситуацији у односу већег савршенства. Тако је мрак повезан са светлошћу и Хорив са Тавором, једно будући гора врлина а друго гора будуће умне и тројичне и божанске висине славе. Тако су се повезале олује које су тамо тутњале и ужаси, са богомужаственом (θεανδρική) муњом. [...] Међутим овде на Тавору заблистао је сам Бог превазилазећи речи, и јавио се са љубављу и милошћу нама људима. Видели

⁸ Максим Исповедник: Απορία 10, 31 Ц.

⁹ Louth, стр. 23-24.

¹⁰ Прокло Цариградски: Ομιλία 8, PG 65, 763.

су га да разговара са Мојсијем и Илијом, они који су стајали са њим у богоначалној светлости и тројичном блистању. [...] Мојсије и Илија који су изабрани свише, позвани су обоје, сваки у свом тренутку, да се попну на Хорив. Први је позван раније да уђе у мрак и облак и прими Закон на каменим плочама и да га преда људима. [...] док је други примио божанску заповест која му је наређивала да пожури и успне се на Хорив, и допуштено му је да изађе кроз пећину Магар. [...] Овде су исти људи видели и постали сведоци обојица величине божанства: постали су несумњиво, сведоци првих и других богојављења. [...] Међутим ево: мрак је тамо (на Хориву) симболизовао светлост, а облак је симболизовао облак духа овде (на Тавору). Пламен је симболизовао очишћење, труба је била звучник Логоса Божјег. Громови су симболизовали проповед. Тамо је било блистање муња, док је овде била божанска светлост која је превазилазила сунце. Закон је био образац закона Еванђеља, док је мрачна планина била образац Тавора. Светлост при оба јављања Бога била је јасно уочљива, и сви знаци откровења који су дати законодавцу на брду мрака, Господ их је показао као симболе свога Преображења. Све што се десило тамо искористио је пророчки, као узоре, могли бисмо да кажемо да васпитна средства¹¹.

Као што видимо, у доба када пише Григорије Синаит, Тавор је већ утврђен као гора духовног успона, иако је богословски помен Синаја још увек присутан. У старијој анализи Максима Исповедника видели смо једну сличну везу постепеног откровења, потпуно унутар предања типологије између Старог и Новог Завета. Григорије Синаит сасвим јасно пише унутар овог предања, нешто што се види одмах од начина на који почиње своје упоређење, са изразом „тип је стао одмах поред типа“. Међутим ово детаљно упоређење Синаја и Тавора, показује нешто различито у односу на старији појам постепеног откровења Бога, како се налази у предању Синаја и светог Максима, које је један осврт на коначно откровење при Другом Доласку.

Григорије Синаит изгледа да изједначава Тавор са коначним откровењем, нешто што изгледа смелије у односу на ставове старијих Отаца. Једно од најзначајнијих предања у отачким текстовима о Преображењу је његова повезаност са Другим Доласком, којег је био један весник, да тако кажемо¹². Многи Оци пишу да су светлост и слава Преображења били исти са светлошћу и славом Другог Доласка, међутим обично допуњују овај став са једним освртом на будуће Откровење. Насупрот томе Григорије Синаит привидно наглашава типолошку предност Новог над Старим Заветом, постав-

¹¹ Григорије Синаит: *Λόγος εις την αγίαν Μεταμόρφωσιν του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού*, критичко издање David Balfour, часопис *Θεολογία* 52/4, Αθήνα, 1981, стр. 647-651.

¹² Упореди John McGuckin, *The Transfiguration of Christ in Scripture and Tradition*, Edwin Mellen Press, Lewinston 1986, стр. 120-122.

љајући у други план есхатолошку димензију. Изрази као „мрачно брдо (Синај) било је тип Тавора“ свакако нису погрешни, пошто је Стари Завет био тип Новог од почетка Хришћанства. Међутим очекивали бисмо једну напомену на оно што Нови Завет најављује типолошки, а таква напомена не постоји. Григорије Синаит је могао да дода, на пример, и заиста сасвим у духу духовне горе, да је Синај био тип Тавора, који је на свој начин, због славе откровења Христовог, био тип горе есхатолошког Раја¹³.

Како је могуће ово објаснити? Други Долазак није био толико догађај који је очекиван дан за даном, као у првим вековима Хришћанства. Исихастичка теологија међутим, са чијом првом фазом је повезан Григорије Синаит, на неки начин је уравнотежила недостатак ове непосредности Другог Доласка. Исихастичко причастије, заједничарење у нествореним енергијама Божијим, донело је искуство божанског ближе човековом свету, као и евхаристијско причешће, чија је улога расправљана нашироко након исихастичке борбе. Међутим тада, а особито након што је Григорије Палама користио Богородицу као узор духовног усхођења уместо Мојсија, Синај је заувек изгубио првобитни значај и симболику. Када је Григорије Палама писао своје чувене студије о Преображењу, значај Тавора, или да то кажемо другачије, одједи усхођења Мојсија на Синај, нису изгледали више толико значајни наспрам Нестворене Светлости. Григорије Палама не даје велики значај усхођењу, не зато што не познаје аскетску борбу која је потребна да би неко достигао могућност искуства Божанских енергија, него зато што значај ових енергија превазилази и прекрива значај горе:

„И рече им: заиста вам кажем да има неких међу вама овде који неће окусити смрти док не виде царство Божије да долази у сили“. [...] Ова сила не долази било коме, насумице, него само онима који стоје са Господом, дакле онима који су стабилни у вери и онима који су као Петар, Јаков и Јован, које је Логос узео са собом на високу гору (нешто што јасно показује оне који превазилазе нашу природну ништавност). Из тог разлога Бог се јавља на гори, као што нам кажу, било као неко ко силази из својих високих крајева, било као неко ко нас уздиже изнад наше земаљске природе. Ово бива зато да Непојмљиви постане појмљив од створене природе, у одговарајућем степену и онолико колико је сигурно¹⁴.

Превео са јелинског
Протосинђел. Симеон

¹³ Постоји једно предање у иконографији, да се Рај представља као једна гора, (то се види у разним првохришћанским мозаицима: у ~уваној цкви свете Прунденсиане у Риму и у мазулеју Galla Placidia у Равени, на пример, Рај се симболи~ки представља као једна гора иза Христа.

¹⁴ Григорије Палама: Οὐλία34, PG 151, 426.

Манастир Високи Дечани

ЕКУМЕНСКА ПОВЕЉА – СВЕТО ПРЕДАЊЕ О ЊОЈ

Жељко Которанин

Конференција европских цркава, коју чине готово све Помесне Православне Цркве, протестантске, англиканске, старокатоличке и друге заједнице, и Савет европских бискупских конференција, који чине све римокатоличке бискупске конференције у Европи, усвојили су, потписали и предложили свим „Црквама“ у Европи да усвоје и прилагоде „локалним потребама“ Екуменску Повељу.

Ми не знамо о каквим се то локалним потребама ради, када се каже да се истима треба прилагодити Екуменска Повеља. Јер из текста Повеље се види да она установљава за Цркву ново учење и нове обичаје. У Цркви се све ново оцењује старим. Ново учење старим учењем. Нови обичаји старим канонским поретком.

„... Једном ријечи, установљујемо, да мора важити као чврста, и да мора остати непоколебљивом до краја вјекова вјера свију оних људи, који се прославише у Божијој Цркви и који су били видјела свијета, чврсто држећи ријеч живота, а исто тако и њихови богопредани списи и догмати...“ (1. канон VI Васељенског Сабора)

„...Јер ништа од онога, што противу закона и реда бива, не смије бити на уштрб установљеноме по правилима“, (7. канон IX Помесног Сабора)

Стога ћемо, повинујући се Христу, учење Екуменске Повеље оценити учењем и списима и догматима Светих Отаца наших, а обичаје Екуменске Повеље канонским поретком. То је једини православно начин прилагођавања Повеље Једној, Светој, Саборној и Апостолској Цркви.

Тако оцењујући Екуменску Повељу видећемо да ли је она прихватљива за православне.

ПРОБЛЕМ ВЕРЕ

Екуменска Повеља је састављена од увода и три главе: а) Ми верујемо у једну Свету Саборну и Апостолску Цркву, 2) На путу ка

видљивом заједништву Црква Европе, и 3) Наша заједничка одговорност у Европи.

Ко смо то *ми* по Екуменској Повељи? *Ми* смо „Цркве“ чланице Конференције европских цркава и римокатоличких бискупских конференција у Европи. Шта то *нас* повезује по Екуменској Повељи, да бисмо се назвали *ми*?

Ми, једина Света Црква Православна, и самозване цркве протестантске, старокатоличке, римокатоличке, англиканске... А заправо, ми – Једна, Света, Саборна и Апостолска Црква, и од Светих Отаца одбачени и анатемисани јеретици... „Какав дијел има вјерни са невјерником“?

У Повељи се тврди да смо речју Божијом „у Светоме Писму изазвани да исповедимо нашу заједничку веру и да заједно деламо у складу са истином“. Каква је то по Екуменској Повељи наша заједничка вера, и како је то исповедамо?

У Екуменској Повељи се тврди да „са Јеванђељем Исуса Христа, према сведочењу Светога Писма и као што је изражено у васељенском Никео-цариградском Символу 381. године ми верујемо у Тројичнога Бога: Оца, Сина и Светога Духа“.

Дакле, по Повељи заједничка нам је вера у „Исуса Христа“ (не пише – Господа) и у „Троичнога Бога: Оца, Сина и Светога Духа“ (не пише – Тројединога Бога). Наша, по Повељи, заједничка вера црпи сведочење, по Повељи, из Светога Писма, док се, како на другом месту стоји, Свето Предање може третирати само као једна од „различитих хришћанских предања“ или као једно од мишљења.

Сведочење које црпи и проповеда Црква Православна нема свој извор само у Светоме Писму, него и у другим облицима поучавања којима је Свети Дух до данас учио Цркву. Први канон VI Васељенског Сабора установљује да се „има чувати чиста од сваке новаштине и неповријеђена вјера, коју су нам предали свједоци и слуге Слова, богоизабрани Апостоли; за тијем и три стотине и осамдесет Светих и блажених Отаца, који се сакупише у Никеји... против нечастивога Арија...“ У продужетку канона набрајају се ранији Васељенски Сабори и вера на њима исказана. Даље се заштићује вера и списи Светих Отаца „до краја вјекова“, и одбацују и анатемису сви они које су Оци одбацили и анатемисали као „непријатеље истине“. Канон закључујући каже:

...“А ако који не чува и не прима све споменуте догмате благочестија, не мисли и не проповиједа тако, него хоће да их пориче, нека буде анатема, по наредби, која је већ издана од речених Светих и блажених Отаца, и из именика христјанскога као туђин нека буде искључен и избачен...“

Вера је једна јер је Господ један (в. Ефес. 4, 5.6.). То значи да је вера и јединствена. А то опет значи да она може имати само један извор, а то је Бог Свети Дух. Није Свето Писмо једино што је бого-

предано и богопотврђено у Цркви. Нити су у Светоме Писму откривени сви догмати вере. Они се у Цркви откривају и потврђују Светим Духом кроз све векове. (упор. Матеј 28. 20.)

„А када дође он, Дух Истине увешће вас у сву истину...“ (Јован 16.13.)

Зато и канон штити управо све догмате благочестија. Не само оне од Светих Апостола, него и од каснијих Светих и блажених Отаца, тја до краја векова. Значи не само оне издате до тога Сабора, него и оне будуће. Јер је вера јединствена. И да нагласимо, не само догмате, него и богопредане Светоотачке списе. И сво Свето предање Цркве Православне.

Какво велико благо духовно се губи када се вера своди само на Свето Писмо? Какво се велико безакоње чини свођењем учења Светога Духа у Цркви Православној на једно између многих мишљења? Или различитих хришћанских предања?

Да не постоји заједничка вера, упркос у Повељи изнетом ставу, сведочи већ и сама Екуменска Повеља: „Основне разлике у вјери су и даље препреке видљивом јединству (Цркве Ж. К.)“.

Постојеће разлике у вери су основне! Упркос свему – основне.

Дакле, не повезује нас заједничка вера у оно екуменистичко – ми. А шта је са вероисповедањем?

Повеља изражава сагласност да Никео-цариградски Символ исказује веру „заједничку“.

Вера је јединствена, иако је исказана кроз мноштво догмата и Светоотачких списа, по разним питањима. Јединство вере се огледа у чувању и примању, у мишљењу и проповедању свих догмата, и то тако како је у догматима открио Свети Дух (в. 1. канон VI Васељенског Сабора). Одавде се види да постоји јединство веровања и вероисповедања. Ако се срцем верује за оправдање и устима исповеда за спасење, онда се исповеда оно што се верује.

Зато је немогуће једно исповедање у основи различитих вера. Тој сврси не може послужити Никео-цариградски Символ вере. Користити овај Свети Символ као инструмент окупљања различитих вера јесте или потпуно незнање, или лицемерје без премца!

Никео-цариградски Символ вере Црква Православна је усвојила и поставила као граничник према другим верама, према јересима. Вера различита од православне јесте јерес.

„Свети Оци сабрани у Цариграду одређују да се не смије укидати, него мора остати једино ваљеним Символ вјере изложени од три стотине и осамнаест Отаца сакупљених у Никеји Витинској, – и мора бити предана анатеми свака јерес...“ (1. канон II Васељенског Сабора)

„... Тако сматрамо, да се крстисмо у овом исповедању вере, да помоћу њега реч истине показа сваку јерес као скрхану и разорену...“ (Орос X Помесног Сабора).

Различите вере, или другим речима – јереси, изобличавају се помоћу Никео-цариградског Символа вере, анатемису и избацују из Цркве.

Због тога Свети Оци су више пута потврђивали заштиту овога Светога Символа.

„...Свети је Сабор установио да нико не смије изнашати, или писати, или састављати другу вјеру осим оне, коју установише Свети Оци, сабрани са Духом Светим у Никеји граду...“ (7. канон III Васељенског Сабора)

За приметити је да Оци изједначавају овај Символ са самом вером Православном. Како би онда било могуће да јеретици исповедају своје јереси Никео-цариградским Символом вере? Како би то чинили филиоквисти? Једно би изговарали а друго мислили.

Свети Кирило Александријски каже: „показује се свелукав онај који покушава да увери неке наводећи и говорећи Га (Никео-цариградски Символ) и правећи се да Га следује, још увек немајући правилно мишљење...“ (Посл. 69. П.Г. 340Д).

Имајући речено у виду, ми Православни не смемо упадати у грешку светогрђа и прихватати јеретичка изговарања речи Светога Символа вере за вероисповедање. Осим при покајању јеретика и његовом обраћању Цркви Православној.

Дакле, ни исповедање вере нам није заједничко. Макар јеретици изговарали речи Никео-цариградског Символа Вере.

Екуменска Повеља садржи много опречних исказа када је вера у питању. Прво се каже да смо изазвани да „исповедамо нашу заједничку веру“. Затим се констатује постојање основних разлика у вери. Даље се ове „основне разлике у вери“ третирају као „различита хришћанска предања“, и још даље као „различити теолошки... ставови“, који су дар и који нас обогаћују, или представљају духовна блага. И поред овога, у Повељи се каже, да је нужно „да се дође до сагласности у вери.“

Када се у Повељи истиче исповедање заједничке вере уз признање постојања основних разлика у вери, тада се избегава признање да постоји јерес. Тим пре, што се у Повељи те разлике схватају као унутархришћанска предања, мишљења и као хришћански богословски ставови, који у укупности обогаћују хришћанство.

Ово је неприхватљив став. Њиме се релативизује вера. У исту раван се ставља вера и невера. Догмати благочестија овим више нису непоколебљиви до краја векова.

Закон вере православне је прав и јасан:

„...Јеретик је, и законима против јеретика подвргавају се чак и они који у малом одступању од праве вере...“ (Свети Марко Ефески, Окр. посл. – Православним хришћанима на копну и острвима, Радујте се у Господу)

Јеретик је онај који чак и у малом одступа од било ког догмата благочастија. А јерес је свако учење које чак и у малом одступа од било ког догмата благочастија.

Јеретици бивају анатемисани и избачени и избрисани из именика хришћанскога, сходно 1. канону VI Васељенског Сабора. А свака јерес мора бити предана анатеми, сходно одредби 1. канона II Васељенског Сабора, што значи да мора бити избачена из црквеног учења. Она не сме бити унутархришћанско предање или богословски став.

Овако чувана вера не може бити предмет усаглашавања са јересима.

Управо Екуменска Повеља захтева „по сваку цену“ долазак до сагласности у вери. А инструмент тог усаглашавања је дијалог, који „нема алтернативе“.

Ни апостол, ни анђеоско небо, ни ма који човек, није господар вере, да би био властан да се договара и усаглашава о вери. Једини начин да се успостави верско јединство јесте обраћање православљу и вери православној.

„Који се из јереси обраћају православљу и к броју оних, који се из јеретика спасавају, примамо... пошто преставе од себе писмено и анатемисају сваку јерес, која друкчије учи, него што учи Света Божија, католичанска и апостолска Црква...“ (95. канон VI Васељенског Сабора)

Дакле, који хоће да уђу у број оних који се спасавају, морају се обратити Цркви Православној и писмено анатемисати свако учење различито од православног. Овај пут нема алтернативе. Једина спасоносна вера је православна.

Можемо замислити самовољне људе који би се можда и могли нагодити о вери и, условно речено, постићи сагласност о вери. Али та вера их не би спасила. Канон јасно истиче, да обраћање из јереси и прибројавање онима који се спасавају, води кроз обраћање Православљу. Колико пута чусмо да су Православни у чланству екуменског покрета и ССЦ зато да би сведочењем привукли јеретике Православљу. Сада, кроз Екуменску Повељу (потписану у име и православних) јеретици привлаче Православне на дијалог о сагласности у вери.

ПРОБЛЕМ ЦРКВЕНОГ ЗАЈЕДНИШТВА

У Екуменској Повељи постоји паралела између, с једне стране, „исповедања наше заједничке вере“, и „основних разлика у вери“, и

с друге стране, „наше заједничке припадности Христу“, и непостојања „видљивог јединства“.

Заједничка вера у тексту Повеље оправдава заједничку припадност Христу, односно Цркви. Како постојање основних разлика у вери говори да те заједничке вере заправо нема, онда исте разлике се оцењују као „препреке видљивом јединству“. Наша заједничка вера је невидљива колико и наше заједничко припадање Христу, односно Цркви.

Овде треба имати у виду да у ранијим декларацијама екуменског покрета постоји „решење“ проблема видљиве и невидљиве цркве. Торонтска Декларација из 1950. године тврди: „Цркве-чланице су свесне да је њихово чланство у Цркви Христовој свеобухватније од чланства у њиховим сопственим Црквама“ (IV, 3.). Невидљива Црква је свеобухватнија од видљиве, и видљиве Цркве су тога „свесне“.

Слично је и у Екуменској Повељи.

Повеља исповеда веру у Једну, Свету, Саборну, и Апостолску Цркву. То је текст деветог члана Никео-цариградског Символа вере. По Повељи, овој исповести следује дужност да „пројављујемо јединство, које је увек дар Божији“. Дакле, обавезни смо да пројављујемо јединство Једне, Свете, Саборне и Апостолске Цркве. Повеља нам у наставку разјашњава проблем наше дужности пројављивања јединства.

Наиме, јединство које ми треба да пројављујемо јесте видљиво јединство Цркве, чему је препрека различитост у вери, и то у вери свих нас, који, по Повељи, заједнички припадамо Христу, и дакле, треба да пројављујемо јединство. Ова различитост у вери означава и различите верске заједнице, које поседују видљиво јединство – интерно црквено општење. Међу овим видљивим заједницама „има различитих погледа на Цркву и на њену једност, на свете тајне и свештенство.“ Повеља примећује да морају бити превазиђене све „препреке које и даље раздељују Цркве“, а то дијалогом.

Једна, Света, Саборна и Апостолска Црква, по Повељи, нема изражено своје видљиво јединство, које се огледа у црквеном општењу оних који јој припадају. Она, по Повељи, представља невидљиву – мистичну Цркву. По Повељи, њено видљиво јединство било би изражено „у међусобном признавању крштења и у евхаристијском заједничарењу, као и у заједничком сведочењу и служењу“. Повеља нас на ово обавезује.

Пре оцењивања изнете концепције сматрамо корисним да подсетимо на то, које се верске заједнице у Екуменској Повељи подразумевају као видљиво, а раздвојене „Цркве“, што сачињавају невидљиву Једну, Свету, Саборну и Апостолску Цркву. То су: Помесне Православне Цркве, и протестантске, англиканске, старокатоличке, римокатоличке и независне јеретичке заједнице у Европи.

„Јединство“, „раздвојеност“ – какви су то појмови? Оци су Цркву исказали као Једну. То више говори него реч „јединствена“. Црква јесте јединствена, али она је и једна, иако на много места широм земље, она је једна. Њено јединство је последица тога што је она увек једна.

„Јер је један хљеб, једно смо тијело многи, пошто се сви од једнога хљеба причешћујемо.“ (I Кор. 10. 17.)

Дакле, то што је Црква једна, узроковано је изнутра, самом суштином Цркве – евхаристијом. Један је Господ, једна је и Црква, једно смо тело Господње многи, пошто се сви од једнога Господњега тела причешћујемо. Тиме се у исто једно тело уграђујемо.

Дакле, уз појам Једне Цркве, неодвојиво стоје појмови Свете Цркве и Саборне Цркве. Евхаристијом и свим другим светим тајнама Цркве је једна у светости, и светошћу је једна. Црква је Саборна јер се причешћем светим тајнама сабиремо у једно. У једну Цркву. Било у епископију, било у васељенску Цркву.

Свети Оци Цркву су исказали и као Апостолску. Апостолску по вери апостолској. Вери једној, вери саборно верованој и исповеданој кроз векове. Вери светој и богооткривеној.

Таква – Једна, Света, Саборна и правоверна Црква је историјски апостолска.

Два су појма неодвојива, а видљива: црквена заједница вере, и црквено општење. Без њих нема Цркве, а са њима Једна, Света, Саборна и Апостолска Црква је увек видљива. Нити јесте, нити може бити невидљива Црква.

Повезаност црквене заједнице вере и саме Цркве огледа се кроз однос вере и евхаристије. Ту повезаност исказаћемо двојачко: афирмативно и одречно.

„Заиста, заиста вам кажем: Који вјерује у мене има живот вјечни.“ (Јован 6.47.)

„Заиста, заиста вам кажем: ако не једете тијела Сина Човјечијег и не пијете крви његове, немате живота у себи.“ (Јован 6.53.)

„Који једе моје тијело и пије моју крв има живот вјечни и ја ћу га васкрснути у последњи дан.“ (Јован 6.54.)

„Објавих име твоје људима које си ми дао од свијета; твоји бијаху па си их мени дао, и твоју су ријеч одржали.“ (Јован 17.6.)

„Ја сам им дао ријеч твоју; и свијет их омрзну, јер нису од свијета, као што ни ја нисам од свијета.“ (Јован 17.14.)

Вера се као залог вечнога живота преплиће се евхаристијом, такође залогом вечнога живота. Та вера је у Бога и од Бога. Она је предана људима и они су је одржали онаквом какву је примише. И издвојише се од осталог света. И евхаристијом посташе заједничка тела и крви Христове. Посташе Црквом.

Однос између вере и евхаристије изразио је Свети Иринеј Лионски. Он, говорећи о вери православној, каже:

„Наша вера је у сагласности са евхаристијом, и евхаристија потврђује нашу веру.“ (Иренауес Хаер. IV 8, 5).

Вера која је у сагласности са евхаристијом бива потврђена од евхаристије. Нема евхаристије без њој сагласне вере. Вера није ствар појединачна, већ црквена. Она бива потврђена евхаристијом. И како је евхаристија једна, то само једна вера може бити њој сагласна и од ње потврђена. Тек таква вера, а то је само православна, као црквена јесте и појединачна. И само зато Црква анатемише сваког јеретика, јер његова „вера“ није сагласна евхаристији нити од евхаристије потврђена. Нема нити може бити евхаристијског (црквеног) заједништва (општења) без заједништва у вери православној.

„Питање: Да ли може један клирик да се моли у присуству Аријана, или других јеретика, или му то ништа не шкоди, кад се он моли, или чини принос?“

Одговор: На божанственоме приносу ђакон прије времена цјеливања казује: „Који сте ван опћења, одлазите“; не смију дакле присуствовати, осим ако обећају да ће се покајати, и да ће оставити јерес.“ (9. канон Светога Тимотеја Ал.)

Јерес изгони јеретика из молитвене и евхаристијске службе. Јерес га ставља ван црквеног општења.

Како нема евхаристије без њој сагласне вере православне, то јеретичке заједнице ма колико биле црквосличне немају божанствену евхаристију.

„Заповиједамо да се свргне епископ, или презвитер, који призна крштење или жртву јеретика. Јер: како се слаже Христос с велијаром? или какав дијел има вјерни са невјерником?“ (46. канон Апостолски)

Жртва Цркве јесте Господ Христос, а жртвоприношење јеретика је демоноприношење.

Евхаристија потврђује само себи сагласну веру православну. То значи да евхаристија чини нашу веру таквом да онај који православно верује има живот вечни. Овде се заједница вере показује као црквено заједничарење. Евхаристија потврђује обећање Господње: „Који вјерује у мене има живот вјечни“ (Јован б. 47.), и оне: „ако не једете тијела Сина Човјечијег и не пијете крви његове, немате живота у себи“ (Јован б. 53.). Без евхаристије вера је непотпун залог живота вечнога.

Евхаристија не потврђује себи несагласну јеретичку веру. Какав доказ овоме можемо пружити? То су сви они мученици и исповедници и сви свети који се православном вером прославише у Божијој Цркви. Њихова вера „мора остати непоколебљивом до краја векова“ (1. канон VI Васељенског Сабора). Насупрот њима стоје мученици јеретика. Они иако поднеше муке и смрт осташе

„далеки од Бога“ (34. канон Лаодикијскога Сабора). Црква строго забрањује поштовање њихово.

„Никакав Христијанин не смије остављати мученике Христове и обраћати се лажним мученицима, то јест јеретичкима, или који су прије јеретици били; јер су ови далеки од Бога. Нека су дакле анатема, који се к њима обраћају.“ (34. канон Лаодикијског Сабора)

Црквено општење је уткано у црквену заједницу. Питамо се, да ли може бити црквене заједнице без црквеног општења? Погледајмо ово питање на примеру прекинутог општења. Само што нам је неприватљив израз „раздвојене цркве“ који употребљава текст Екуменске Повеље, јер прикрива узрок раздвојености, и јер у себи садржи мисао о црквености и једнакости „раздвојених цркава“.

Свети Оци су облике прекида црквеног општења поделили и разматрали у вези разлога тога прекида. Оци су разликовали јереси, расколе и незаконите зборове. Како су незаконити зборови један вид раскола, то ћемо разматрати само јереси и расколе.

„...јереси (састављају они) који су се са свијем одвргли, и од саме се вјере отуђили; расколе пак они, који нијесу сагласни међу собом у неким црквеним пословима и у питањима, која се дају уравни...“ (1. канон Светог Василија Великог)

Јеретици су одступили од црквеног општења отуђивши се од саме вере. Они су се „са свијем одвргли“ од Цркве. Расколници су одступили од црквеног општења због несагласности у питањима црквених послова, и оним који се могу разрешити. У продужетку канона Свети Василије Велики на примеру раскола показује последице прекида црквеног општења.

„...Јер је почетак раздијељења био услијед раскола; тако да они, који су одступили од Цркве, нијесу више имали на себи благодати Духа Светога, јер је саопћење исте код њих престало услијед тога, што се прекинуло прејемство...“ (1. канон Светог Василија Великог)

Прекид црквеног општења узрокује прекид прејемства благодати Светога Духа. Те заједнице, које су одступиле од Цркве, које су прекинуле црквено општење са Црквом немају више благодати Светога Духа, „јер је саопћење исте код њих престало“. Зато у оквиру таквих организација нема благодатног свештенства, ни евхаристије...

Видљиви израз црквеног општења јесте помињање имена предстојника (– епископа, митрополита и патријарха) на божанственој служби. То помињање означава, између осталог, да између оног који помиње и оног који је помињан постоји заједништво

богослужења једне евхаристије. А то омогућава саопштавање једне благодати Светог Духа свима онима који заједно служе.

„...Према томе, презвитер, или епископ, или митрополит, који се усуди прекинути опћење са својим патријархом, и не буде спомињао, као што је наређено и установљено, име његово на божанственој служби, него, прије... коначне осуде његове, произведе раскол, у погледу таковога Свети сабор наређује, да буде са свијем уклоњен од сваког свештеничког ступња...“ (15. канон IX Помесног Сабора)

Наређено је и установљено, да презвитер помиње име свога епископа, а епископ да помиње име свога митрополита, а митрополит да помиње име свога патријарха (13, 14. и 15. канон IX Помесног Сабора), чије име су дужни помињати сви његови митрополити, епископи, и клирици. Ко се усуди да престане да помиње на литургији име свог предстојника, тиме заводи раскол и мора бити „са свијем уклоњен од сваког свештеничког ступња“.

Они, који прекину црквено општење одступају од Цркве и благодати Светога Духа. Црква не може бити, не може постојати без видљивог црквеног општења. Невидљиво црквено општење не постоји.

Теза о раздвојеним црквама, о видљивом и невидљивом заједништву цркава, не узима у обзир да „раздвојеност“ има свој узрок, а то је јерес. Црква се није раздвојила, него су временом од ње отпадале разне заједнице јеретика, што није утицало на једност, светост, саборност, апостоличност Цркве Божије, као видљиве Цркве.

Наведена одредба 95. канона VI Васељенског Сабора о обраћању оних који се из јереси обраћају православљу, тражи да такви писмено анатемишу сваку јерес, „која другачије учи, него што учи Света Божија, католичанска и апостолска Црква“. Дакле, упркос јересима, Црква као потпуна у пуноћи благодати и као Православна постоји. Само таква она и може примити покајане јеретике.

Поред Православне Цркве не може се тражити друга потпунија или свеобухватнија Црква. Она је потпуна и свеобухватна. Како јеретичке заједнице могу ући у јединство Цркве? Само кроз покајање и остављање јереси те прихватање православља. И док то не учине, они стоје изван општења, изван Цркве. Јер су под анатемом.

Напор који налаже Екуменска Повеља да се мимо овог пута дође до видљивог јединства Цркава Европе је узалудан и бесмислен. Невидљива Црква је непостојећа. А видљива је једина Православна Црква.

Екуменска Повеља истиче да су њени творци „свјесни своје кривице и спремни на покајање“. У одељку „На путу једни према другима“ шире се говори о овоме.

Ту стоји. „У духу јеванђеља, морамо заједно преиспитати историју хришћанских Цркава, која је обиљежена многим благотворним искуствима, али и расколима, непријатељствима, па чак и оружаном сукобом. Људски гријех, мањак љубави и честа злоупотреба вјере и Цркве за политичке интересе озбиљно су пољуљали углед хришћанског свједочења. Отуда, за хришћане екуменизам почиње обновом наших срца и спремношћу да се покајемо и да продубимо наш начин живота... Важно је да се овдје опажају духовна блага различитих хришћанских предања, да се учи један од другог и да се тако приме ови дарови“.

Како је повеља потписана и у име Православне Цркве, то морамо приметити да Православна Црква као једина Света Црква не може, по дефиницији, имати потребу за покајањем. Али човек и као члан Цркве има потребу за покајањем, које се благодаћу освећује на исповести у Цркви Православној. И јеретик када се каје од јереси, и расколник када се каје од раскола, каје се пред Светом Црквом Православном, која та покајања благодатно освећује и покајнике прима (В. 95. канон VI Васељенског сабора).

Покајање које Повеља помиње није покајање од јереси, него је покајање у јереси. Оно није изнето пред Православном Црквом како канони заповедају. Оно је некакво заједничко православно – јеретичко „покајање“. У њему се у исту раван ставља Црква Православна (– Једна, Света, Саборна и Апостолска Црква) и јеретичке организације, што је неприхватљиво.

Осим тога, овде – у Повељи – нема употребљеног појма „јерес“, а још мање, да се јеретичке заједнице позивају да оставе своје јереси. Напротив, сви (па и Православни) се у Повељи позивају да уче једни од других, да опажају „духовна блага различитих хришћанских предања“!

У повељи се тврди, да је историја хришћанства обележена расколима, непријатељствима и ратовима, и изгледа да се покајање на то односи. Међутим, састав оних који сачинише и потписаше Екуменску Повељу говори о јересима као о ономе што је обележило историју хришћанства, а не расколи, којих је такође било.

Питамо се, зашто Повеља говори о расколима, када сама изричито констатује постојање „основних разлика у вери“, као препреке „црквеном видљивом јединству“? Овај исказ сведочи да су у питању јереси и без потребе смо да то доказујемо.

Однос између јереси као отуђења од јединствене заједнице вере православних и раскола као одступања од црквеног општења изнет је у 15. канону IX Помесног Сабора:

„...Јер они, који се одјељују од опћења са својим предстојником због какве (његове Ж. К.) јереси, која је од Светих Сабора, или Отаца осуђена, ... такви не само што неће подлећи казни по правилима за то што су прије саборског разбора одијелили се

од таковог епископа, него ће напротив бити заслужни части, која православнима пристоји. Јер они нијесу осудили епископе, него назови епископе и назови учитеље, нити су расколом порушили јединство Цркве него на против похитали су да ослободе Цркву од раскола и раздијељења.“

Наведена одредба казује да онај, који прекине општење са својим предстојником, због јереси раније већ осуђене од Светих Сабора, или Отаца, тиме не чини раскол, већ осуђује назови епископа и назови учитеља. Овим дотични спречава настајања „раскола и раздијељења“. Наиме, и раскол и јерес, значе одвајање, одвргнуће од Цркве и црквеног општења. При томе, раскол је преступ уперен баш на само прекидање црквеног општења, а јерес је отуђење од вере, што собом повлачи прекид прејемства и даље саопштавање благодати Светога Духа. Од јеретика Свети Дух одступа:

„...чим је уведена јерес, уклонио се одмах и предстојник дотичнога мјеста анђео, и црква се таква претворила у обичну кућу...“ (Свети Василије Велики, посланица 191.)

Тек као последица овога јавља се прекид црквеног општења јеретика и Православних. Одступање од општења са јеретиком није раскол.

Јеретик је јересју већ учинио раскол и то на нивоу догмата, па је његово даље формално општење до коначне осуде његове без значаја. Та осуда има декларативни а не конститутивни карактер.

„...Уопће пак наређујемо, да никакав клирик, који једнако мисли са Православним и Васељенским Сабором, не мора никаквим начином потчињен бити епископима, који су се одметнули, или се одметну.“ (3. Канон III Васељенског Сабора)

Можемо закључити, где је јерес и јеретик, против њега се не може учинити раскол. Избацивањем јеретика из Цркве, Црква се чува од даљег јеретичког раскољавања и раздијељавања.

Да ли је анатема Цариграда на Рим из 1054. године раскол или јерес? Одговор на то питање лежи у одговору на питање, да ли је учење и додатак филиокве Никео-цариградском Символу вере истинито или јеретичко. Свети II и III Васељенски Сабори утврдише неизменљивим Никео-цариградски Символ и веру њиме изражену, да Свети Дух исходи од Оца. Филиоквисте окружном посланицом изобличи Свети Фотије Цариградски који затим подржан би на Светом X Помесном Сабору 879. године. Пристанком три папина легата овај Сабор издаде Орос против филиоквиста.

Године 1054. Цариград се није дао подјармити филиоквистима. Његова реакција је била реакција против јереси и не може се сматрати расколом. Ово потврдише Свети Григорије Палама и Марко Ефески и Јеремија Славни...

Тврдња Екуменске повеље да је историја хришћанства обележена расколима, а не јересима, подсећа на екуменско учење, ни на часу засновано, о Цркви у стању шизме (раскола). За Православне ово је неприхватљиво.

ПРОБЛЕМ ЗАЈЕДНИЧКОГ МОЉЕЊА

Нацрт Екуменске Повеље (из јула 1999. г.) садржи једну занимљиву реченицу: „Заједничка молитва хришћана је срце екуменизма“ (тач. 3.). У тексту саме Повеље ово је изостављено. Зашто?

Повеља констатује да „у неким Црквама постоји резервисаност по питању заједничког мољења у екуменском смислу“. Заправо, по питању заједничког мољења са јеретицима, тј. са онима који су изван црквеног општења. Заборављање граница црквеног општења јесте смисао готово свих екуменских радњи, па и заједничког мољења.

Насупрот ове резервисаности Повеља истиче: „Али ми имамо много заједничких богослужбених пјесама и молитава, поготову Молитву Господњу, и екуменска богослужења су постала распрострањена појава; све су ово одлике наше хришћанске духовности.“

Православни немају ни једну богослужбену молитву или песму, која би била заједничка са јеретицима. Истина, Црква се за време свршавања литургије моли за сједињење свих. У литургији Светог Василија Великог Црква се моли овим речима: „Заблуделе обрати, и присаједини твојој Светој, Саборној и Апостолској Цркви“. Но, ова молитва није у екуменском смислу. То није заједничка молитва Цркве са јеретицима, него молитва Цркве за обраћање и присаједињење јеретика Православљу и Цркви.

Неки јеретици се можда служе текстом православне молитве, али то није заједничка црквено-јеретичка молитва. Као што јеретици не уживају евхристијско општење са правовернима, тако исто не уживају ни молитвено заједничарење.

„Не може се допустити јеретицима, који остају упорни у јереси да улазе у дом Божији.“ (6. канон Лаодикијског Сабора)

„С јеретицима, или расколницима, не смије се заједно молити.“ (33. канон Лаодикијског Сабора)

„Епископ, или презвитер, или ђакон, који се са јеретицима само и молио буде, нека се одлучи...“ (45. канон Апостолски)

„Који се заједно са одлученим, ма било и у кући, буде молио, нека се одлучи.“ (10. канон Апостолски)

„Не може се допустити, да они, који припадају Цркви, полазе ради молитве или службе у гробља, или у такозване мученичке храмове јеретика; а који то чине, ако су вјерни, имају бити ван

опћења за неко вријеме. Покају ли се, и исповједе да су згријешили, нека се опет приме.“ (9. канон Лаодикијског Сабора)

Екуменска Повеља помиње као позив на заједничарење у црквеном општењу Молитву Господњу (Оче наш), као и Христову првосвештеничку молитву, заправо само њен један стих:

„Да сви једно буду, као ти, Оче, што си у мени и ја у теби, да и они у нама једно буду, да свијет вјерује да си ме ти послао“. (Јован 17. 21.)

Ко су ти сви што једно треба да буду, и ко су ти они који треба да „у нама једно буду“, и ко су да по њима „свијет вјерује да си ме ти послао“?

То су они за које Господ у молитви потврђује:

„Објавих име твоје људима које си ми дао од свијета; твоји бијаху па си их мени дао, и твоју су ријеч одржали. Сад разумјеше да је све што си ми дао од тебе. Јер ријечи које си ми дао, дао сам њима; и они примише, и познаше заиста да од тебе изиђох, и вјероваше да ме ти посла. Ја се за њих молим, не молим се за свијет, него за оне које си ми дао, јер су твоји.“ (Јован 17. 6.–9.)

Господ се моли за ученике своје, који примише и одржаше науку коју им даде.

„...сачувај их у име твоје, оне које си ми дао, да буду једно, као ми.“ (Јован 17. 11.)

„Посвети их истином твојом, ријеч је твоја истина. Као што ти мене посла у свијет, и ја њих послах у свијет. Ја посвећујем себе за њих, да и они буду посвећени истином. Не молим пак само за њих, него и за оне који због ријечи њихове повјерују у мене.“ (Јован 17. 17.–20.)

Господ се моли и за оне који од његових ученика чуше науку истине и повероваше, да и они уђу у јединство црквеног посвећења и општења, да једно буду.

„Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа, учећи их да држе све што сам вам заповиједио...“ (Матеј 28. и 19.20.)

Дакле, Господ посла ученике у свет са заповешћу да науче све народе учећи их да држе све што Он својим ученицима заповеди, тј. да држе сву науку вере и сав поредак благочастивог живота.* И ови, који од ученика све примише и све одржаше јесу они за које се Христос моли да једно буду. Христос не моли Оца за оне, који

* Народи различити по култури, традицији, менталитету... бивају учени *једној истинској науци* (= „ријечи“) Господњој.

нешто примише и нешто не примише, нити за оне, који нешто држе и нешто променише.

Из свих народа научени да држе све речи Господње... ту јеретици не припадају. Они многе речи Господње променише и себи прилагодише.

Одавде се види и ко ужива заједницу молитве – Оче наш који си на небесима...

„А онима који га примише даде власт да буду дјеца Божија, онима који вјерују у име његово.“ (Јован 1. 12.)

Господ даде власт да буду дјеца Божија само онима који вјерују у Божанско име Његово, а не даде ту власт свима. Они који верују, то су они који верују свакој речи Божијој и одржаше је, и то су деца Божија. Јеретици ту не припадају. Јеретици када вичу Богу: – Оче наш, они вичу као непризната копилад, све док се не покају и не оставе јерес. Али ни то није у екуменском смислу.

Оно са чиме се морамо сложити, јесте констатација Повеље, да су „екуменска богослужења постала распрострањена појава“. Но, то само по себи не може да озакони ову појаву. Чак и да анђели с неба узму учешћа у екуменским молитвама и богослужењима, иста ће бити безакона.

Разлог инсистирању Екуменске Повеље на молитвеном и богослужбеном заједничарењу се открива у обавезама, које с тим у вези Повеља налаже: „Ми се обавезујемо, да се молимо једни за друге и за хришћанско јединство; да учимо упознати и поштовати богослужење и друге видове духовног живота које се практикују код других Цркава, да стремимо према циљу евхаристијског заједничарења“.

Православни се не могу обавезати да ће поштовати „богослужења“ јеретика. Јер је Свети Дух њих обавезао да се истих клоне, и да их не признају.

„Не треба примати јеретичких благослова, јер су они више злословила, него ли благослови.“ (32. канон Лаодикијског Сабора)

Не можемо да не приметимо израз у Повељи: „које се практикују код других Цркава“. Како то код других Цркава, ако је Црква једна? Како то да постоје различита богослужења, ако је Црква једна? Какви су то различити видови духовног живота, ако је Црква једна?

Циљ екуменских богослужења јесте евхаристијско заједничарење, коме потписници Повеље стреме, и на шта се обавезују. Екуменска молитвена заједница је први корак. Екуменска богослужбена и духовна заједница је други корак. Екуменска евхаристијска заједница је трећи корак. Јер су прва два корака сигурно изведена, зато се не прихватају православне молитве за сједињење свих, и за

обрачање заблуделих Једној, Светој, Саборној, Апостолској (– Православној) Цркви.

За Православне молитвено и богослужбено и евхаристијско заједничарење са јеретицима је неприхватљиво.

ЕВРОПСКА УНИЈА

Екуменска Повеља саопштава да „Цркве подражавају интеграцију европског континента“. Но, Повеља примећује да без „заједничких вриједности, јединство не може истрајати“. Управо у том простору „Цркве“ нуде, како се каже: „духовно наслијеђе хришћанства“ као „сопствени извор надахнућа и обогаћења за Европу“. То „духовно наслијеђе“ се још назива и „нашом вјером“, коју „Цркве“ желе учинити „извором наде за моралност и етику, за образовање и културу, и за политички и привредни живот“.

Дакле, заједничке вредности које би требало да осигурају јединство Европе јесу вредности духовног наслеђа хришћанства“, наравно у екуменском смислу. Свакако да „Цркве“ не нуде Европи своје историјске крваве сукобе око власти и вере. Оне кажу: „Наша вјера нам помаже да учимо од прошлости“. Дакле, нова вера екуменска ће из историје извући „вриједности духовног наслеђа хришћанства“ потребног интеграционим процесима Европе, у домену етике, културе, политике и привреде.

„Цркве“ су, по Повељи, „позване да заједно служе у дјелу помирења међу народима и културама“, за шта је *„мир међу Црквама важан предуслов“*, „Цркве“ намјеравају да, како пише у Повељи, *„удруже“* „снаге у унапређивању процеса демократизације у Европи“. Такође, „Цркве“, по Повељи, раде на „миротворачким установама“ и „друштвеној правди“ и „супротстављању свакој врсти национализма“ и на правима мањина, посебно правима жена.

Одавде је видљиво да екуменски покрет служи као важан предуслов политичкој, економској, културној, етичкој и другој интеграцији (и кроз хармонизацију – униформности) Европе. Екуменски покрет новим, или боље рећи, новопрокламованим духовним наслеђем жели прескочити границе црквеног општења, да би тиме послужио секуларним интересима уједињавања Европе. Како су границе црквеног општења границе истине (јер је јерес у питању), то се заправо прескаче истина у паневропском интересу.

За Православне овај пројект је неприхватљив.

Више него јеретици, Православни осећају све социјалне проблеме својих држава и Европе. Решење тих проблема налази се у Божијем поретку. Делујући као социјално биће човек не може прилагодити заповести, веру и вољу Божију социјалним проблемима, а да их нехотимично не увећа.

„И не саображавајте се овоме вијеку, него се преображавајте обновљењем ума свога да искуством познате шта је добра и угодна и савршена воља Божија.“ (Рим. 12. 2.)

Човек не сме подлећи духу времена и из угла његовог посматрати на проблеме и на њихова решења. И као социјално биће, у друштвеним искушењима, он мора деловати преображавајући се, Христооткривеним обнављањем ума, да би опитом искусио и у друштвеном домену, шта је и каква је воља Божија. Јер решење свих, па и социјалних проблема, у власти је Божијој.

Црква није од овога свијета (Јован 17. 14.). Али она није ни изван овога света (I Кор. 5. 10.). Она у свету преображава свет, да и он не буде од овога (злога) света. Зато Црква не сме да подлеже духу света и времена.

У том смислу, Црква не дозвољава да се силом или средствима државне (светске) власти врши уплив у решавање црквених питања. Ако би се то допустило, тада би интерес света овладао Црквом. Отуда:

„Епископ, који се послужи свјетовним властима, да кроз исте задобије Цркву, нека се свргне, пак и одлучи; исто и сви они, који с њиме опће.“ (30. канон Апостолски)

Епископ не сме да се послужи „свјетовним властима“, да кроз њих, кроз њихов интерес и силу, задобија Цркву. Следствено томе, није допуштено државној власти ни да суди епископима (15. канон Картагенског Сабора), или да их затвара и уклања са престола (3. канон X Помесног Сабора) без претходне пресуде црквеног суда (9. канон IX Помесног Сабора). Сматрамо да онај епископ, који би се послужио „свјетовним властима“ да би утицао на пресуду црквеног суда, по суштини исти преступ чини као што је онај описан у наведеном 30. канону Апостолском.

Црква забрањује епископу или презвитеру да се баве јавним управама, тј. политичким радом.

„Рекли смо, да епископ или презвитер, не треба да се даје на јавне управе, него да се бави само црквеним потребама. Нека се дакле склони, или да тога не чини, или нека буде свргнут, јер по заповједи Господњој: нико не може два господара служити.“ (81. канон Апостолски)

Доцније је ова одредба више пута понављана и проширена на све клирике, па и на монахе (7. канон IV Васељенског Сабора, 10 канон VII Васељенског Сабора и др.), што сведочи о покушајима црквених предстојника да упркос забрани посежу за бављењем политиком и њеним интересима. Повратним дејством, ти световни интереси би овладавали „црквеним потребама“. А то значи да би дошло до саображавања духу времена.

Јер дух времена управља световним интересима. Дух времена тражи да му се служи. И ако уђе у црквену управу, и од њених управитеља тражи да му се повинују, те да црквену управу саобразе њему, а не црквеним потребама. Злогласне уније: Лионска и Флорентинска, склопљене су баш повињавањем духу политике.

Зато што Црква није од овога света, ни дух овога света није од Духа Цркве. Ни мир духа овога света и времена није мир Духа Божијега.

„Мир вам остављам, мир свој дајем вам, не дајем вам га као што свијет даје.“ (Јован 14. 27.)

Шта значи то у Повељи да „Цркве“ подржавају интеграцију Европе у политичком, економском, културном, етичком и образовном смислу; да удружују снаге у унапређивању процеса демократизације Европе; да се супротстављају свакој врсти национализма? Да ли је то у духу политике? Јесте. То подржавање сваковрсне интеграције Европе захтева мир међу „Црквама“*, односно заједничарење „Цркава“ без обзира на основне разлике у вери, и захтева међусобно црквено општење православних са јеретичким без обзира на утврђене границе црквеног општења. Да ли је овакав мир у Духу Цркве? Није. То је чисти политичко-демократски мир. Мир је то без Христа. Мир је то, који се уводи уценама, санкцијама, изопштењем.

Такав је мир Европске Уније и Екуменског покрета. У Српској Цркви многи му подлегоше.

„Луде ће убити мир њихов, а безумне ће погубити срећа њихова.“ (Приче Сол. 1, 32.). – Мир њихов, а не Христов, и срећа њихова, а не блаженство Царства Божијега.

Због повиновања духу времена, због подржавања једне од политичких опција (демократије), због залагања за један пројект уједињене Европе, због саображавања еклисиологије свему овоме, Екуменска Повеља је потпуно неприхватљива за Православне. Питамо се да ли састављачи и потписници њени Цркву сматрају политичком и културном институцијом, која се бори за остваривање не божанске, већ световне правде?

ЗАКЉУЧАК

Поставља се питање, како да гледамо на Екуменску Повељу? Садржајем је, видели смо, неправославна, а опет је потписана у име Православних. Какав је она акт?

* Повеља подразумева мир између Православне Цркве и јеретичких заједница, при чему и ову и оне обухвата једним термином – „Цркве“.

Сам њен назив говори да је Повеља акт екуменског покрета. Реч „Повеља“ је наш превод речи „Charta“, која је латинског порекла, и изворно значи лист дебље хартије. У римском праву, па и кроз средњи век, цхарта је означавала правну исправну, којом се доказивало постојање неког раније склопљеног правног посла. Доцније, charta постаје форма којом се заснива правни посао. Ово је нарочито практиковано у дипломатији. У законодавној области, цхарту је издавао суверен и у материји коју је решавала, била је највиши акт. Тако је добила значење уставног акта (Магна Цхарта Либерта-тум, нпр.). Сведоци смо доношења Уставне Повеље.

Екуменска Повеља сама себи одриче значај црквеног закона, или догмата. Њени састављачи и потписници утврђују да она „излаже основне екуменске одговорности, од којих проистиче један број смјерница и обавеза“. Али, Екуменска Повеља јесте и „Основни текст“ који се „предлаже“ свим „Црквама и бискупским конференцијама у Европи, да се прихвати и прилагоди помјесним потребама“.

Екуменска Повеља, као што смо видели, садржи неко опште учење, заправо она почива на јеретичком екуменистичком учењу, одакле црпи, као из „догматских“ постулата, „основне екуменске одговорности“ које повлаче собом обавезе и смернице. Она ипак има називидогматски карактер. Повеља нема снагу закона. Зато и њено учење још не може бити проглашено „догматом“. Повеља се предлаже „Црквама“ на прихватање и прилагођавање. Екуменска Повеља је дакле закон и „догмат“ у настајању, кроз процес прихватања и прилагођавања од стране „Цркава“. Она је тако изнета, да се основне екуменске одговорности могу само прихватити или одбацити, а смернице или обавезе се могу прилагођавати.

Православни се могу питати, откуд да је такав текст потписан у њихово име, и да ли ће бити прихваћен?

Екуменска Повеља је потписана у име Православних иза њихових леђа, заслугом оних, рекло би се, сивих група, које су цео посао сакриле од Сабора и од већине архијереја својих Помесних Цркава. Таквих људи је увек било.

Екуменска Повеља не сме бити прихваћена од стране Православних Помесних Цркава. Ми нисмо прегледали и оценили сав њен текст. Урадили смо то само са карактеристичним деловима. Они се не могу прилагодити Православљу, а траже да се Православље прилагоди „екуменској одговорности“, што би значило да „ново звоно на узбуну“ звони глумима.

Освећење и подизање крстѿова на храм Св. Василија Осѿрошкоѿ у Лейосавићу

ОСНОВНО О КУМРАНСКИМ РУКОПИСИМА*

2. Шта је Кумран, и у каквом су односу рукописи са Мртвог мора према њему?

Кумран је савремени арапски назив за Хирбет Кумран и Вади Кумран. На арапском хирбет значи „руина, гомила камења“, а вади „(пресахло) речно корито“. Сасвим близу, нешто северније од Вади Кумрана, нешто дуже од километра од обале Мртвог мора, налази се Хирбет Кумран.

3. Како су кумрански рукописи одложени у пећинама?

Није сасвим јасно како су кумрански рукописи дошли у пећине. У пећини 1 свици су били замотани у платно и похрањени у ћуповима. Но, нема знака да се у пећини живело. Из овога се закључује да је служила као пећина за оставу (чување); исти је случај с пећином 3. Но у пећининама 2 и 5-11 има сигурно знакова насеобине. Сходно томе би и текстови, у њима пронађени, могли бити остаци приватне библиотеке. Што се тиче пећине 4 на јужном крају платоа, из које немамо ни један потпуни свитак текста - из ње је извађено „барем 15.000 фрагмената“ (према званичном извештају) из дебриса (руине), талога камена који су се са плафона пећине откачивали и ту направили шут висок 1 метар. Рукописи нису били увијени у платно, нити чувани у ћуповима, и та пећина је више личила на место у којем су чланови секте једноставно брзо одложили свитке заједничке библиотеке, нешто пре него што су тај центар разорили Римљани при свом походу на Јерусалим (68. г. по Хр.). Изгледа да су свици ту депоновани у великој журби, можда у нади да ће их једног дана поново пронаћи чланови заједнице који би се једног дана ту повратили. Рукописи су ту остали до 1952. г.

* Преведено из књиге знаменитог библисте Јозефа Фицмајера „Кумран: Одговор, 101 питање о списима са Мртвог мора“. Читалац примећује да не доносимо сва питања и све одговоре, него само по избору. Неки одговори су скраћени, што смо истакли са ... Иначе, овде штампани текст је непромењен, односно није препричан. Ур.

4. Ко је открио кумранске рукописе (КР)?

Свитке у пећини бр. 1 открио је млади бедуински пастир, који је терао стадо оваца и коза на извор Аин Фешка. Звао се Мухамед ед-Диб (Мухамед Вук). Прича се да је једног дана изгубио једну козу коју је пошао тражити. Кад је притом открио просек у стени нешто више од једног километра северно од Хирбет Кумрана, бацио је камен, чуо чудновати одјек и одлучио да уђе. Следећег дана стигао је с другаром, спустио се у пећину и открио велике теракота ћупове с поклопцима, у којима су били рукописи увијени у платно. Коначно је постало јасно да је у овој пећини било одложено седам великих свитака. Касније су археолози истраживали пећину и открили још 70 фрагментарних свитака и тиме доказали да и они потичу из ове пећине.

У међувремену су бедуинска племена Та-Амира почели да свесно траже и проналазе и друга документа ове врсте у пећини. Они су открили пећину 2. 1952. г. Затим су археолози Палестинског археолошког музеја, Екол Библик и Америчке школе оријенталних студија пронашли су пећину 3. Поново су бедуини открили пећину 4, у потрази за јаребицом. Археолози јорданског Одељења за старине, Екол Библик и Палестинског археолошког музеја пронашли су оближњу пећину 5, а посебно је Ц. Т. Милик открио документа која је касније публикувао. Малу пећину 6 су пронашли бедуини, као и пећину 11 (у последњем случају бедуини су приметили како је слепи миш улетео у пукотину), нешто јужније од пећине 3. Притом су ишчепркали многе вредне текстове из гомиле птичјег ђубрива. Археолози су свакако касније пронашли још неке фрагменте из пећине 11, који су такође послужили да потврде порекло текстова из ове пећине које су бедуини продавали. Пећине 7-10 открили су археолози за време ископавања Хирбет Кумрана.

5. Када су откривени кумрански рукописи (КР)?

Седам најзначајнијих свитака из пећине 1 откривени су почетком 1947, пре арапско-јеврејског рата 1948-49. Тек после рата, 1949, пећину је идентификовао белгијски капетан Филип Липен и британски официр јорданске Арапске легије. Касније су је истражили и ископавали јорданско Одељење за старине, Екол Библик и Палестински археолошки музеј. Током ових ископавања откривено је 72 фрагмента. Пећину 1 пронашли су бедуини у фебруару 1952. Заједнички тим археолога је нашао пећину 3 у марту 1952. током испитивања литица. Пећине 4 и 6 открили су бедуини у септембру 1952. Пећине 5 и 7 до 10 пронашли су истраживачи Хирбет Кумрана у фебруару-марту 1956. Бедуини су нашли пећину 11 тек 1956, што је пропустио учинити тим истраживача 1952. године.

6. У којој земљи се налазе пронађени рукописи?

Свици откривени 1947. у кумранској пећини 1 нађени су на територији британског мандата над Палестином, који је захватио сву територију од западне обале Мртвог мора до Средоземног мора. Тада није постојала држава Израел; она је настала 14. маја 1948, када је Израел објавио своју самосталност. Први арапско-јудејски рат је избио одмах затим, 15. маја, и трајао до обуставе ратних дејстава и примирја 7. јануара 1949. Крај у којем су касније пронађени остали кумрански рукописи, дакле пећине 2-11, постао је део тзв. Западне Обале (Западна Обала, коју је после уговора о примирју запосео Јордан). Г. 1959. Хашимитско царство Јордана је прогласило свој суверенитет над Западном Обалом и појасом Газе. То је трајало све до Шестодневног рата 1967, када је Израел окупирао ову област.

Текстови, пронађени 1952. у пећинама у Вади Мурабату и у Хирбет Мирду, потицали су такође са територије Западне обале под Јорданом. Друга места, у којима су бедуини пронашли текстове (Нахал Хефер, Нахал Мишмар и Нахал Селим), лежали су свакако на другој страни границе, у оном делу Јудејске пустиње који је у међувремену припао Израелу.

7. Где су кумрански рукописи данас?

Седам најзначајнијих свитака из пећине 1 данас су похрањени у Храму књиге, једном делу Израелског музеја у Јерусалиму. „Бакарни свитак“ из пећине 3 и неколико мањих фрагмената из пећине 1, налазе се у Музеју Одељења за старине у Аману, Јордан. Неколико фрагмената из пећина 1 су у Палестинском археолошком музеју источног Јерусалима, сада познатом као Рокефелеров музеј, а они који су дошли у посед Екол Библик сада се налазе у Националној библиотеци у Паризу. Хиљаду фрагмената из пећине 4 и даље су у „свитачници“, како се назива одсек за рукописе Палестинског археолошког музеја, у којем се чувају и текстови из пећине 11.

8. Кома припадају кумрански рукописи?

Седам најзначајнијих рукописних свитака из пећине су власништво државе Израел. Но за друге рукописе није лако рећи коме припадају. Према „Списку о расподели“, од 72 фрагмента из пећине 1, неки су додељени Одељењу за старине у Аману, други Палестинском археолошком музеју у источном Јерусалиму и неки Екол Библик. Према унетој примедби, ова установа је своје фрагменте уступила Националној библиотеци у Паризу.

Пошто је материјал из пећине 2-11 пронађен 1952-56. на Западној Обали, то Јордан полаже на њих пуно право. У мају 1961. он је национализовао фрагменте у источном Јерусалиму и забранио њихово растурање у другим земљама.

Но ствар је компликована. Када су хиљаде фрагмената из пећине 4 доношени у Палестински археолошки музеј, многе је требало откупити од бедуина, који су првобитно проналазили ове пећине и били започели да их претражују. Отуда се јорданско Одељење за старине потрудило да све фрагменте откупи од бедуина, јер се учило да ће се само овако моћи радити на огромној загонеци коју ови фрагменти представљају. Из овог разлога фрагменти су се морали чувати у Јерусалиму. Иначе би их бедуини продали странцима као археолошко благо, па би фрагменти били расејани без и најмање наде да се поново сакупе и успоставе текстови. За такав откуп довољно новца није имао ни Музеј ни Одељење за старине. Британски директор Одељења Џ. Ланкастер Хардинг се обратио, са одобрењем јорданске владе, иностраним организацијама с молбом за помоћ. Касније пак кад се Јордан одлучио да рукописе национализује, они су постали власништво ове земље, чија влада је имала обештетити те организације. Није нам познато да ли је ово урадила.

У време Шестодневног рата (1967) Палестински археолошки музеј, који је у своје време 1966. био национализован, дошао је под „јурисдикцију“ Израела, који је заузео Западну Обалу и источни Јерусалим. Цело питање „јурисдикције“ путем освајања зависи од питања политичке ситуације на Блиском истоку. Све то је деликатно питање међународног права. Тако није једноставно рећи коме припадају рукописи који су 1967. још били у Музеју.

9. Како је Израел набавио најзначајније рукописне свитке из пећине?

Пошто је пећину 1 открио Мухамед ед-Диб почетком 1947, он је однео седам рукописних свитака сиријском обућару у Витлејему, хришћанину Калилу Искандеру Шахину (општепознатом као Кандо), који је трговао старинама. Заједно с једним другим сиријским хришћанином, Георгом Исаијом, Кандо је донео четири свитка њиховом митрополиту, архиепископу мар Атанасију Јешуе Самуилу, настојатељу манастира св. Марка у Јерусалиму и поглавару тамошње Јаковитско-сиријске цркве. Митрополит је купио сва четири свитка од Канда (како је објављено, за 24 енг. фунте). Тако су рукописи: свитак пр. Исаије А. (1 QIsaa), „Правила секте“ (1QS), Пешер на Авакума (1QNab) и Апокриф Постања (1QapGen). дошли у посед митрополитов. Друга два свитка, рукопис Б Исаије (1QIsab), „Ратни свитак“ (1QM) и „Свитак химни (1QH), касније је проф. Елезар Липа Сукеник продао Јеврејском универзитету у западном Јерусалиму.

Одмах после првог арапско-израелског рата у фебруару 1948, митрополит је донео своје рукописе ондашњој Америчкој школи оријенталних истраживања (данас, Институт археолошких истраживања В. А. Олбрајта) у источном Јерусалиму. Ту је Џон Тревор

(John C. Trevor) фотографисао њих три (1QIsa, 1QS, 1QpHab). Четврти свитак, Апокриф Постања није се могао одвити, јер је био веома чврсто улепљен. Кад је избио арапско-израелски рат, митрополит је понео четири свитка у Хомс у Сирији и затим у Бејрут. У јануару 1949. он их је донео у САД, где су неколико година чувани у сефу једне њујоршке банке. Апокриф књ. Постања још увек није био одмотан.

Јуна 1, 1954, у Вол Стрит Церналу објављен је оглас: „Четири свитка са Мртвог мора, библијски рукописи, који досежу барем 200. г. пре Хр, стоје на продају. Ово је идеалан поклон за образовну установу или верску установу од стране појединца или групе људи.

Шифра Ф 206.“ Лигаел Јадин, син проф. Сукеника, бивши официр у арапско-израелском рату и касније заменик председника владе Израела, у ово време се налазио у САД и чуо за оглас. Преко једног њујоршког банкара као посредника он је 1. јула 1954. од митрополита купио сва четири свитка за 250.000 долара. На дан 1. јула свици су донети у израелски конзулат у Њујорку, и касније комад по комад слати у Јерусалим. Тако су сва четири свитка дошли у посед

државе Израела и придружени оним три које је Сукеник купио од Канда. Свих седам свитака данас су изложени у Храму књиге, делу Израелског музеја у Јерусалиму. Апокриф Постања је затим одвијен и један његов део су публиковали израелски научници 1956. године.

Да ли Христос има икакве везе с кумранским текстовима?

Први је А. Дипонт-Зомер, педесетих-шездесетих година, Учитеља правде, оснивача Есенске заједнице, изједначавао са Исусом Христом, позивајући се на спис у Пешеру (коментару) на књигу пр. Наума, где се говори да је Учитељ правде страдао од Злог свештеника, и сматрао да је ту реч о смрти Учитеља правде. У Пешеру се користи израз „хафија“ = појави се, и он указује да је реч о поновном доласку Учитеља правде (алузија на Христа). - Данас се нико од научника старозаветног Кумрана не држи више овог става.

Један други истраживач Кумрана, Џон Марко Алегро, који је доста допринео реконструкцији кумранских текстова, ипак је непромишљено чинио грешке, јер је доносио пребрзе закључке, те је реконструишући део пешера на књ. пр. Авакума, сматрао да се навод о распињању такође односи на Исуса Христа. У стварности ипак, опис догађаја се односи на добро познати историјски догађај, одн. на јудејску побуну против Александра Јанеја, описану и у „Јудејском рату“ Јосифа Флавија.

Даља реконструкција текста овог пешера показала је да оваква идентификација уопште не одговара и да је пешер сведок историјских догађаја који су се десили управо у том периоду, поред познатих историјских сведочанстава Јосифа Флавија. Управо једино се у овом пешеру спомињу историјске личности са њиховим личним именима (Димитрије, Димитрије III Евкерос и Антиох, тј. Антиох IV Епифан).

Код нас је Еуген Вербер радо прихватао тезе, покушавајући да омаловажи хришћанство, и за њега је Учитељ правде - Христос, што су хипотетични закључци. Он је тако и намерно насловио књигу са рукописима с Мртвог мора: „Кршћанство прије Христа“. Загреб, 1972.

10. Како је дошло до учешћа разних међународних установа у пројекту публикавања рукописа из пећине 4?

Кад су бедуини открили пећину 4 и прву групу фрагмената послали 20. септембра 1952. Екол Библик-у и Палестинском археолошком музеју, јорданска влада се, на савет Џ. Ланкастера Хардинга, понудила да откупи све фрагменте (као и друге које су бедуини још држали), и за набавку овог материјала ставила на располагање 150.000 јорданских динара (што одговара истој суми у енглеским фунтама или око 140.000 ДМ). Овај износ је ипак био недово-

љан и, опет, по савету Хардинга, јорданска влада је дозволила да се упуту позив страним установама да и оне помогну при куповини других фрагмената. Ово пак под условом да фрагменти остану у „свитачници“ (скрипторијуму) Палестинског археолошког музеја до њиховог коначног публикавања. После тога фрагменти су се имали праведно расподелити разним међународним установама учесницима у програму, заједно са Одељењем за старине у Јордану, Палестинским археолошким музејем и Екол Библик-ом, који су такође подржали новчано.

Ове стране установе су понудиле финансијску помоћ (према редоследу висине уплате): Максил универзитет у Монтреалу, Канада (15.000 долара); Ватиканска библиотека (700 фунти и касније неколико хиљада фунти); један пријатељ Универзитета у Манчестеру, Енглеска (1.000 енг. фунти), који је касније удвостручио овај износ; влада СР Немачке и Влада Баден-Виртемберга (4.500 фунти), и Маккормик Теолошка семинарија, Чикаго (знатни износ новца).

Ове установе требало је да касније постану поседници фрагмената - текстова из пећине 4. У „свитачници“ је над већином стаклених плоча изнад фрагмената стајало којој све установи то припада. - У јулу 1958. приспело је још новца од Маккормик Теолошке семинарије, Универзитетског колеџа Светих Душа (All Souls) у Њујорку и са Оксфордског универзитета за доделу „последњих“ девет фрагмената из пећине 4. Изгледа да је јорданска влада почела да разматра да ли је пожељно да се фрагменти расеју по целом свету, па је замолила дародавце из 1952. г. да приме назад новац уместо фрагмената текстова.

11. Да ли неки фрагменти из пећине 4 нису доспели у рукописно одељење Палестинског археолошког музеја?

Још 1958. било је гласина да су ипак неке фрагменте, наводно из пећине 4, трговци старинама продали туристима, који су јуришали како би набавили неки фрагмент свитка са Мртвог мора. И доиста је такав фрагмент купио један Американац, који је био увиђаван да га пошаље назад у Музеј. Кад је чувар донео тај фрагмент у „свитачницу“, Ј. Т. Милик се загледао и сместа препознао уз који текст припада. Отишао је до стакленог поклопца, под којим су чувани други фрагменти свитка, и фрагмент се одлично уклопио, успоставио је савршену везу са 5 или 6 других фрагмената. - Било је гласина, као о „друга два свитка“, наводне из пећине 11, као и надања у вези фрагмената око свитка 4QpNah.

12. Да ли можда кумрански рукописи (КР) немају везе са Кумранском заједницом?

Нико не може сумњати да су многи КР, како библијски тако и небиблијски, могуће састављени на једном месту, или, штавише,

преписани. Такве текстове су затим у подручје Кумрана донела лица која се овде населише. Али да велики део или сви КР, нађени у пећинама, немају везе са заједницом, чији центар је откривен и откопан у Хирбет Кумрану, - ипак је веома невероватно. Неколико научника је заступало такве идеје: рукописи су, мисле, донети из Јерусалима, или они штавише представљају библиотеку јерусалимског храма, која је услед надирања Римљана према Јерусалиму склоњена на сигурније место у пећинама. Уз мања размимоилажења ово су заступали Ренгсторф (К.-Н. Rengstorf), Е. Кучер (Е. У. Kutscher) и нешто актуелнији Н. Голб (N. Golb) са Чикашког универзитета.

Али близина пећина уз центар, као и сличност артефаката, керамике и даљих археолошких доказних средстава, нађених у пећинама и у Хирбет Кумрану, дају основа другачијем гледишту. Дакле, тешко је веровати да између КР и Кумранске заједнице није постојала никаква веза.

Међутим, израелски научник Е. Тов је у серији уверљивих чланака показао да се мора правити разлика између „увежених текстова“, тј. таквих који су преписани на другом месту и онда донетих у Кумран, и текстова писаних у оном што он назива „кумански систем“, тј. рукописа преписаних „на лицу места, можда у тзв. скрипторијуму“, „производа преписивачке школе препознативе различитих својствима“. Ту јасно спада очљива ортографија, преписивачки знаци, употреба слова с почетног и средњег положаја на крајњој позицији и специфични начин писања Божјег имена... Таква доказна средства јасно указују на однос КР и Заједнице која је живела у Хирбет Кумрану.

Кад би КР били библиотека јерусалимског храма, морало би се објаснити зашто се толико много у њој бави стварима очигледно секташке групе Јудејаца. Уз то бисмо се морали запитати зашто су јерусалимске власти дозволиле да се храмовна библиотека, само да би се сместила на сигурније место од Римљана, пренела на тако далеко и неприступачно место; свакако да су се могла пронаћи и друга места у близини Јерусалима. Изгледа да после рата 66-70. г. по Хр. нико није долазио да склоњене рукописе поново нађе. Отуда су вероватна мишљења да су текстови, пронађени у разним кумранским пећинама, заиста припадали секти, чији центар Заједнице је био Хирбет Кумран.

14. Да ли КР садрже само текстове из Старог завета?

Не. Премда многи рукописи и фрагменти књиге или одељци садрже текстове из Старог завета, код већине текстова је реч о небиблијској јудејској литератури. Од 584 фрагментарних текстова из пећине 4, само је 127 библијских. Небиблијски списи спадају у оно што се назива „интертестаментална јудејска књижевност“, што није прикладан израз, јер у стварности означава „оно између два завета“

Овај ваздушни снимак пружа јасан видик на смештај главног штаба заједнице. Та заједница се сама издржавала са власитим кухињама, ицистернама за воду, пећинама за керамику, шталалама и радионицама

(тестамент), и стога је он хришћански назив за такву књижевност јудејског народа. Бољи израз би био „парабиблијска јудејска књижевност“, да би се означио овај корпус јудејске књижевности који је настао уз јеврејску Библију. Но постоје секташки текстови који не спадају у такву парабиблијску књижевност, а ипак често цитирају јеврејску Библију.

Што се тиче самих библијских текстова, у 11. пећини су искрсли фрагменти сваке књиге јеврејског канона, *са изузетком Јесџ и Нем*. У овом другом случају треба подсетити да су у то доба књиге Јездрина и Немијина сачињавале једну књигу, како се види из рукописа 4QEzга (недавно објављен). Одсуство књ. о Јестири из библијских кумранских текстова може бити чиста случајност, јер је у пећини 4 пронађен текст који цитира из ове књиге. Уз то је искрсао читав број фрагмената девтероканонских књига Старог завета: Сирах, Товит и Плач Јеремијин, Посланица пр. Јеремије. Оне су саставни део грчког превода Септуагинте, и у њој су у канону старозаветних књига који признаје Православна и Католичка црква.

Проблем је и у томе, како разазнати на које је књиге кумранска Заједница гледала као на свете или канонске, тј. књиге које „прљају руке“ (мЈавјим III, 2), ако употребимо познату јудејску и рабинску терминологију за оно што су хришћани назвали „канонске“ књиге. Не постоји могућност да се пруже сигурни искази о томе на које књиге-текстове је кумранска Заједница тако гледала.

15. Које врсте су небиблијски списи из Кумрана?

Небиблијски списи су међусобно различити. С једне стране, има неких који су уско везани за Стари завет: таргуми, тј. преводи Старог завета на арамејски; преводи неколико библијских текстова на грчки, као у Септуагинти; парафразе многих списа Старог завета, које улешшавају текст (као арамејски Апокриф књ. Постања из пећине 1 или јеврејска књига „Јубилеји“ из пећине 4); друге парафразе који проширују и мењају уредбе из Петокњижја (као „Храмовни свитак“ из пећине 11); списи који имитирају саставе Старог завета (као „Свитак химни“ из пећине 1). Постоје и коментари уз старозаветне текстове, тзв. пешери (мн. пешарим) из разних пећина.

С друге стране, постоје небиблијски текстови који немају ничег директног са Старим заветом. Такви списи су списи секте: Књига правила (као „Правилник секте“ из пећина 1 и 4); Дамаски спис из каирске генизе и пећине 4; „Ратни свитак“, са преписима о понашању секте у светом рату, и „Свитак химни“ са начелима веровања Кумранске заједнице. Има много песничких састава секте, изрека благослова, литургијских текстова, мудросне књижевности. Пешере, напред споменуте у вези са Старим заветом, очигледно је секта саставила.

16. На којим језицима су написани КР?

Већина кумранских текстова је написана на јеврејском језику, али је знатан број њих написан на арамејском, сестринском језику јеврејског. Ово је био језик којим су углавном говорили Јудејци у Палестини током последња два века пре Хр. и у првим вековима после Хр. Постоје неки текстови и на грчком, тј. текстови грчког Старог завета, пронађени у пећинама 4 и 7.

У јеврејске текстове спадају не само библијски, него и многи небиблијски списи: текстови парабиблијске књижевности, који су раније били познати само у преводима на грчком, етиопском и латинском језику, и сама књижевност о секти, која је први пут угледала светлост дана.

Исто тако, има библијских текстова на арамејском: Данило и Товит, као и три фрагмента таргума (арамејски преводи одељака из Левитика и Јова). Осим тога, пронађен је један број дотле непознатих арамејских списа, од којих су најважнији Апокриф Постања из пећине 1 и фрагменти из књиге Еноха из пећине 4.

17. Да ли међу КР има и текстова из Новог завета?

Нема текстова који би се са сигурношћу могли идентификовати као такви. Било је супротних покушаја. Шпанац Јозе О'Калаган, Алфонсо Шекел и немачки научник Карстен Тиде (Jose O'Callaghan, Alfons Schoekel, Carsten P. Thiede). Тиде је објавио брошуру под насловом: „Најстарији јеванђелски рукопис“. Фрагмент Марка из Кумрана и почеци писмене традиције из Новог завета“ (Вупертал 1986). Исто и Мајер (В. Mayer) „Хришћани и хришћанско у Кумрану“ (Регензбург 1982).

18. Како се датирају кумрански рукописи?

Премда је археолошки материјал, као што су новчићи и керамика понекад пронађени у пећинама заједно с фрагментима, на овом плану прилично допринео, датирање је углавном вршено помоћу палеографије, тј. упоредним испитивањем облика античких списа.

Научници као Б. Олбрајв (W. A. Albright), Н. Авигад (N. Avigad), С. Бирнбаум (S. A. Birnbaum), Ф. Крос (F. M. Cross), Р. Хансон (R. S. Hanson) и Џ. Милик (J. T. Milik), обавили су највећи део овог палеографског посла. Када су ови текстови угледали светлост дана, упоређени су најпре с другим познатим античким текстовима, као што је Папирус Наш из позног макавејског периода, и са античким записима из позног римског времена. Током времена је научницима пошло за руком да рукописе кумранских списа сврстају у четири палеографске главне категорије (мада је и овде терминологија различита од научника до научника):

- а) архајска: од негде 250. г. пре Хр. (или с краја 3. в.) до 150. г. пре Хр.

- б) хасмонејска: 150-30. пре Хр.
- в) иродовска: 30. пре Хр. - 70. по Хр.
- г) постиродска или орнаментална: 70-135, по Хр.

Унутар ових категорија научници понекад разликују и друге форме и курзивне рукописе. После многих година истраживања, ова палеографска метода се сматра прилично тачном у временском распону од плус-минус 50 година.

Поред палеографије, за датирање се веома успешно примењује и радиокарбонатска метода са С14 радиоактивним изотопом, као и са калогеном.

наставиће се

Приредио и превео
Радомир Ракић

ПУТ СРПСКЕ РЕЧИ ИЗ МАНАСТИРА У СВЕТ^{*}

Вера Миросављевић

Православље је у 20. веку проговорило новом снагом и благочешће и љубав према Христовој науци, бар у Србији, опет су потекли из манастира. Духовна делатност српских богослова и других хришћанских стваралаца српскога имена и језика, сведочи о животности и свечном значењу православне светосавске мисли. Жива издавачка делатност српских манастира, епархијских центара и саме Патријаршије, недовезује се на традицију старог српског штампарства и скрипторија. Српска дијаспора, и пастирским и научним радом, даје значајне доприносе православној духовности о чему сведочи и сама Хиландарска конференција.

Пред нас лаике поставља се питање: Шта чинити да би савремено стваралаштво манастирске духовне провенијенције благодатно деловало у свету? (Најкраћи одговор је да треба уклонити старе забране и теолошкој мисли ослободити приступ образовном систему, а затим, треба поклонити већу пажњу философској и књижевној вредности овога стваралаштва. Дела светог владике Николаја Велимировића и аве Јустина Поповића спадају у саме врхове српске књижевности 20. века. Као таква она треба да буду изучавана и да уђу у школску лектуру). Али, то може бити благодатно само ако се чини са љубављу, а не механички, административно.

Друго питање тиче се судбине старих светосавских књига или рукописних и штампаних србуља, (њиховог пута славе, страдања и нестајања по изласку из манастира, сабирања знања о њима, улоге световних институција, библиотека и других, у њиховој заштити. Знамените библиотеке које чувају старе и ретке књиге већином имају штампане каталоге својих збирки што је од великог значаја и за њихову заштиту и за коришћење. Систематичније се штампају и описи старих рукописа. За чување и за проучавање наслеђа писане речи од великог је значаја америчка или Матејићева збирка микро-

^{*} Саопштење на Петој међународној хиландарској конференцији у Рашкој 2002.

филмова од око пет хиљада словенских рукописа, односно Хиландарска истраживачка библиотека на Државном универзитету Охаја. И поред свег напретка, чини се да немамо усавршен систем заштите писаних споменика како бисмо могли тврдити да је дошао крај несјајању рукописа и књига.) Стално нас сустижу питања на која немамо одговора као што је ово: шта је било са две хиљаде инкунабула из библиотеке од 10.000 ретких књига српског писца и емигранта Станислава Кракова и да ли је нешто од тога сачувано као део националног књижевног блага?

О овим питањима писала сам раније, а овај рад бави се само једним а то је: рецепција старе српске црквене књижевности. Данас имамо ову књижевност издату у савременој штампи и књижевноисторијски обрађену. (Поетика православне словесности није више толико одсутна из образовног система као доскора, иако још није стекла право место у нашој књижевнотеоријској мисли која је плод научне мисли Запада. Фототипска издања старих рукописних и штампаних књига показала су свету лепоту србуља. То су само неки предуслови за приснији приступ православном духовном наслеђу, ослобођен атеистичких предрасуда и неоправданог омаловажавања уметничке вредности ове књижевности у духу скерлићевске традиције.)

За ширу читалачку публику драгоцену су издања дела старе српске књижевности на црквенословенском и, упоредо, на савременом српском књижевном језику. Велики зборник црквене поезије у три тома, *Србљак* (1971) био је међу првим таквим издањима. Нарочиту радост савременим читаоцима пружила су *Сабрана дела* Светога Саве штампана на језику оригинала упоредо са савременом језичком верзијом (1998). Оваква издања омогућују да се приближимо изворном звуку и значењу српске речи и самим суштинама православне мисли. Превод је ту само у функцији лакшег разумевања оригиналног текста. Превод *Крмчије* (*Номоканон, Законоправило*) Светога Саве, који ћемо ускоро добити, требало би такође штампати упоредо са оригиналом. То би помогло народу Светог Саве да спознајом сопствене језичке традиције дубље појми и традицију црквеног и државног права и тако се опет учврсти на тлу здравог хришћанског живота.

Упоредним читањем текста на парним и непарним страницама у *Сабраним делима* Светога Саве, открива се да савремени српски књижевни језик и стари језик којим је писао Свети Сава (без обзира како га звали: стари српски, српскословенски или црквенословенски) имају исту народну основу. (Ништа убедљивије не говори о потреби чувања континуитета са језиком старе српске књижевности од сусрета са оригиналним књижевним текстом, у овом случају са текстом и језиком Светога Саве. Није довољно само преводити и прилагођавати старе текстове појмовном свету савременог читаоца.

Потребно је и тога читаоца приближити старом тексту, и филолошки и теолошки и естетски.) Без одбацивања наметнуте предра суде о томе језику као о наднационалном и туђем, без његовог познавања и љубави према њему, тешко да је могуће сачувати изворну мисао и лепоту светосавља.

Превод на савремени књижевни језик, ма колико да је веран, није увек у стању да сачува право значење написаног. (Покушала сам да то покажем на неким примерима специфично православне терминологије, као што су лексеме **причестие**, **благочестие**, и **ѣзѹци** за које мислим да их у преводима не треба замењивати другим речима. Лексема **причестие** (причестије) замењује се у овом преводу речју заједница на свим местима изузев тамо где се њоме означава сам обред свете тајне причешћа. Такође, уместо **причестъникъ** пише заједничар. На овај начин од једног облика и значења речи дошло се до два облика и два значења. Ово се не појављује први пут и такав преводачки поступак има у нас већ дугу традицију). Савремени облици: причешће, причест (а понегде и причесништво) могли би успешно да замене стари облик причестије.

Зашто није добро реч причестије замењивати речју заједница, а реч причесник речју заједничар? Није добро зато што је реч заједница исувише широк и неконкретан појам којим се именује све и свашта. Свака множина, по правилу, може се назвати заједница. У српском језику том речју означава се скуп физичких лица различитих категорија, затим скуп скупова, скупови ствари, скупови правних лица и скупови апстрактних појмова. О томе убедљиво сведочи и Академијин *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* у којем се на великом простору обима целе стране двостубачног текста наводе разна значења речи заједница. Ова реч је у веома честој употреби и у стручној литератури и у медијима. Имамо породичну заједницу, друштвену заједницу, месну заједницу, државну заједницу, Европску заједницу и међународну заједницу, па интересне заједнице, заједнице осигурања и још толике да их је немогуће набројати. Имамо такође и појам верске заједнице међу које се убраја и Српска православна црква. И управо у овом последњем случају појам заједнице најмање одговара ономе што треба да значи. Верске заједнице су скупине људи које уједињује неко заједничко веровање и таквих има велики број у свету и у нас. Али, верске заједнице нису цркве. Према православном учењу Црква је једна. Називати заједницом Цркву, ту земнонебесну целину, како је именује ава Јустин Поповић (*Житија светих за јануар*, стр. 9), или тело Христово чија је глава сам Христос, како је она одвајкада дефинисана сопственим Предањем и Еванђељем, било би исто као када бисмо уместо речи човек употребљавали реч сисар. Запитајмо се да ли је најважнија генеричка особина човека то што је сисар? Аналогно овоме примеру да кажем: заједничар се може бити у

много чему, али причесник само у Цркви. Не можемо неправославне обавезивати на поштовање православне терминологије, па ћемо и надаље имати употребу термина верска заједница за православну Цркву и на страним и на српском језику. Али православни треба да поштују и користе изворну терминологију своје Цркве. Управо онако како су наши стари чинили.

Како је дошло до употребе термина заједница уместо причешће, причест или причесништво у савременом српском језику? Мислим да је до тога дошло преузимањем термина за ове појмове из других живих светских језика. (На немачком реч *die Kommunion* значи и задруга и причешће, а *kommunizieren* значи и саопштити и причестити се. Између ове две је реч *Kommunismus*, која знамо шта значи. На франсуцком језику реч *communion* означава верску општину и причест, али и истомишљеност и заједницу уопште или општину. И овде се налази реч комунизам као *communisme*. Причест на италијанском каже се *comunione* али и *eucaristia*. На енглеском то је *Holy communion*. На свим овим језицима доминантно значење наведених појмова је заједница или општина. Ови језици немају специфичну реч (ако се изузме грчка реч еухаристија) којом би означавали свету тајну причешћа или припадност Цркви а која се не би односила и на друге скупине или заједнице. Српски језик и стари словенски језик такву реч имају. (Страни језици могли су утицати на нас да нам се сопствена реч учини неподесна и недовољно разумљива па да је заменимо не само другим обликом него и другим појмом. Јер, заједница и причестије нису истоветни појмови.)

Шта означава реч причестије у словенском/српском језику? Она означава примање тела и крви Христове у светој тајни причешћа и присуство Духа Светога. (Код Светог Саве стоји: **и причестије с(ве)т(а)го д(оу)ха боуди всегда съ всѣми вами** (24) а преведено је: и заједница Светога Духа нека буде свагда са свима вама (25). Синтагма: заједница Духа Светога чује се и на литургијама на српском језику. На литургији на српском језику и даље се употребљава синтагма благочестиви народ, и не преводи се речима верни или побожни народ, иако би тиме било учињено мање одступање него код наведеног превода речи причестије). Две кључне речи православне терминологије у старим српским текстовима су **благочестије** и **причестије** или, у савременијем облику, **благочешће** и **причешће**. Обе су потискиване и у преводима старих текстова и у савременој литератури. Обе, међутим, имају исту коренску основу.

Етимолошки је протумачено да реч причестије, причешће или причест има у корену стару словенску реч **чест** (част) која се писала на два начина, као **частъ** у старословенском и као **чѣстъ** у српско-словенском, дакле, и у текстовима Светога Саве и других српских аутора. (У првом случају реч се пише са јус, а у другом са меким знаком после ч.) Према актуалним тумачењима (Светозар Нико-

лић) ради се, наводно, о две старословенске речи при чему прва, она са јус значи део, а друга, она са меким знаком, значи част. Али, иста реч се налази и у српском народном говорном језику. Још у 19. веку било је спора око истоветности или различитости значења српских речи част и чест, па је Вук тврдио да чест значи поштовање, а част да значи део (када се нешто дели на равне части) док су други тврдили друкчије, па је и он прихватио то друго. Етимолог Петар Скок изједначаје значење речи чест или част у смислу поштовање, али не дозвољава да се именица чест етимологијски и семантички помеша са придевом чест (у смислу густ, збијен). Нисам сигурна да је у праву. Да се оба значења речи чест, и морално и физичко, могу наћи на истом месту види се у оном делу текста *Житија св. Симеона* од Светога Саве у којем се описује како су монаси стајали око преподобног тела преминулог - **ч(ь)ст(ь)но** (182). (То може да значи да су стајали са поштовањем или, како је дато у преводу, часно (183) а може да се прими и као слика чврсто збијених монаха око одра преминулог, дакле са значењем: често - густо). Што се тиче речи причест, Скок сматра да је то преведеница од грчке речи κοινωνία и да је то једнако по значењу латинској речи *communio, communicare*, а што „у старом језику“, каже Скок, значи и „диоништво“. По њему реч причесник значила је „дионик“. Значајно је што Скок указује на везу речи чест са речима честит, нечестит, злочест, учесник (старије: чесник), учешће, саучешће, саучесник и на именицу чесница. Он указује и на деминутив честица наглашавајући да се тим именом у православца назива оно што је у католика хостија.

Ако, по етимолозима, реч чест или честица чини корен речи причестије (причешће или причест) то противречи тврдњи о преведеници од грчког κοινωνία која (по *Грчко-српском речнику Новоῦ Заветиа*, 1994) значи „општење у браку, заједница, учешће, удруживање, заједничење“. У том речнику не стоји да та реч значи и причешће. У истом речнику грчка реч *ευχαριστία* протумачена је српски као „захваљивање, благодарност, тајна вечера“, али ни ту нема речи причешће. Међутим, код Вујаклије еухаристија је протумачена много шире као: „захваљивање, захвалност; у старој хришћанској цркви: молитва захвалница пре освећења хлеба и вина приликом причешћивања; тајна причешћа; тајна вечера; освећени хлеб (*нафора*)“. Без претензија на тумачење грчких речи, рекло би се да је еквивалент за нашу реч причешће пре грчка реч еухаристија него коинонија. Међутим, Миодраг Петровић у својој књизи *Законоправило* (16, 96) српску реч **причестие** тумачи грчком речи *μετουσία*.

У српском језику честица означава појам јединке а не појам заједништва или комуне. За православну Цркву та разлика је битна. Примајући честицу тела Христовог и крви Његове на светом причешћу, причесник и сам постаје таква честица једне земнонебесне

целине каква је Црква и притом не губи своју посебну личност него је охристовљењем још више развија, усавршава и уздиже. Верник не може бити ни деоничар ни партнер са Христом или Духом Светим и међу њима ништа се не дели ни на пола ни на трећине, ни на било које делове него све личности или ипостаси (састави) остају целе. Ни о каквом равноправном удруживању не може бити речи. Православни верник се не удружује са Христом него прима Христа, живи њиме и у њему. Префикс при- у речи причестије може да значи примити, приступити, прићи и тиче се само односа верника према Христу, а не верника међусобно. На причешћу он приступа Христу, а не заједници. Заједница, комуна или општина, па и црквена општина, нашто је друго од причестија. Она је управо оно што јој име каже: међусобно општење или комуницирање верника, њихово повезивање, једна врста заједнице. Таква је и монашка заједница или општежиће које се у нас назива још и киновија. Кад Свети Сава говори о Немањиним примању монашког чина, он каже да овај „**обштника сътвори себе**“ (164) а преведено је као „заједничарем учини себе неизреченог, часног, светог, анђеоског и апостолског лика, малог и великог“ (165). Овде је реч заједничар одговарајућа замена за обштник али не и за реч причесник. (У говорном српском језику среће се израз: сачувао је присуство духа, у смислу: остао је присебан у некој критичној ситуацији. Језикотворац је, природно, подразумевао присуство Духа Светога. Израз присуство био би бољи од израза заједница Духа Светога. Један од првих преводилаца текстова Светог Саве, Миливоје Башић, користио је израз: учешће Светога Духа, што је такође боље него заједница.)

Било би логично и лепо да су страни језици у нашем окружењу прихватили словенску или српску реч причестије као назив за свету тајну причешћа, јер ова реч изражава суштину појма на који се односи. Али то што наша реч није шире прихваћена није разлог да је ми одбацујемо. У овом случају ми смо без потребе прихватили, не страну реч, која се обликом одмах примети да је страна, него смо путем превођења стране речи на наш језик прихватили други појам и добили смо изневерено значење и рогобатну језичку конструкцију. На тај начин удаљујемо се од свог изворног, присног, поимања вере односно православног хришћанства.

Сваки језик има сопствени вредносни систем значења и звучача. У једноме језику око поједине речи наројило се пуно израза и значења, у другоме око речи истог основног значење сасвим је узрок смисаони круг и мало је изведеница од ње. Да су у српском језику веома чести и битни именички, придевски и прилошки облици од корена чест сведоче речници и нарочито старија литература. Леп пример употребе ове речи у савременој литератури налази се у *Житијима светих* аве Јустина. У књизи за јуни, у опису живота светог Јустина философа, на двадесет узастопних страница, налазимо

учестале изразе као што су: „чесни старац“ (6), „нечестиви философ“ и „нечестиви идолопоклонци“ (13). Затим: „ја постадох учесник исте наде“ (17) „постати учесник исте благодати“ (19) „иди од мене иноверче и нечестивче“, „његове чесне мошти“ (21) „злочестиви цар“ (25), „чесна Евдокија беше учесница у свим страдањима“ (26) и слично. Чест, учествовати и учесник овде су повезани и обликом и значењем.

У Вуковом *Српском рјечнику*, обрађена је именица чест и то у првом издању само у значењу *die Ehre*, *honor*, односно са значењем поштовање или част. Затим, у њему налазимо придев чест са значењем густ и прилог за време често. Међутим, у другом издању Српског рјечника именица чест објашњена је као честица којом се причешћује са назнаком да је то забележено у Дубровнику, док се, како пише на истом месту, у Срему ова реч јавља у изразу: „од чести“ са значењем помало. Вук је у другом издању посебно обрадио и реч честица и то као: „она мрвица хљеба којом се у вину причешћује“. Тога у првом издању није било. У оба издања наведени су изрази причесни, причесник, причест, причестити (се), причешће, причешћење, причешћивање, причешћивати (се). Занимљиво је да се Вук колебао па је у другом издању одустао од тумачења речи чест као *honor*, или поштовање, које значење је дао само лексеми част. То значи да су га полемике само збуниле па је и он једну важну српску реч, каква је лексема чест, лишио њеног моралног значења. Речи са кореном чест које су ушле у Вукове речнике још су именице: чесница, чесно (бјелога лука), честа, честина (у смислу густине) затим, придеви: чест, чесов (у значењу: од којег материјала) и честит, па именица честитање, глагол честитати и прилог често. Овим речима је у другом издању придодато још: чесвина („некакво дрво налик на раст али је зими зелено“ - забележено у Црној Гори и Дубровнику, чесвиница („некакво црно вино из Конавља и Стона, добро“). Скок и ове речи код Вука доводи у везу са именицом чест. Затим, ту је чешњак (бели лук) честа и честина (агум.), односно честар (густо растиње) па: честитовање, честитовати, честитост. Код Вука имамо глагол учестати, али не и глагол учествовати и именицу учесник или саучествовати и саучесник. А и те речи, сасвим је јасно, имају исту коренску основу чест, односно српскословенско **чѣстѣ**. У Матичном *Речнику српскохрватског језика* још је више речи са кореном чест него код Вука. Занимљиво питање је о могућој вези речи чист и нечист (у физичком и моралном значењу) са старим обликом **чѣстѣ**. . И реч **причѣтѣ** за коју Речник *црквенословенског језика* проте Саве Петковића каже да долази од глагола причести, са значењем прибројати, има исти корен, а отуда потиче и реч чести - са значењем бројати, читати, поштовати. Од чести или читати је и учити и учитељ. А да језик на овој струни и даље ради и нити нове

речи сведоче и реч у српској компјутерској терминологији која гласи: читати.

Ако би се анализирана значења речи са кореном чест, видело би се да се она могу груписати у две категорије: једне означавају физичке предмете или физичке особине, а друге моралне појмове и особине. Оно што им је заједничко јесте однос јединке и целине, и то чврст однос из којег проистиче поузданост и трајност, дакле особине квалитета и у физичком и у моралном смислу. Основни педагошки појам који памтим из детињства јесте придев честит, честита, честито. Нас су учили да треба да будемо честита деца, а честит човек и честита жена, то је био највиши морални образац. Ко у томе придеву и тој педагогији не види хришћанско обележје, ту је сама реч да га подсети на тај еванђељски васпитни идеал. Овај придев подразумева појам добра, па се њиме може описати и свако друго добро, а не само људски морални квалитети. Може бити и честита тканина (утолико пре ако је честог ткања) и честит пут (ако је чист и од чврстог материјала) итд. О укорењености ове речи у народном језику сведочи и дистих народне песме из Косовског циклуса који гласи: „Све је свето и честито било и миломе Богу приступачно“. Све кључне речи овде изражавају суштину: и светост и честитост и приступачност Богу, и оне кореспондирају са речју причешће, а не са речју заједница која нема, не мора нужно да има, морално обележје.

Вештачка баријера коју су језикословци поставили између значења речи чест и част у српском језику отежава посао преводилоцима који дисциплиновано поштују постављене норме. Тако на пример наслов поглавља у *Сабраним делима* Светог Саве који гласи: *о поуџченіи къ братіи. и на игоумена чьсть имети.* (74) преведен је овако: „О поуци братији да имају част према игуману“ (75). Не звучи баш складно а ни довољно разумљиво. Синтагма имати част у савременом језику значи нешто сасвим друго него у тексту Светог Саве. Много тачније и више у духу српског језика било би да је наслов преведен овако: О поуци братији да чествују игумана. Е, али од именице част којој се придаје морално значење, изводи се глагол частити или чашћавати. А овде није у питању чашћавање игумана. И на овом примеру се види да су у српском језику именица чест и глагол чествовати у смислу поштовање и поштовати незаобилазни. Обично се каже: часни оци. Али у духу традиције сасвим би пристајао и израз: чесни оци. Видели смо то у тексту аве Јустина. У Речнику мање познатих речи у *Сабраним делима* Светог Саве савремени облик речи причасник тумачи се као: учесник у нечему, који се сједињује са ким или чим. Она асоцира на друге две речи у савременом српском језику потпуно различитог значења: часник и причесник, при чему би само причесник био прави еквивалент датој речи. Часник значи нешто сасвим друго.

Сви ови наводи треба да покажу колико су реч чест и њене изведенице, а нарочито речи причестије, причешће и причест, дубоко укорене у словенском, односно српском језику и колико изражавају логику и философију тога језика који је могао да задовољи и најсложенија духовна значења православне терминологије и да опише ствари и појмове из свакодневног живота. Потискивати лексему чест из савременог књижевног језика значи нарушавати ту логику језика и затирати корене сопственог духовног идентитета. Верујем да ћемо избећи ту странпутицу и да ћемо сачувати наш језик као најдрагоценији историјски извор и увек живи храм духовног узрастања. Ослонац за то имамо и у старим светосавским књигама и у делима овде поменутих савременика. Редуковати употребу речи причешће у преводима текстова Светога Саве значи, на неки начин, исправљати те текстове - безразложно.

Други пример одступања од изворника имамо у случају речи **езъци**. Познато је и често навођено оно место у *Житију св. Симеона* од Светога Саве које гласи: **тѣмъ и мнози езъци тогда придъше поклонити се емоу. и съ великою почъстїю ѡт(ъ)дати пѣнїе. пѣвше пръво гръци. потомъ иверїе. таже роуси. по роусѣх(ъ) блъгаре. потомъ паки мы егово стадо съвѣкоупленое.** (184). Овај текст преведен је овако: „Затим и многи народи дођоше поклонити се њему, и са великом почашћу даривати појање. Певаше прво Грци, потом Иверци, затим Руси, за Русима Бугари, потом, опет, ми, његово стадо сакупљено“ (185). А само мало касније у истом делу стоји и ово: **Се въ стране възметъше се езъци** (186) што је преведено као: „Ево, у земљи тој ускомешаше се народи“ (187). Реч језици у оба навода замењена је речју народи. Превод није нетачан. Из контекста се види да се у првом случају ради о припадницима (највероватније само или претежно монасима) различитих народа који су поименично наведени, а у другом случају о ширим народним масама или њиховим вођама који су се ускомешали. Реч језици у старим текстовима по правилу је означавала народе. Свети Сава је, дакле, народе разликовао по језику. И није био једини у свом времену који је на то тако гледао. Овим се указује на континуитет и дубоке светосавске корене научних принципа филологије 18. и 19. века која је стајала на становишту да један народ чине оне скупине људи које говоре једним језиком па да су, према томе, и Срби они који говоре српски. То није измислио Вук Караџић и тај принцип се не може подвести ни под великосрпску идеју, ни под национализам ни под етнофилетизам. Ништа се у том погледу од Светога Саве до данас није променило. И данас су Немци они који говоре немачки, Мађари они који говоре мађарски, Румуни румунски, Бугари бугарски и тако редом. То правило не важи данас, изгледа, само за Србе. Чак се мења и назив српског језика да би се доказало да они који њиме говоре нису Срби.

Било би корисно да се у будућим преводима текстова Светог Саве реч **езыци** оставља на своме месту, уз напомену у речнику мање познатих речи о њеном значењу. Уосталом, у овој књизи се у преводу задржава реч Израил (Сабрана дела, стр. 156-9) без икакве напомене у Речнику мање познатих речи о њеном пренесеном значењу: народ Божији. Стефан Немања односно св. Симеон, на самрти, није препоручивао Савиној бризи ни државу Израел ни старозаветна израиљска племена него свој народ. Чињеница вишејезичности у ширењу науке Христове имала је велики значај. Зато ово место у тексту Светог Саве, на којем се помињу језици у значењу народи, није тек пуки опис догађаја него је и сведочење истине православља.

Најмање што смо дужни језику Светог Саве јесте да израдимо речник тога језика.

НАВЕДЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Арсенијевић - Краков, Милица, *Сећање на оца*. У књизи: Станислава Кракова *Живот човека на Балкану*. Београд 1997.
- Архимандрит др Јустин Поповић. *Житија светих*, друго издање, Манастир св. Ђелије, Ваљево 1991. (за месец јануар) и 1996. (за месец јуни)
- Башић, Миливоје. *Сѣаре срѣске биографије*. Београд 1924.
- Вујаклија, Милан. *Лексикон сѣраних речи и израза*. Београд 1970.
- Даничић, Ђуро. *Рјечник сѣарина срѣских*, фототипско издање. Београд 1975.
- Ђакон др Радомир Поповић. *Грчко-срѣски речник Новоѣ Заветѣа*. Врњачка Бања 1994.
- Караѿић, Вук Стеф. *Срѣски рјечник*, издање из 1818. фототипски приредио Павле Ивић. Просвета, Београд 1969.
- Караѿић, Вук Стеф. *Срѣски рјечник*, четврто државно издање према другом (1852) и трећем издању. Државна штампарија, Београд 1935.
- Милосављевић, Вера. *Србуље ѿод ембарѣом*. Или: *зашѣо немамо срѣску библиографију најсѣаријих шѣамѣаних књѣга?* Летопис Матице српске, књига 455, св. 2. фебруар 1995. 344-370.
- Николић, Светозар. *Сѣарословенски језик, II, Примери са речником*, XIII издање, Београд 2001.
- Поповић, др Ђакон Радомир. *Грчко-срѣски речник Новоѣ Заветѣа*. Врњачка Бања 1994.
- Речник срѣскохрватскоѣ језика*, Матица српска, Нови Сад 1973. (В том) и 1976. (ВИ том).
- Речник срѣскохрватскоѣ језика*, САНУ, Београд 1968. (В том)
- Родић, Никола. *Црквенословенски речник срѣске редакције*. Славистика, књига III, Београд, 1999. стр. 243-248.
- Свети Сава, *Законоправило*. *О зашѣиѣи обесѣрављених и социјално уѣрожених*. Припремио и превео др Миодраг Петровић. „Доситеј“, Београд 1998.
- Свети Сава, *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић. СКЗ, Београд 1998.
- Skok, Petar, *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1971-1973.

Сажетак

У раду се говори о неговању језика старих светосавских књига и о преношењу текстова старе српске књижевности са српскословенског/црквенословенског на савремени српски књижевни језик. Уочени проблеми илуструју се коментарисањем односа према речима: причестије, благочестије и језици. Износи се мишљење да речи причестије и причесник не треба замењивати речима заједница и заједничар. Предлаже се да се реч језици у српскословенским текстовима, са значењем народи, задржи у истом облику и у текстовима пренесеним на савремени српски језик. Отвара се питање израде речника старог српског језика према делима светосавске црквене књижевности.

Епископ Аїанасије са последњим (?) хришћанима у Баковици

ОБРАЗОВАЊЕ И НАУКА ХРИСТОВА У ДЕЛИМА ХИЛАНДАРСКИХ ЈЕРОМОНАХА ДОМЕНТИЈАНА И ТЕОДОСИЈА

Драгиша Бојовић

Светогорска духовност, којој припада манастир Хиландар, обликовала је културну и литерарну свест доброг дела српских средњовековних писаца, како оних који су „васпитање и изданак Свете Горе“, тако и оних који су се на тој духовности посредно васпитавали. Међу најзначајније представнике ових првих спадају свакако хиландарски јеромонаси Доментијан и Теодосије, књижевници о којима је много тога речено и написано.¹ Сав свој живот они су посветили духовном и књижевном раду, ретко напуштајући свој манастир. Поред тога што их књижевна остварења издвајају од остале хиландарске братије њиховог времена, они ће у историји овог манастира остати упамћени и као угледни духовници.² Из тога се даље изводи закључак да су обојица били изузетно образовани. То образовање је било засновано на библијској и светоотачкој литератури, а основ ове литературе чине наука Христова и знања о овој науци.³

¹ Кратак преглед књижевног рада ове двојице писаца и основну литературу о њима даје Димитрије Богдановић: *Историја сѣаре срѣске књижевности*, Београд 1991.

² Теодор Граматик, чувени преписивач Шестоднева Јована Егзарха, у свом запису из 1263. године наводи податак да је Доментијан био „духовник свог братства хиландарске лавре.“ Види: Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи И*, Београд 1982, бр. 20. Не мањи углед од Доментијана имао је и Теодосије за кога је Владимир Мошин утврдио да је био један од најугледнијих хиландарских монаха свога времена. Уз његово име ишао је атрибут башта (духовни отац), а ту дужност је могао имати само неко ко се је потврдио у свом духовном животу и ко ужива поштовање остале братије. Види: В. Мошин, *Сѣарац ѿѿ Теодосије и хиландарска „братиѣја начелна“*, Јужнословенски филолог 17 (1938-1939), 189-200.

³ Када су у питању појмови наука и образовање овде треба направити семантичку дистинкцију према садржају тих појмова данас. Уп. Архимандрит др Јустин

Управо је задатак овог рада да идентификује мишљења о назначеним појмовима, која Доментијан и Теодосије често приписују Светом Сави, свом главном јунаку.

У православној теологији се сматра да је суштина богословске науке наука Христова, као и учење и држање те науке, али се истовремено потенцира да се она остварује „животом у Христу“. Зато се теологија „дарује богослову као плод живе везе, општења, заједнице са Христом.“⁴ Православна гносеологија подразумева узајамност у сазнању, за шта нам је најбоља илустрација мисао апостола Павла: „Ако ко сматра да нешто зна, још ништа не зна као што треба знати; а ако ко љуби Бога, тога је Бог познао“ (1. Кор 8, 2-3). То значи да је свако наше знање (не само познање Бога) условљено Божјим познањем нас самих, које се остварује једино међусобном љубављу. Љубав је, дакле, предуслов обостраног познања, јер она превазилази разум како, опет, каже апостол Павле (Еф, 3, 19). Он своју теологију љубави и знања проширује следећим ставом: „Љубав никада не престаје, док ће пророштва нестати, језици ће замукнути, знање ће престати“ (1. Кор 13, 8). Иако не ограничава могућност сазнавања („знам све тајне и све знање“ - 1. Кор 13, 2), апостол Павле га у овом животу сматра непотпуним („дјелимично знамо, и дјелимично пророкујемо;“ - 1. Кор 13, 9), наговештавајући његово савршенство тек у љубави. Јер „кад дође савршено, онда ће престати што је дјелимично“ (1. Кор 13, 10). Тек ће се тада људско познање Бога изједначити са Његовим већ оствареним познањем нас самих: „...а онда ћу познати као што бих познат“ (1. Кор 13, 12). Тада ће бити (пре)познати, да још једном поновимо, само они који љубе Бога.

Основни извор учења и васпитања је Свето Писмо (2. Тим 3, 16). До знања које оно садржи долази се само преко Духа Светога: „Јер једноме се даје кроз Духа ријеч мудрости; а другоме ријеч знања по истом Духу“ (1. Кор 12, 8). Смисао свега је сазнање славе Божје: „Јер Бог који рече да из таме засија светлост, Он засија у срцима нашим ради просвјетљења знања славе Божије у лицу Исуса Христа“ (2. Кор 4, 6). Јеванђелисти и апостоли, међутим, разликују

Поповић, Светосавље као филозофија живота. Ваљево 1993; Димитрије Богдановић, Суштина просвећености у култури средњовековне Србије, у: Студије из српске средњовековне књижевности, Београд 1997, 89-98; Сима Ђирковић, *Писменост и образовање у Србији (XIII-XV в.)*, у: Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана, Београд 1997, 396-422; Бранислав Милутиновић, Средњовековни корени српске педагошке терминологије, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини XXVIII-XXIX (1998-1999), Приштина-Блаце 2001, 209-215; Драгиша Бојовић, Просветитељ отачаства и измиритељ завађене браће, Хвосно 27, 2002, 19-21.

⁴ Атанасије Јевтић, Развој богословља код Срба, Српски завичај, Приштина 1993, 209.

и другу врсту знања, знање тзв. профаног типа, упозоравајући да се треба клонити „поганих и празних разговора и спорова лажно названог знања“ (1. Тим 6, 20), као и учења прописаних од људи (Мк 7, 7).⁵

На трагу јеванђељског и апостолског учења о науци и богословљу су и мишљења светих отаца. Григорије Палама сматра да „богословље није само говорити о Богу, него пре свега сједињавати се с Богом.“⁶ Овоме је слично и мишљење Светог Симеона Новог Богослова: „Ако би нам се само кроз учење и читање (науку) давало познање истините мудрости и познање Бога (= теологија), чему би онда служила вера, и божанско крштење, и причешће Светим Тајнама?“⁷ За методологију науке о црквеној књижевности, као и за поимање појмова о којима овде говоримо, сматрамо важним и мишљење Св. Дијадоха Фотичког: „Ништа није сиромашније од разума који без Бога филозофира о ономе што је Божје.“⁸

Овај делимичан увод у библијско и светоотачко поимање знања (као предуслова образовања) и науке (као науке Христове и теологије) има за циљ и да вас уведе у Доментијаново и Теодосијево поимање ових појмова. Већ на самом почетку наводимо једну Доментијанову мисао која садржи неке од основних постулата јеванђељског и апостолског мишљења: „Јер ово су заповести Светога Духа, и истинити исповедници Божји прилежно траже овога, не мудрости овога пролазнога века, но да сазнају истину речи Божје, на саграђење душевне светлости и Свети Дух сматра блаженима оне који траже сазнање његово, и који га траже свим срцем...“⁹ Из овога се види да је Доментијан, као врстан богослов, сасвим добро знао да знање долази преко Духа Светога (1. Кор 12, 8), да се на тај начин сазнаје „истина речи Божје“, а по апостолу Јовану ко остане у науци Христовој, истина ће га ослободити (Јн 8, 31-32). Доментијан такође прави дистинкцију, као апостол Павле и јеванђелист Марко, према људскоме знању односно према „мудрости овога пролазнога века“.

⁵ То знање је често компликовано и оптерећено непотребним појединостама. Карактеристичан је однос једног старца према таквом знању: „Када се ава Арсеније једном саветовао са неким египатским старцем о својим помислима, други, опазивши га, упита: ‘Ава Арсеније, како се ти саветујеш о својим помислима са тим сељаком, када си прошао кроз школу тако многостране римске и хеленске учености?’ Овај му је одговорио: ‘Да, римску и хеленску ученост ја знам, али из науке овог сељака још нисам научио ни азбуку!’“ Цитирано према: С. С. Аверинцев, *Поетика равновизантијске књижевности*, Београд 1982, 196.

⁶ Цитирано према: Епископ Атанасије Јевтић, *Методологија богословља*, у: Православна теологија, зборник студија и чланака, приредио Радован Биговић, Београд 1995, 218.

⁷ Исто, 222.

⁸ Цитирано према: Атанасије Јевтић, *Развој богословља код Срба*, 213.

⁹ Доментијан, *Живот Светиога Саве*, превод Лазара Мирковића, Београд 1988, 196.

Исти однос према оваквом знању има и Теодосије, називајући га „сујетно празнословље“. Говорећи о Светом Сави, он каже да је Сава „љубио пост, избегавајући сујетно празнословље и неуместан смех, срамотне и штетне песме младићких пожуда, што слабе душу сасвим мрзећи.“¹⁰

И један и други писац сведоче о карактеру раног Савиног образовања. Доментијан само каже да Саву „научише светим књигама“, те да је био „васпитан у великој љубави и доброј вери и чистоти“, као и да је „научен сваком богољубљу и доброј нарави.“¹¹ Теодосије детаљније прати његово образовање из чега се јасно види да оно има неколико фаза: 1) већ у детињем узрасту Сава се учи светим књигама, 2) у другој фази уочава се његово „напредовање у учењу“, па је код старијих изазивао дивљење „својим разумом“, 3) после петнаесте године, иако је добио на управљање један крај државе, Растко се све чешће враћа светим књигама: „А младић, окусивши од знања божаствених светих књига, још чешће их прочитаваше и из њих почетак премудрости - Божји страх црпљаше и прихваташе се божаствене љубави из дана у дан, огањ огњу додајући жељом неситом“¹²; 4) након тога, као виши ступањ, следило је „проучавање књига“, што је младога Растка, свакако, приближило науци Христовој. После те фазе он је био спреман „да у цркви на свима службама стоји.“¹³ Овом последњом, „литургијском“, фазом Растково образовање добија пуноћу, остварујући се у заједници са Христом.¹⁴ Црква и јесте школа, како каже Свети Атанасије Александријски, као што је по Паладију Еленопољском, Исус Христос архиучитељ.¹⁵

Овим Савина наука, не само образовање, постаје својеврсно созерцање и непосредно богоопштење, а прихватањем „божаствене љубави из дана у дан“, он се, по апостолу Павлу, испуњава пуноћом Божијом.¹⁶ Ако се све ово има у виду, онда његов одлазак на Свету Гору није нити изненадан, нити случајан, већ има своје корене у раном образовању. Као монах, а касније и као архијереј, он ће само узрастати у вери, чиме се, како каже Свети Василије Велики, узраст-

¹⁰ Теодосије, Житије Светог Саве, превод Лазара Мирковића и Димитрија Богдановића, Београд 1988, 104.

¹¹ Доментијан, *наведено дело*, 56-57.

¹² Теодосије, *наведено дело*, 104.

¹³ *Исїо*, 104.

¹⁴ И други Теодосијев јунак, Свети Петар Коришки, започео је своје образовање учењем светих књига, да би као и Сава пуноћу тог учења нашао у посту и у литургији: „А он као дете безлобно не одговараше и насмешив се ништа не рече, него још више на учење приону, и чешће у цркви постехи него код куће пребиваше...“ - Теодосије, *Житије Светиога Пејтра Коришког*, превео Димитрије Богдановић, Београд 1988, 267.

¹⁵ О византијском схватању света као школе види: С. С. Аверинцев, *Поетика рановизантијске књижевности*, Београд 1982, 170-204.

¹⁶ Види: Еф 3, 19.

та и у знању.¹⁷ Тамо ће се он припремати за улогу просветитеља, која му је била предодређена: „А овога сам љубитељ љубави и волиатељ милости Христос изабра још из утробе матерње, и уведе га у своју Свету Гору, и у њој би докле га уздиже на просвећење отацтва свога.“¹⁸

Управо ће са Свете Горе и из Хиландара започети Савино учитељство, по речи васкрслог Господа: „Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа“ (Мт 28, 19). У првом писму које пише родитељима са Свете Горе, Сава се позива на јеванђеље и учење Исуса Христа: „Примите реч јеванђеља од уста мојих, и проникните у моје учење...“ и „Докле се нећете научити од мене свагда учени, и никако не долазећи у истиниту смртност?“¹⁹ Сава је свакако имао у виду духовно стање у Србији, које је још увек било оптерећено паганском прошлосту, деловањем јеретика и другим проблемима. Претходно ће он, у молитвеном обраћању, признати да је српски народ „заблудео незнањем истинитога Бога“.²⁰ То значи да је био ненаучен и непросвећен, те да није имао наставника и учитеља који ће га управити на пут спасења. Сава управо моли да се због тога врати на запад и просвети народ свој, што ће се и догодити.²¹ Србија тако постаје велика „школа“, а њена „свештена историја“ педагошки процес.²² Линија тог процеса креће се од „незнања истинитог Бога“ до постизања богољубља, правоверја и побожности²³ као крајњег циља учења.

Као што је цело јеванђеље у знаку Христовог поучавања, тако и Доментијаново Житије Светога Саве следи такав поетички образац. У поглављу Поучавање ученика Доментијан каже да је Сава родио своје ученике, што значи да их је образовао и духовно васпитао: „И учаше своје ученике дан и ноћ, говорећи јеванђељем...“²⁴ То даље значи да се Сава није држао друге науке до науке Христове, ни друге књиге до јеванђеља. Њоме је он живео, проповедао и поучавао. Одатле је поцрпео „извор богословља“, објавио се као „апостолски сапрестолник“ и „богомисаоним својим учењем“ избавио мноштво народа и привео Господу.²⁵ У Жичкој беседи о

¹⁷ Наведено према: Епископ Атанасије (Јевтић), *Методологија богословља*, 217.

¹⁸ Доментијан, *наведено дело*, 59.

¹⁹ *Истито*, 74.

²⁰ *Истито*, 64.

²¹ Види: Д. Бојовић, *Просветитељ ошачастива и измиритељ заважене браће*, 19-20.

²² Уп. С. С. Аверницева, *наведено дело*, 182-183.

²³ Доментијан, *наведено дело*, 65.

²⁴ *Истито*, 184.

²⁵ Исто, 210. Теодосије у томе препознаје дејство „свештене двојице“ и вољу Божју: „Зато ни отац мој, који вас је засадио вером, ни ја који заливам учењем, нисмо ништа већ Бог који вас подиже.“ - Теодосије, *Житије Светога Саве*, 209.

правој вери он ће још једном направити дистинкцију између „духовног учења“ и „безумља мисли човечјих“, идентификујући духовно учење са „светом вером проповеданом“. Зато и Беседу о правој вери можемо назвати и беседом о духовној науци или духовном учењу.²⁶ Она је, по свом значају и идејама, српска Беседа на Гори.

У њој је изложена наука Христова, која је и „наука од Бога“ односно наука од Оца (Јн 7, 17).²⁷ Доментијан ту науку назива и небесним учењем,²⁸ које је истовремено и учење Христових апостола.²⁹ Као што Доментијан, по учитељству, прави паралелу између Исуса Христа и Светога Саве, тако обојица писаца истичу његову апостолску улогу у поучавању и просвећивању народа: „Јер не даде се благодат Светога Духа једино апостолима него и свакоме који живи по благодати“.³⁰

На самом почетку Жичке беседе постоји реминисценција на једну Савину хиландарску молитву, у којој се антиципира Савино архијерејство и учитељство:³¹ „Али предобри Бог имајући бесконачну милост, и не хотећи да погине ни један од нас, и по првој заповести и истим начином, по научењу и проповедању светих апостола, уздиже мене на ово светитељство, хотећи кроз мене испунити недостатке отаца наших...“³² Дарована апостолска благодат га уздиже и изнад Мојсија: „Овај велики Боговидац доби таблице закона Богом написана писмена на каменим плочама; а овај Преосвећени не прими ништа на каменим плочама ни мастилом написано, но новом апостолском благодаћу прими светим Духом назнаменане таблице духовних поука, којима испуни закон и просвети своје отачаство.“³³ Као што су апостоли, испуњени Духом Светим, просветили јеванђељем Христовим све крајеве земље, тако је и Свети Сава, „новом апостолском благодаћу“, просветио своје отачаство. Његово просветитељство је било богопромишљено, јер је за то изабран још из утробе матерње. Оно је дар молитвени, јер се Сава молио Господу да се са смелошћу врати на запад и просвети народ свој, испунивши га божаственим учењем. Оно је и призивано из отачаства, јер је

²⁶ О овој беседи види: Епископ ЗХП Атанасије, *Жичка беседа Светиоџ Саве о правој вери*, у: Бог отаца наших, Манастир Хиландар 2000, 89-120.

²⁷ Наука Христова најбоље је изложена у чувеној Беседи на Гори (Мат 5-7).

²⁸ Доментијан, *наведено дело*, 184.

²⁹ *Истио*, 164.

³⁰ Теодосије, *Житије Светиоџа Саве*, 208.

³¹ „... и да се са смелошћу према теби вратим на запад и силом светога Духа твога просветим народ твој који је заблудео незнањем тебе, истинитога Бога, и да недостатке свога божаственога учења у моме отачаству испуниш кроз мене, слугу твога.“ - Доментијан, *наведено дело*. 64.

³² Доментијан, *наведено дело*, 148. Види и превод Епископа Атанасија, *наведено дело*, 94.

³³ *Истио*, 211.

земља била, како сведочи Стефан Првовенчани, оскрнављена безакоњима српским. Савино просветитељство је и богомисаоно, јер је Богом испуњено и управљено на славу мисли Божје. Оно је и пророковано, јер је још за детињства његова речено: „Ово ће дете бити неко ново знамење.“

Из свега реченог закључујемо да су образовање, како га виде Доментијан и Теодосије, и наука Христова међусобно условљени и повезани. Комплементаран појам је и просветитељство, које је крајњи резултат узрастања у знању и вери. Најбољи пример за схватање повезаности ових појмова читује се на Светоме Сави, њиховом главном јунаку. Од онога који се образује (= учи светим књигама) и следује науци Христовој, он узраста, у учењу и вери, до учитеља, наставника и просветитеља, стварајући од целог свог отачаства (националне васељене) школу. Хиландарска духовност је онај извор знања који се дарује српском народу. То знање из љубави настало, љубављу се даје и љубављу се прима. Зато је Господ у једном тренутку познао српски народ, што је услов и његовог познања, чиме су се створили услови за настанак и просперитет својеврсне „српске школе“, која се, по свом првом учитељу, може назвати и светосавска. Овде се не ради, наравно, о школи као институцији, већ пре свега о школи као процесу. Теодосије и, нарочито, Доментијан означили су основне карактеристике тог процеса.

Освећење камена темељца за хрима светиоџ Саве у Суїћу код Раике

САВРЕМЕНА КОСМОЛОГИЈА И РЕЛИГИЈА

др Милан М. Ђирковић

(I) УВОД: КОСМОЛОГИЈА, РЕЛИГИЈА, КУЛТУРА

У овом тексту даћемо кратак приказ савремене научне (физичке) космологије и неких проблема везаних за њен однос са класичним религијским космологијама и савременом културом у целини. Одмах треба напоменути да се ради о веома сложенем и мултидисциплинарном проблему чији се прави значај свакако не може дочарати у чланку овог обима. Међутим, вреди учинити такав покушај, макар и са ризиком да приказ делује карикатурално, понајпре што се о овим изузетно битним темама и питањима код нас јако мало дискутовало, и што, уз пар ретких часних изузетака, готово да на српском језику готово ништа о томе није написано.

Космологија се оправдано може сматрати једним од најдревнијих људских интелектуалних стремљења. Опште је место рећи да су људи од памтивека желели да дознају особине и порекло света који настајују. Све древне цивилизације имале су своје космолошке представе, од којих су неке живе и данас, док су друге (попут древних нордијских или предколумбовских-америчких) тек предмет изучавања историчара културе и религије. Не назива се узалуд често формативни, предсократовски период хеленске филозофске мисли „космолошким“ периодом у историји филозофије. Многе савремене идеје, које прихвата модерна наука, имају концептуално и епистемолошко порекло управо у тој епохи великих мислилаца попут Анаксимандра, Емпедокла или Анаксагоре. Међутим, космологија у свом најновијем, научном (или како се још чешће данас назива *физичком*) облику је релативно млада дисциплина, која отпочиње негде у првим деценијама XX века, када је развитак специјализованих грана, пре свега физике и математике, омогућио да се питање структуре космоса на веома великим просторним и временским скалама први пут *квантитативно* разматра. Пре него што скицирамо овај развитак који је довео до онога што се назива

сѿандардним космолошким моделом, треба дати још пар напомена који су везани за дубоке корене које овај поглед на свет има у европској историји и традицији.

Генеза физичке космологије указује на дубоке културолошке утицаје који је јудео-хришћанска цивилизацијска парадигма учинила на стварање и историјат стандардног космолошког модела. Схватање које је саму омогућило појаву савремене науке, пре свега емпиријског начина мишљења, укоренењено је у филозофско-теолошкој дебати интензивно водјеној око онтолошког статуса „универзалија“ (односно збирних именица, „дрвеће“, „људи“, „народ“) током Средњег века између реалиста и номиналиста, при чему су први признавали, а други одрицали реалност оваквих уопштених категорија. *Победа номиналиста* (пре свих великих мислилаца Роџера Бекона и Виљема Окамског) у овој вековној расправи омогућила је, на филозофском плану, излазак из „мрачног“ Средњег века, те појаву Декарта и рационализма са једне, као и Коперникову револуцију са друге стране. Рене Декарт је поставио темеље научној ренесанси, до које је ускоро након његовог времена дошло, пре свега постулирањем дуализма духа и материје. Ово је представљало основу *механицистичке* научне парадигме, која је у делима Галилеја, Њутна, Лапласа, Руђера Бошковића, Лагранжа и других добила свој потпуно заокружени и целовити облик. Мада механицизам више *није* апсолутно владајућа парадигма и начин мишљења у науци, ипак је он, услед спорости којим нове идеје и методе продиру у уџбенике и општу културу, и даље умногоме главним елемент популарне слике науке (са свим проблемима и грешкама које из тога неминовно проистичу).

До научне револуције *није* дошло у другим крајевима света, мада су негде постојали (као у Кини) сви материјални и технолошки услови за то, вероватно управо усред утицаја Хришћанства, при чему је један од кључних елемената *линеарно* и *прогресивно* схватање времена и историје. Ово схватање (чији корени леже у древној персијској религији зороастријанизма или маздаизма) је развијано у јудаизму, а свој потпуни израз добило је у хришћанској концепцији света, где се инсистира управо на томе да било шта што се догађа у свету *није* случајно или безразложно, већ део јединственог божанског плана у коме је свака епоха и епизода колико нужна, толико и непоновљива. Ово схватање времена, које нама, васпитаним и образованим у духу европске цивилизације изгледа сасвим природно, заправо је, као што је показао велики румунски културолог и историчар религије Мирчеа Елијаде, пре изузетак него правило. Далеко више култура у историји имало је *циклично* схватање времена, које је у извесном смислу обесхрабривало сазнајне подухвате и истраживања природе и друштва. Хришћански концепт времена, елабориран кроз радове раних црквених отаца, попут Аурелија Августина, Оригена или Василија Великог, тако је на одлучујући

начин допринео – спојен са механицизмом номиналиста и Декарта – успону научне мисли у Европи. Медјутим, да то није читава наука, сведоче велике револуције, пре свега у физици, које су се одиграле током XX века (теорија релативности, квантна механика, итд.) и којима је срушена до тада неприкосновена механицистичка парадигма. Културне импликације ових револуција тек треба да буду потпуно разрађене и сагледане!

Једна од заблуда упорно фаворизованих од стране лажних идеологија XX века, пре свега вулгарног левичарског материјализма који је доминирао на Истоку, и остатака логичког позитивизма на које се могло наићи на Западу, јесте схватање о инкомпатибилности религијских и научних (пре свега физичких) идеја у домену филозофије природе. Контроверза која је окруживала ову тему током читавог протеклог столећа најбоље се одсликавала управо у историјату физичке космологије. Истовремено, позитивна достигнућа космологије, а посебно антропички принцип коме ћемо посветити доста пажње у даљем тексту, указују на бесмисленост овако искључивог става.

Сасвим независно од ове суштинске теме, треба имати у виду да је историјат стандардног космолошког модела (познатог и као модел Великог праска) испреплетен са различитим екстранаучним, па и религијским елементима. Листа релевантних примера је јако дугачка. Тако је, на пример, човек који је са највише права називан „оцем Великог праска“, Жорж Леметр, читавог живота био не само математичар и космолог, већ и римокатолички свештеник и теолог, који је, бар у свим јавним иступањима, брижљиво раздвајао ове две своје бриљантне каријере. Као једна од последица искривљене перцепције космологије као научне дисциплине на овај или онај начин блиске религијском начину мишљења, космологија је била жестоко прогоњена у бившем Совјетском савезу и осталим левичарским деспотијама. Такође, као једна од илустрација значаја ових екстранаучних елемената јесте и чињеница да је током тзв. велике космолошке дебате, тј. контроверзе између ривалских теорија Великог праска и Вечног стања, током позних 1940-тих, 1950-тих и раних 1960-тих година, теорија Великог праска (која је на крају изашла као апсолутни победник из овог дуела) била често оптуживана од стране противника као блиска теизму, с обзиром да је постулирала почетну сингуларност (тренутак $t = 0$), односно стање почетка за које не важе физички закони, и које нема каузално објашњење. Али, какав је то стандардни модел који данас прихватају практично сви научници?

(II) СТАНДАРДНИ КОСМОЛОШКИ МОДЕЛ

Оно што се данас све чешће назива стандардним космолошким моделом или популарно моделом Великог праска дело је више ген-

ерација математичара, физичара и астронома који су радили у периоду приближно 1920-1970. Тројица људи чија се имена најчешће везују за почетак стандардног модела су Александар Фридман, Жорж Леметр и Георгиј (Цорц) Гамов. Пре свих њих, наравно, налази се највећи научник XX века, Алберт Ајнштајн, који је својом Општом теоријом релативности (1916), омогућио појаву космологије у њеном савременом облику. Наиме, већ годину дана након објављивања својих једначина гравитационог поља у коначном облику, Ајнштајн се заинтересовао за проблеме космологије. Пошто је његова теорија указивала на нераздвојиву повезаност простора, времена и материје, идеја која га је руководила била је да из одговарајуће расподеле материје добије информације о глобалној геометрији и историји космоса. Међутим, грешка коју је у том, историјски првом, физичком космолошком моделу (1917) начинио била је последица веровања у космос који је статичан. Као што су неких десетак година касније показала посматрања највећег посматрачког астронома XX века, Едвина Хабла, космос се заправо *шири*, тј. удаљене галаксије се од нас (и једне од других) удаљују, и то брзинама које су утолико веће уколико се налазе на већој удаљености (ово је добило назив *Хаблов закон*). Међутим, знатно пре овог великог Хабловог открића *ширења васионе*, руски физичар, математичар и метеоролог Александар Фридман је 1922. године схватио да је Ајнштајн у свом моделу начинио грешку, и да његове једначине гравитационог поља заправо указују да космос не може бити статичан. Тако је Фридман (руководећи се још неким размишљањима техничког карактера) заправо предвидео *ширење васионе*! Нажалост, руска космолошка школа коју је тако славно отпочео Фридман, убрзо се угасила, пре свега услед идеолошког терора вулгарног материјализма, са којим је космологија била неспојива. Сам Фридман умро је од плућног обољења пар година након свог великог открића, а међу његовим ученицима и следбеницима неки су били ликвидирани за време комунистичких чистки, а осталима је био онемогућен сваки рад у овој области. Као последица тога, руска космологија се нашла деценијама иза Западне, и мада је један део тог заостатка свакако надокнађен у новије време (пре свега бриљантношћу неколико великих умова, попут Јакова Зельдовича и Игора Новикова), он се нажалост још увек осећа.

Међутим, Фридманова идеја о космосу који се шири (и самим тим *мења*, тј. еволуира), била је прихваћена од стране белгијског свештеника Жоржа Леметра, који се са правом сматра „оцем Великог праска“. Леметр је у периоду 1929-1932. године написао неколико научних радова у којима је први приписао конкретан физички значај чињеници да, када у мислима „окренемо филм“ *ширења космоса*, закључујемо да су галаксије у прошлости биле ближе једне другима, те да су се, ако одемо још даље у прошлост, у једном тре-

нутку морале *све налази́ти на иста́м месџу*. Овом догађају, који означава почетак космолошког времена, $t = 0$, како се често означава, Леметр је први приписао конкретан значај, назвавши га „првобитним атомом“. Данас (од око 1950. године, када је недавно преминули сер Фред Хојл смислио назив, у испрва подсмешљивом тону), то зовемо *Великим праском*.

Идеју Великог праска прихватили су, са више или мање ентузијазма, други велики научници средине ХХ века. То су посебно били сер Артур Едингтон у Великој Британији, и млади руски физичар Георгиј Гамов, најпре у СССР-у, а потом, када је успео да емигрира из „комунистичког раја“, у Сједињеним Америчким Државама. Гамов је учинио одлучујући корак у претварању идеје о Великом праску у темељну физичку теорију када је, заједно са групом младих сарадника које је окупио у САД, сачинио модел топлотне еволуције васионе из тог првобитног стања огромне густине и температуре, и показао да су се поједини хемијски елементи могли створити у тој првобитној „нуклеарној пећници“. Коначно, 1965. године предвиђања Гамова и сарадника су дефинитивно потврђена, када су амерички научници Арно Пензиас и Роберт Вилсон открили космичко микроталасно зрачење, својеврсни радио-ехо из доба веома блиског Великог праску.

Како, дакле, изгледа наша савремена слика настанка целокупне природе? Сам тренутак Великог праска, односно почетак времена, обавијен је још увек велом тајне. Према постојећим физичким теоријама, у почетку се налазила *сингуларносћ*, дакле стање у коме природни закони једноставно нису применљиви, пошто параметри који описују то стање имају бесконачне вредности. Тачна природа Великог праска, тј. тренутка стварања простора, времена и материје, предмет је бројних спекулација и међу научницима и међу лаицима, али остаје и даље скривена. Оно што можемо да дознамо јесте, рецимо, када је дошло до Великог праска: најновија посматрања показују да је васиона стара око 14 милијарди година.

Када је време почело да „откуцава“, тј. непосредно након Великог праска, материја је била у стању готово незамисливе густине и огромне температуре. У првом тренутку није било услова за постојање чак ни елементарних честица. У том периоду свемир је прошао кроз један кратак период веома брзог, тзв. *инфлајорног*, ширења, након чега је наставио да се шири на „нормалан“ начин који опажамо и данас. Тада су и настале елементарне честице, попут протона, неутрона и других које сачињавају свет који данас постоји. Ова епоха назива се епохом *бариогенезе*, односно настанка бариона (заједнички назив за честице попут протона и неутрона). То се дешавало унутар *прве секунде* након $t = 0$. Нешто касније, око трећег минута постојања свемира, дошло је до епохе *нуклеосинтезе*, односно стварања атомских језгара (отуда назив славне књиге Сти-

вена Вајнберга „Прва три минута“ која је прва, 1979. године, на популаран начин приближила обичном читаоцу стандардни космолошки модел и коју и данас можемо само топло препоручити). Тада су настала језгра најједноставнијих хемијских елемената пре свега водоника и хелијума (прецизније хелијумовог главног изотопа хелијума-4). Због тога су ова два хемијска елемента најраспрострањенија у васиони до данашњег дана. Скоро сви тежи хемијски елементи, рачунајући и оне неопходне за постојање живих бића, попут угљеника и кисеоника, настали су доцније, у унутрашњостима звезда.

Шта се потом дешавало? Првобитна „каша“, састављена сада од електрона и језгара лаких елемената, пре свега водоника и хелијума-4, и даље се разређивала и хладила, све док, око 100 хиљада година након почетне сингуларности, температура и густина нису довољно опали да су се електрони везали са језгрима ових лаких елемената, те је универзум прешао из стања плазме у стање обичног гаса. Пошто је обичан гас (као што знамо из свакодневног искуства са ваздухом) прозачан, за разлику од плазме (у шта се можемо уверити погледом у било коју неонску цев!), тада је и свемир постао прозачан, па су фотони који су били присутни појурили на све стране, практично уопште више не интерагујући са материјом. Неких 14 милијарди година касније, неке од тих фотона открили су 1965. године Пензиас и Вилсон својом микроталасном антеном, и њихова својства су потврдила исправност ове слике коју смо управо изложили. Епоха из које нам долази ово *микроталасно позадинско зрачење* (или космичко позадинско зрачење) се назива епохом рекомбинације – то је епоха у којој је свемир постао прозачан.

Али, осим тих примордијалних фотона, преосталих из Великог праска, у свемиру још није било никаквих других извора светлости. Како је онда настало оно богато звездано небо које можемо видети на мору или у планинама у ведрим ноћима? За то је било потребно да наступи следећа епоха у историји свемира, епоха *стварања структуре*. Под структуром се подразумева читава она сложена хијерархија у оквиру које је материја организована: ако кренемо са вишег ка нижем нивоу у погледу величине, наилазимо на супергалактичка јата и тзв. структуру на великој скали, унутар које запажамо јата и групе галаксија, унутар њих појединачне галаксије, од којих свака поседује различите компоненте (диск, хало, централни овал). У једној од тих компоненти, диску Млечног пута, налази се и Сунчев систем, а звезде су главни видљиви садржај свих галактичких компоненти. Око многих звезда, то од 1995. године поуздано знамо, круже планете (као и мања тела, попут комета и астероида), на планетама се одвија хемијска еволуција, а на некима налик Земљи вероватно и биолошка. Наравно, за читава овај дугачки ланац, најважнија је прва карика, тј. почетак стварања структуре на великој скали. Нажалост, многи детаљи овог процеса још увек су недовољно проучени, мада

је општа слика релативно јасна. Наиме, у равномерном и готово потпуно униформном субстрату, постојала су, ипак, мала згушњења, „грудвице“ које су послужиле као семена из којих су настале данас посматране галаксије и велика галактичка јата. Гравитација је неминовно чинила да „грудвице“ постају све веће и веће, а са друге стране, унутар њих се материја почела понашати нестабилно, те фрагментирати и колапсирати да формира знатно мање компактне структуре – звезде и звездана јата. Из истраживања најстаријих звезда у нашој галаксији, Млечном путу, знамо да је период времена у коме је дошло до појаве први звезда био сразмерно кратак: око једне милијарде година након Великог праска.

(III) ЗАШТО ОВАКАВ, А НЕ ДРУГАЧИЈИ КОСМОС?

Од најстаријих времена људи су постављали питање случајности или нужности оваквог уредјења света, или савременијим речником, случајности или нужности закона природе у облику у каквом их познајемо. Ово исто питање је слично (мада не сасвим еквивалентно) питању: постоји ли сврха космоса? Идеје и теорије које укључују ову универзалну сврху називају се *џелеолошким* (примери су Аристотелов систем или позна сколастика Томе Аквинског). Овај поглед на ствари постао је непопуларан након краја Средњег века, посебно након Коперниканске револуције и појаве Декартовог дуализма духа и материје. Посебно је у биолошким наукама телеолошки поглед на свет постао предмет жестоких оспоравања у XIX и XX веку, након формулације Дарвинове теорије.

Медјутим, тек са напретком физичке космологије XX века питање случајности или нужности космоса као целине постало је, бар у принципу, доступно проучавању методологијом природних наука.

Треба имати на уму још два значајна историјска развоја: (i) појаву квантне механике која је – барем у појединим интерпретацијама, као што је ортодоксна копенхагеншка – изразито субјективистичка (зависна од посматрача), и контроверзу око њене коректне интерпретације која траје и данас; и (ii) разумевања значаја *селекционих ефеката* (посебно у посматрачкој астрономији и космологији).

Бројне *бројчане њодударносџи* међу природним константама и космолошким параметрима откриване су током читавог XX века. Тешко је избећи утиску да су релације између фундаменталних константи *фино њодеиене* тако да је космос гостољубив са становишта живота (и разума) какав познајемо. Нпр. однос међу константама које описују снаге основних интеракција (попут гравитације, елек-

тромагнетизма или нуклеарних сила) је у тој мери фино подешен, да би промена од мање од 1% довела до немогућности настајања хемијских елемената тежих од хелијума у унутрашњости звезда, што би, наравно, онемогућило и појаву живота! Медју пионирима ове проблематике налазе се многа највећа имена физичких наука: Дирак, Едингтон, Хојл, Дики, ПенроузШ Медјутим, интерпретација ових подударности је знатно варијала: нпр. у Дираковој космолошкој теорији оне су задовољене независно од наше егзистенције, док је Дики око 1961. понудио интерпретацију у складу са којом тек у епохи у којој ми данас постојимо можемо запазити неке од тих подударности. Ова потоња идеја је израсла у оно што се – од славног излагања Брендона Картера на скупу Медјународне астрономске уније 1974. године – назива *антропоичким принципом*. Исправније је, медјутим, говорити о антропоичким принципима, с обзиром на њихову различиту формулацију, одјек и епистемолошки статус.

(IV) МОДЕРНЕ ФОРМУЛАЦИЈЕ АНТРОПИЧКИХ НАЧЕЛА

Слаби антропоички принцип (често у литератури под енглеском скраћеницом WAP, од Weak Anthropic Principle; Картиер 1974): измерене вредности физичких и космолошких величина нису подједнако вероватне, већ су ограничене захтевом да постоје места где живот базиран на угљенику може еволуирати, и захтевом да универзум буде довољне старости да се то већ догодило.

Јаки антропоички принцип (SAP, од Strong Anthropic Principle; Картиер 1974): космос мора имати особине које омогућују да се живот у њему развије у неком стадијуму његове историје.

Паритички/ајорни антропоички принцип (Вилер 1975): Посматрачи су неопходни да би космос постојао.

Финални антропоички принцип (Бероу & Тиллер 1986): Интелигентан живот мора настати негде у универзуму, и када једном настане, никада неће одумрети.

Овде је неопходно дати две значајне напомене:

- Потоња три антропоичка начела још увек су спекулативног карактера!
- Антропоичка начела се могу, *али не морају*, интерпретирати телеолошки, тј. она не укључују нужно став да је постојање интелигентних посматрача сврха постојања космоса. шак и „јаки“ антропоички принцип, коме се најчешће придају баш телеолошке конотације се може изразити као селекциони ефекат, али цена која се за то плаћа је уводјење мноштва светова, односно *мултиверзума!*

У сваком случају, чини се неминовним да се у погледу објашњења антропичких подударности не може избећи дилема између објашњења путем дизајна и објашњења путем мултиверзума. Другим речима, имамо само ова два пута пред собом:

1. *Хипотеза дизајна*: космос је свесно уређен тако да буде гостољубив за сложене биолошке и интелигентне системе (међу којима су и људи).

2. *Хипотеза мултиверзума*: постоји мноштво „паралелних“ космоса у којима владају различити природни закони; тада је (по Слабом антропичком принципу) нужно да ми перципирамо баш такве подударности какве запажамо, јер иначе не бисмо могли бити овде.

Велика дискусија између присталица ових сучељених идеја је у току. Очигледно је да је хипотеза дизајна не само спојива са хришћанским погледом на свет, већ представља и његов интегрални део. Ово је још један показатељ закључка који је неопходно стално изнова истицати: нема разлога (а поготово не а приори разлога) за неспојивост космологије и хришћанске вере.

(v) УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Наравно, треба имати у виду да онај облик дизајна и уредјења света какво имплицира приступ објашњењу антропичких коинциденција преко хипотезе дизајна нема ничег *нужно* заједничког са *персоналним теизмом* какав заговарају велике западне религијске традиције (Јудаизам, Хришћанство и Ислам). Поједини религиозни космолози тако сматрају да хипотеза дизајна пре указује на *пантеизам* или *деизам* него на персонални теизам. То и јесте рационалан разлог због којег етичка, естетска и политичка питања којих се дотиче теологија остају ван домена савремене науке (нити она покушава да их насилно уведе у свој домен!). Истовремено, разумевање овог суптилног питања објашњава зашто се не може – на супрот многим сензационалистичким написима у штампи, као и неодговорним изјавама појединих научника самих – тврдити да је данас „наука нашла Бога“. Међутим, ово треба да служи као утолико већи подстицај за одговорно истраживање у космолошком домену, као и конструктивни дијалог науке и религије по том питању.

Ово такође значи да треба направити утолико већу и јаснију разлику како између научног и псеудо-научног мишљења данас, тако и између религијског и псеудо-религијског мишљења. Док је, рецимо, псеудо-научно мишљење и понашање оличено у тзв. астрологији, коју подједнако осуђују и научна и религиозна учења, псеудо-религиозно је оличено, између осталог, у тзв. креационизму, који

заговарају неке мале и екстремне верске заједнице, углавном протестантског порекла, и који се никако не може уздићи до статуса неке „теорије“ или „хипотезе“, па чак ни до тога да буде озбиљно схваћен. У питању је скуп бесмислених и често међусобно жестоко контрадикторних идеја, чији је заједнички именоватељ својеврсно буквално и недоследно тумачење Светог писма стављено у оквир крајње вулгарних прозелитских интереса. Као такав, креационизам не заслужује нимало већу пажњу у било којој озбиљној расправи од савијања кашика снагом мисли, или призивања духова за округлим столом.

Уместо некаквог закључка који се код оваквих вечитих тема тешко и може дати, треба запазити да се последњих деценија овај нови вид дијалога између научног и религијског мишљења у погледу суштинских метафизичких питања све више и интензивније развија у свету. У том смислу, прилика је и да се наша средина, након ослободјења од тиранских стега вулгарног материјализма, коначно укључи у овај дијалог од светско-културног значаја.

ИЗБОР ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ

(Ово је само кратак, субјективни избор из иначе огромне литературе посвећене овим питањима. Нажалост, далеко највећи део космолошке литературе није доступан, из бар делимично идеолошких разлога, на српском језику; стога су у тим случајевима овде дата енглеска издања, уз напомену да велики део њих постоји у преводима на руски и друге светске језике.)

- Ацел, А. Д. 2001, *Божија једначина* (Поларис, Београд).
- Barrow, J. D. and Tipler, F. J. 1986, *The Anthropic Cosmological Principle* (Oxford University Press, New York).
- Craig, W. L. 1990, „The Teleological Argument and the Anthropic Principle“, у *The Logic of Rational Theism*, уредници W. L. Craig и M. McLeod (Edwin Mellen, New York), стр. 127.
- Ђирковић, М. М. 1997, „Успон и пад теорије Вечног стања“, *Васиона* XLV, 3, 53.
- Ђирковић, М. М. 2001, „Увод у антропичке принципе“, *Васиона*, XLIX, 3, 48.
- Ђирковић, М. М. и Бостром, Н. 2000, „Cosmological Constant and the Final Anthropic Hypothesis“, *Astrophysics and Space Science* 274, 675.
- Davies, P. C. W. 1989, *The Cosmic Blueprint* (Simon & Schuster, New York).
- Davies, P. C. W. 1991, *The Mind of God* (Simon & Schuster, New York).
- Davies, P. C. W. 2000, *Последња ѿри минуѿа* (Поларис, Београд).
- Noyle, F. 1994, *Home Is Where the Wind Blows* (University Science Books, Mill Valley).

- Хокинг, С. 1988, *Крајња њовесна времена* (Отокар Кершовани, Опатија).
- Kragh, H. 1996, *Cosmology and Controversy* (Princeton University Press, Princeton).
- Leslie, J. 1989, *Universes* (Routledge, London).
- Leslie, J. (уредник) 1998, *Modern Cosmology and Philosophy* (Prometheus Books, New York).
- Вајнберг, С. 1981, *Прва њри минуња* (Вук Караџић, Београд).

Манасѝир Соѝоћани, рукоѝоложење оца Гриѝорија

ИСТОРИЈА

ГОВОР О КОСОВСКОМ БОЈУ*

Уважени Господине Председниче, и Госпођо Стојадиновић,
Поштована Господо и Госпође, Драга Браћо Срби и Сестре Српкиње!

„Удружење Срба у Аргентини“ ми је указало нарочиту част, позивајући ме да данас овде говорим о значају Видов-Дана за Српски Народ. Трудићу се да овом позиву што боље одговорим. Сретан случај, да у својој библиотеци у Тортуги располажем са врло опширним изворима о овом историјском догађају, омогућио ми је да прикупим веродостојне и веома интересантне податке о овоме судбоносном дану за Српски Народ. Служићу се поглавито расправом „Косовска Битка“ од Ђенерала Јована Мишковића, начелника Главног Ђенералштаба и Председника Краљевске Српске Академије, која је објављена на Ђурђев-Дан 1890. године у Београду.

Пре но што би говорили о значају Косовске Битке, потребно је да се упознамо са догађајима који су предходили самој битци, развијању саме битке и последицама које су уследиле.

Шта је и како је било?

Да ли је морало тако да буде?

Да ли ме могло и требало другчије да буде?

Трудићемо се да на постављена питања одговоримо и тиме се упознамо са суштином овог изванредног и у историји јединственог догађаја, у коме су погинула оба Цара и у коме је телесно побеђени јаче и више славио свој пораз, него победник своју победу.

Да није Џингис-Кана - не би било Косовске Битке, ни пропасти Српскога Царства. Око 1219. године он је напао западну Азију и покренуо, поред осталих, и турско племе Селџука, које је живело у Туркестану под вођством Сулејман-Шаха и на брзим коњима доспело у Арменију у Малој Азији. То је био деда Османов, оснивалаца Османске државе и царства. Када се Немањин син Стеван у манас-

* Борђа С. Рош-а на свечаној академији „Удружења Срба у Аргентини“, одржан на Видов-Дан 1954. године, о значају Косовске Битке за Српски Народ.

тиру Жичи „венчао“, стављајући Краљевску Круну на своју главу, није знао да су долинама западне Азије око 30 000 коњаника, ситним касом хитали у Малу Азију, и да ће њихови потомци срушити после једног столећа Српско Царство.

Индиректан, али главни повод за доцније тако велике историјске догађаје, било је распадање Византијске Империје. Као његови наследници појавили су се као супарници - Срби, под моћним Царем Душаном, са једне, и Османлија, у пуном напону свога развића, под вођством Османовог сина Оркана, са друге стране Дарданела и јоште незаузимљивог Цариграда. - Као трећи, индиректни, али веома заинтересован претендент, био је Римски Папа са католичким државама запада.

Цар Душан је јасно гледао на ову политичку консолидацију и намеравао освојити Цариград, па је преузимањем Византијског Царства, желео ставити брану за Турско надирање у Европу и тако су почели следовати сукоби између Срба и Турака. Први је оружани сукоб код вароши Димотике, на обали Марице, године 1352, у судару између Оркановог сина Сулејмана - кога је довео грчки царевић Кантакузен, претендент на Византијски Престо - противу Цара Палеолога, чији је савезник био Цар Душан. Душанов војвода Бориловић је са 5000 коњаника, као и једним одредом Бугара које је послао Бугарски Цар Александар, био од Турака потучен и то је био први српски пораз у сусрету са Турцима - али у исто време и повод да Цар Душан крене на Цариград, на коме је путу трагично умро и тако је омогућио Турцима, да освајање Византије приведу у дело. Сулејман је проширио своја освајања у Тракији све до Марице, пошто је 1357. године освојио Галипољ и мало затим, 1360. године, појављују се већ Султан Мурат под зидинама Једрена - Адрианопоља - друге престонице Грчког Царства у Европи, који се његовоме војсковођи Лала-Шаху године 1362. преда. Ускоро затим следују напади на јужне српске државе, које убрзо падају под тим ударцима. Заузимају се Угљешине и Воихнове земље а српски великаши Богдан, Драгаш и Константин, а ускоро затим и Краљевић Марко, постадоше Муратови вазали. Последица овог наглог турског ширења, је други сусрет Срба с Турцима, 6-ог септембра 1371. године у долини Марице код Чрномена у коме су погинули Краљ Вукашин и брат му Угљеша, и сатрвена њихова војска, која је бројала око 60 000 бораца. И тако су све српске области јужно од Скопске Црне Горе остале без одбране.

Ево стања у то време на Балкану:

Византија у распадању. Бугари слаби и без вођства. Срби обезглављени Душановом смрћу у међусобној борби и под притиском истовремено са југа од Турске стране и са севера од стране Мађара. Јужна половина Душановог Царства је од Турака заузета; остала је северна још слободна са 3 независна центра - у Предкумановској

Србији и јужној Србији до Шар Планине: *Кнез Лазар Хребелјановић*, у Босни и Хуму: *Бан Тврџко Коџромановић*, а у Зети и Хвостину: *Влашићи*. Сва три дела представљала су половину а Лазар 1/5 Душанове државе.

Ситуација осталих балканских држава била је следећа:

На југу - грчки Цар Палеолог постаје Муратов вазал.

На северу - бугарски владар Шишман, видећи да је на удару од Муратове стране, признаје му вазалство и даје му своју кћер за жену. Турци затим заузимају 1382. године Софију и почиње одатле „летећим“ колонама да се опробају са силама Лазаревим и Твртковим.

Европа у то време није делом могла, а није ни хтела да овој азијатској олуји, која је претила да поруши сву Европу, изађе на сусрет. Угарска, тада снажна, уједнињена са Пољском, тежила је да Србију ослаби, а не да јој помогне. У Италији међусобни раздор градова, као исто и у Немачкој; Русија, и поред победе Димитрија Донског над Татарима и Монголима, још стење под монголским Игом; Француска и Енглеска у пуном јеку Стогодишњег Рата. Тако је било стање у Европи, када Турци почињу да нападају на Лазареву Државу.

После битке на Марици, Мурат је плански спремао своје војне операције за освајање Лазареве Државе. Почело се са бочним операцијама:

1) Са нападом на Ниш, који се по подацима наших летописаца одиграо 1386, а по турским, 1375. године. Ниш је опседнут од Муратовог војсковође Јакчи-Бега и после пожртвоване одбране од 25 дана, пао у Турске руке. То је трећи пораз Срба у сусрету са Турцима коме је следовао мир између Лазара и Мурата под следећим условима:

а) Лазар признаје Мурата за суверена и постаје му вазал.

б) Даје Мурату 1000 коњаника на годину, као помоћни одред.

в) Плаћа годишњи данак Мурату од око 20 000 дуката.

То није био мир, већ у ствари примирје, јер Срби нису могли трпети овај понижавајући мир, а Турци нису могли допустити да им још снажна Србија смета даљем ширењу на Балкану.

2) Напад на Босну 1387. године са 20 000 војника, који су се у мањим оделењима у разним правцима по Босни и Херцеговини размилели. Цар Лазар је овај Турски одред страховито уништио, тако да се свега 5000 Турака из Босне вратило. Ово је први пораз Турски у сукобу са Србима. Код Плочника је учествовао и сам Кнез Лазар.

Даљи догађаји су заострили ово стање Српско-Турских односа. Тако је Српски помоћни најамнички одред, састављен већином од српских властела, у рату Мурата против Караманије у Азији, дошао са Муратом -услед непослушности по питању права на плен

и поделу истог - у тежак конфликт, пошто су главни Српски кривци примерно кажњени погубљењем. Због овог султановог поступка вратили су се учесници овога одреда у Караманији, веома огорчени у Домовину и распаљиваху по народу мржњу и освету противу Турака. Поред турског пораза у Босни и унижавајућег мира у Нишу, био је и то један од главних директних повода рату са Муратом 1389. године.

Кнез Лазар је у међувремену грозничаво радио да своју даљу борбу са Турцима постави на ширу базу, тј., да оствари савез оних народа, који директно беху угрожени нападу Османа, и тако је ступио у преговоре са Бугарима, Босанцима, а донекле и западном Европом, да у томе створи јединствени фронт. Мурат је оштро реагирао нападом на Бугарску 1388. године, када је једна армија од 30 000 бораца, под командом Али-Паше дефинитивно победила Шишмана. Лазар није седео скрштених руку, већ је поново заузео Ниш и наложио своје војводи Димитрију Воихновићу да заузме Пирот, и тако су обе стране противника заузеле положаје за предстојећи велики обрачун, кога ће донети идуће пролеће.

Да видимо стање и организацију војске оба противника.

Српска војска је била углавном организована по угледу на војске западних европских држава, али под утицајем Византије. Цар Душан је набављао оружје у Венецији и имао гарду Немаца под командом Фридерикуса Палмана, и увео је општу војну обавезу. Војска се делила углавном на владаочеву и властеоску, и по томе уређењу, владаоц је командовао личном, а властелини, њиховом војском. То је била једна од слабих страна Српске војске на Косову, јер државна снага - војска - није била у владачевим рукама и тако није било врховног команданта, чијим наређењима се има свако безусловно покорити. И тако народни певач меће у уста Кнезу Лазару познату клетву:

„Ко је Србин и Српскога рода,
И од Српске крви и колена,
А не дошо на бој на Косово,
Не имао од срца порода...“

По врсти се делила војска на коњицу - коју су дали племићи, и пешадију - коју је давао народ. Коњица се делила на: *оклојнике* и *тешку коњицу*. Наоружање је било углавном као и код осталих европских народа. Ватрено оружје није употребљавано на Косову.

Даље карактеристике тадашње Српске војске су биле испуњене вештином борења на великом ступњу и испуњен храброшћу и фанатизмом, ако не већим, а оно равним свога противника на Косову. Бој се састојао више у индивидуалним борбама, док је тактика мало употребљавана. О начину борбе европске војске може се углавном рећи - бој отвара лака коњица, на дати знак иста

се уклања када наступају оклопници са борбеним копљима праћене убојним усклицима. Поглавице се лично сударају. Овом властелинском јуришу следовала је мешавина обеју бојних линија, где је снага и срећа решавала и претварала се у страхан покољ. Ретко је маневар употребљаван за решење битке. Пешадија се састојала позади, да ступи на крају у акцију када је одлука битке већ пала.

Интересантно је нагласити да је у то време за личне заслуге даван орден Св. Стефана, кога је Цар Душан установио.

Турска војска се састојала и делила на азијатску и европску и била је стајаћа. Турци су први устројили стајаћу војску приликом устројења јаничара, који су били регрутовани од европских народа. Јаничари су били елитна трупа, поред које је султан још и имао личну гарду, састављену од синова угледних турских породица. Мурат је увео употребу застава у великом броју и нарочитих оделења за подизање духа својих трупа за време саме борбе, а која су била нарочито репрезентативно одевене, те да код клонулих бораца подигну дух и држање појединаца у борби контролишу и о томе подносе извештај султану. Организација војске, а нарочито сталне, била је сјајна и основана на шпартанским принципима. Казне су биле за преступе врло строге и смртна казна је често примењена за преступе. Постојала су егзерцирна правила. Издржљивост, скромност, храброст и фанатизам, а пре свега послушност и дисциплина, праћени религиозним мотивима - да смрт на бојном пољу води у рај - биле су одлике тадашње турске војске. Тактика и лукавство у одличној примени - као обавештајна служба, ухођење, заобилажење, препади и заседе.

У погледу наоружања су поред познатих врста, имали нарочите стреле са запаљивом смесом на врху стреле, која је догоревала у телу, које је било погођено, кратко копље, цилит - које се бацало у трку коњском - и копље дуго са барјачетом на врху а дужином од 3 до 5 метара; буздован, топуз шестоперац, за коњицу и најзад врста сабље, под називом јатаган.

Нарочита одлика и предност турске војске над европском била је поред безграничне послушности и дисциплине, и лака врата наоружања уопште. И коњи и људи, били су ослобођени великог терета у оклопу и оружју, који су сведени на најнижу потребну меру. Овако лако наоружање турских јединица, дала им је могућност сјајне тактичке примене, која је на Косову, у првом сукобу већег стила између европске и њихове војске, доказала своју предност над европском концепцијом тешког наоружања, но чије скупо плаћено искуство са Косова, још дуго времена није од европског противника искоришћено било.

Сада да пређем на главни чин драме - саме битке на Косову.

Да је Косово изабрано за овај велики сукоб, није случај, јер је исто предестинирано за решавање судбине народа Азије и Европе.

Исто је дугачко око 75 километара, а широко од 5 до 20 километара и пружа се од Качаника до Митровице и Звечана. Нагнуто је углавном ка северу и представља јединствен хидрографски пример у свету, где река Неродимка дели своју воду у два водена слива и само Косово је вододелница једног великог броја река, које делом утичу у Црно, а делом у Јеџејско Море. Неродимка пак једним краком улива се у Црно, а делом у Јеџејско Море.

Само бојиште је пресецао и уоквирено рекама Лаб-ом и Ситницом. Комуникације су од најстаријих времена биле од великог значаја за мир и рат. Косово представља раскрсницу важних путева, који су спајали север са југом и запад са истоком. Тиме је била и омогућена лака концентрација и снабдевање војних снага. Од географских створа земљишта зависи и његов војни значај у погледу судара непријатељских војски. Углавном је земљиште меродавно у крвавим људским сукобима. Веома повољан положај Поља Косова је узрок да су се на њему многобројне битке сучиниле. Од 17 сукоба који су се на њему одиграли, важно је поменути први између Келта и Гала, године 279. пре Христа; сукоб Стевана Немање са грчком најамничком војском, година 1170; Видов-Дан 1389. године, пропаст Сибињанин Јанка 18, 19. и 20-ог октобра 1448. године, уништење немачког мешовитог одреда 22. децембра 1689. године и на крају мање борбе приликом ослобођења Косова 1912. године.

Поље Косово пуно је историјских места, од којих ћу поменути само: Неродимље, летњи двори Немањића; Сврчин, летњи двори Цара Душана; град Звечан, двор Краља Милутина и Епископска столица; градићи Жеговац, Велетјен, Бутовац, Јелеч и Госпођин Град. Затим Цркве: Самодржу, у којој је причешћена Лазарева војска и манастир Грачаницу, чију Цркву је подигао Краљ Милутин и у којој је прво био сахрањен Кнез Лазар. На крају рударска места: Трепча више Вучитрна и Јањево.

Одлике турског ратовања биле су у брзим и наглим препадима на непријатеља. Султан Мурат није желео променити овај уобичајени начин, те је са обзиром на величину и значај подухвата, одложио сукоб за идућу годину после успешних операција према Бугарској 1388. године. Лазаревим нападом на Пирот, Мурат је био изазван и зато је иницијатива за предстојећи сукоб, лежала је у Муратовим рукама. Лазар је благовремено одпочео са концентрацијом војске у Крушевцу и ту је очекивао вести о правцу кретања Муратовог из његове европске престонице Једрена. А када је Мурат крануо на Ђустендил, било је јасно да се Мурат одлучио на Косово Поље, а не на Пирот. Концентрација Муратових трупа извршена је у Пловдиву, и то првих дана месеца априла, где је пристигла и војска из Азије, тако да су обе европске и азијска војска крајем месеца априла завршиле концентрацију у Пловдиву. На Ихтиманској Равници на 3 дана марша од Пловдива, одржан је Муратов ратни савет

на коме је пала одлука, да се Косово Поље изабере за бојиште и крене путем Ђустендила и Куманова. И тако је српска војска морала пре времена потпуне концентрације својих трупа, да крене на Косово и то преко Јанкове Клисуре, Куршумлије, Подујева у Приштину, у дужини од 117 километара. Одушевљење Лазареве војске било је напојено родољубљем и огледа се најбоље у народној песми и у дирљивој сцени, када је Књегиња Милица узимала опроштај од браће своје, у којој се представља дивно родољубље уз сестринску љубав и јуначки понос:

„Ал ето ти војске на алаје:
Све коњици под бојним копљима,
Пред њима је Бошко Југовићу,
На алату вас у чистом злату;
Крсташ га је барјак поклопио,
Побратиме, до коња алата;
На барјаку од злата јабука,
Из јабуке од злата крстови,
Од крстова златне ките висе,
Те куцају Бошка по плећима.
Примаче се царица Милица,
Па ухвати за узду алата,
Руке склопи брату око врата,
Па му поче тихо говорити:
„О мој брате Бошко Југовићу,
Цар је тебе мене поклонио,
Да не идеш на бој на Косово,
И тебе је благослов казао,
Да даш барјак коме тебе драго,
Да останеш самном у Крушевцу,
Да имадем брата од заклетве.“
Ал говори Бошко Југовићу:
„Иди, сестро, на бијелу кулу;
А ја ти се небих повратио,
Ни из руке крсташ барјак дао,
Да ми царе поклони Крушевац;
Да ми рече дружина остала:
Гле страшивца Бошка Југовића,
Он не смједе поћи на Косово,
За крст часни крвцу прољевати
И за своју вјеру умријети“.

Може се закључити да је Кнез Лазар кренуо са својом војском из Крушевца првих дана месеца јуна и стигао на Косово за 4 до 5 дана и ту чекао долазак турске војске. Каже се да је српска војска прво заузела положај са друге стране Приштине пред Грачаницом, али да се узбзо повукла иза Лаба на његовој десној обали, тако да

своје десно крило наслони на реку Ситницу, лево крило на Планиницу („Грдеч-Планину“) а центар према Цркви Самодрежи. У таквом положају и у очекивању Султана Мурата и његове војске стајао је Кнез Лазар са својом војском од 5-ог до 14-ог јуна.

Мурат је од Куманова кренуо низ Мораву, поред Прешева на Биљач и даље у долину Мораве за Гњилан. Од Гњилана за Ново Брдо а одатле преко Планине Кознице избија код села Мрамора на Косово у околини Приштине, пролазећи поред села и Манастира Грачанице. Од Приштине је Мурат одмах продужио у правцу српске војске и зауставио се према Лаб-у до Брњичког Потока, десно крило наслони на Планине, лево на Ситницу а центар око села и Брда Мазгита. Интересантно је навести долазак српског поклисара, (посланика) кога је кнез Лазар послао Мурату да му саопшти, да му Србија одриче покорност и објавља рат. То се одиграло у Улуову, првome биваку после Ђустендила. По народним песмама то је био Иван Косанчић, који је говорио турски. Турски историци пишу да је био много поносит у општењу са Муратом, што је дало повода да му Мурат да прилике да се упозна са величином и спремом турске војске. Он овим није био изненађен и није клонуо духом, него је изјавио да је српска војска већа и да ће само 5000 српских оклопника бити довољни да се са турском војском носи. Овако самопоуздање српског поклисара, забринуло је и наљутило султана, а охолог и храброг Србина од погубљења спасло је једино његово поклисарство.

Мурат је стигао на Косово 14-ог јуна око подне - у маршевању од Пловдива у 18 дана. По турским изворима, султан је казао свом војсковођи Евренос-Бегу, једном од својих најбољих команданата а иначе потурченом Грку, при угледу српске војске, да се напад треба одмах извршити. Но овај га је од тога одвратио и тако 14-ога јуна од пола дана српска и турска војска биле су једна другој на догледу и спремању се за сутрашњу крваву и очајну битку, која је имала да донесе судбоносна решења.

Е сада да видимо саму битку.

Прво да утврдимо на основу података којима се досада располаже, о јачини и распореду противничких табора. О овој битци писали су многи историци и писци разних народа. И то од најпознатијих било је од Турака 5 историка, од Грка 4, од Немаца 6, од Француза 4, од Руса 4, а од Срба и Хрвата око 20 историка. Томе треба јоште додати епопеју српског народа испевану у својим песмама, које су по својој лепоти добили светски глас, јер је чак и Гете научио српски, да би их могао читати. Из свију тих података, извршио је Ђенерал Јован Мишковић закључке, које се могу сматрати као меродавне. Према овима, овакав је био одношај и распоред снага уочи битке.

Српска војска - укупно 30 000 са следећим распоредом:

(А) Центар - Кнез Лазар са Југ Богданом и Србима из целе земље, (пробрана гарда) са Малог Косова и из Топлице.

(Б) Десно крило - наслоњено на Ситницу, под командом Димитрија Воихновића са Србима из Шумадије, Подримља, Старог Влаха, Дучева и Поморавља.

(В) Лево крило - наслоњено на Планине, под командом Владка Вуковића са Бошњацима и Хумљанима.

(Г) Резерва - под командом Вука Бранковића са Косовљанима и Подримцима, састављено поглавито од коњице, наслоњена према Самодрежи Цркви.

Турска војска - укупно 100 000 са следећим распоредом:

(А) Центар - Султан са гардом, великим везиром Али-Пашом и Беглер-Бег-ом Тимурташом. Пред овима Јаничари а позади сипах-и (коњица) и силихдари (пешаци, носиоци оружја).

(Б) Десно крило - под командом млађег Муратовог сина, Царевића Бајазита, названог Илдерим (муња) у Евренос-Бегом са европским трупама.

(В) Лево крило - под комадом престоланаследника Јакуба и Сарице-Паше са азијатским (анатолским) трупама.

(Г) Резерва - и стан турске војске. Пред турским фронтом било је распоређено 2000 стрелаца под комадом Малкоча Хамидовића и Мустафе Челебије.

И ако су турски историчари и писци упорно тврдили да је српска војска 2 пута већа била од турске - тако историчар Нешри вели: „... да је српска војска имала које коњаника и пешака око 500 000 и да такве војске до сада још нико ни видео није...“ - ипак је историјски факат да су се на Косову борили под Муратом и Лазаром 3 Турчина против једног Србина.

Интересантно је назначити и лица знатнијих старешина Српских поред поменутих, који су учествовали у Косовској Битци:

Милош Обилић - војвода, најзнатнија личност по јунаштву и пожртвовању.

Стеван Мусић - син сестре кнеза Лазара са Малог Косова.

Павле Орловић - војвода Руднички.

Браћа Крајмир и Дамјан Оливеровићи, синови војводе Овчепољског Оливера.

Кнез Вратко - Југ Богдан - таст кнеза Лазара и чукун-унук Стевана Немање, који је у то време морао имати 80 година, са 9 синова од којих је најмлађи барјактар, Југ Богдан.

Страхињић Бан - из Бањске (између Митровице и Новог Пазара).

Иван Косанчић -војвода, из народних песама побратим Милоша Обилића.

Милан Топлица - војвода из Топлице, а по народним песмама такође Милошев побратим.

Поред ових помињу се као народни јунаци у разним рукописима и ова лепа имена српских војвода: Дамјан Шаиновић, Вуксан, Радоња, Раде и Богдан; Радивоје, Ђурица Орлин, неустрашиви Маринко, старац Стојан, Срђа Злопоглеђа, Петар Косијевић, Матијаш, Степан, Мирко, Витомир, Маријан, Гојко, Радован, Павоје и Јован. Још је потребно да се истражи који су и одакле су били:

Од Турака, поред поменутих команданата, вредно је поменути још ове: Јакши-Бег, Ајне-Бег, Саруђи-Паша, Игит-Паша, Балабан-Бег, Инџе-Бег, Курд-Ага и Хајдар.

Обе војске биле су на догледу једна према другој од слепоподне уочи Видовдана и имале су око 15 до 20 часова свега на расположењу да се приберу и припреме за сутрашњу решителну битку.

Сада да видимо шта се у то време одиграло у једноме и другоме табору. Мурат је употребио остатак дана на проматрање земљишта и упознавање пријатељског распореда. Стојећи на једном узвишеном месту са својим сином Бајазитом посматрао је јединствени приказ који се пружао са српске стране, где су се злаћани зраци залазећег сунца одбијали са челичних оклопа српских коњаника. Турски историци тврде да је под снажним утиском ове слике и многобројности оклопника, био забринут за свој успех и узимао у обзир могућност да одустане од боја. Потом је позвао своје главне команданте на ратни савет, на коме је одбијен предлог да се пуштањем камила изазове забуна међу српским редовима и примљено мишљење Царевића Бајазита, да част муслиманска захтева да се бој са непријатељем води прса у прса и зато Мурат изда наредбу да се уместо камила, испред редова истакну стрелци. По предлогу Евренос-Бега, доброг познавалаца хришћанског начина борења, тежиште битке треба пренети на њеном крају, пошто Срби почињу увек правилно борбу, али доцније дођу у неред и да тај тренутак треба искористити...

По свршеном ратном савету, Султан Мурат се повуче у свој шатор и поче се скрушено молити Богу, да му дарује победу или смрт и као што знамо, Свемогући му је обе жеље испунио. - У то време је српски Кнез Лазар позвао своју властелу и војводе на ратни савет и, у народним песмама опевану, вечеру. По турским изворима било је од стране Лазареве предложено да се Турци одмах исте ноћи нападне и потуку, што је са војничке тачке гледишта било потпуно оправдано, јер је непријатељ био заморен и неузнат са бојиштем. Један војвода, кажу Ђурађ Страцимировић, изјаснио се противу тога предлога, тражећи да се напад остави до сутра, те да би се Турци живи похватили и да не би по мраку побегли. Вук Бранковић се хвалио говорећи да ће он сам са својим трупама Османе потући.

Кнез Лазар је, по немачком историчару Цинкајзену, објавио као награду ономе, ко му Мурата као роба доведе, своју ћерку и 10 највећих вароши. Разни летописи и предања српског народа казује, да је на тој вечери кнез Лазар пребацио Милошу Облилићу намеравано неверство а по неким другим изворима, наводи се да је Милош облагиван од својих супарника код Кнеза. У свакоме случају је карактеристично да у српскоме стану није било слоге и да су се Срби међу собом препирали, док су Турци саветовали се какав распоред да учине са војском, те да што успешније победе непријатеља. Стварност је, да у српској војсци није било одлучности и слоге код свију, те онда није чудо, што сама храброст и патриотизам српских јунака нису могли одолети бројној надмоћности, војној вештини и фанатизму бесних Османлија.

Каже се, да је на дан у очи битке ветар дувао и носио прашину у очи турске војске, што би врло неповољно утицало на саму борбу по Турке. Преко ноћ ветар престаде и плаха киша поче падати. То је Мурат тумачио као Алахову милост и заспи са најбољим надама, не предосећајући своју необичну сутрашњу смрт.

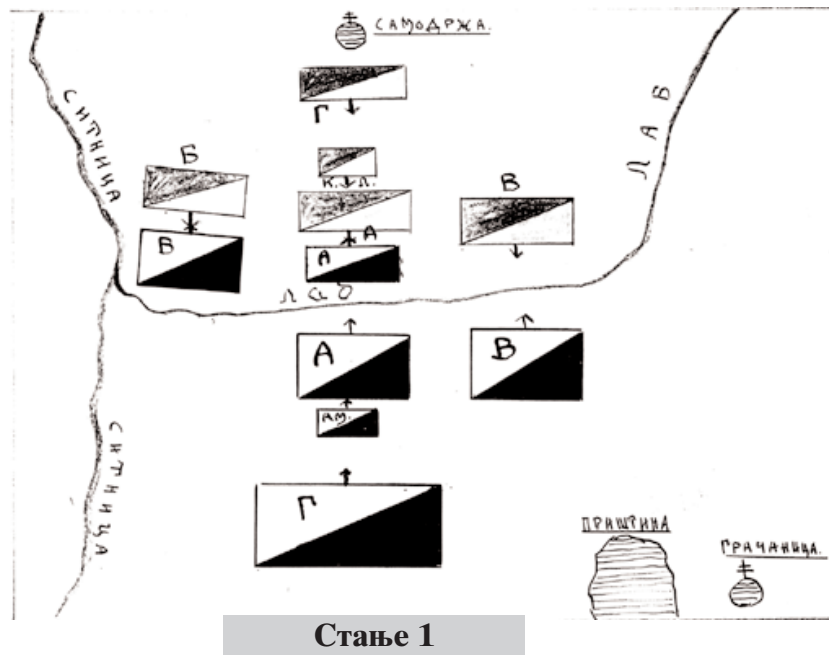
Сада да подигнемо завесу на позорници Косовске Битке.

Осветком дана довршен је распоред трупа на обема странама. Султан је преко нарочитих гласника, још једном позвао Србе на предају и вазалство и када одговора није било, дао је наредбу за напад.

О току самог Косовског Боја на основу многобројних историјских описа, може се извести следећи закључак о његовом развоју, који се да поделити у четири стања, која ће овде покушати и графички да прикажем.

Прво стање - које се одиграло од 6 до 8 часова пре подне. Турци као јачи у нападу успевају да пређу Лаб својим левим крилом под Јакубом, стога што је на томе месту Лаб био погоднији за прелаз. Српско десно крило, под Димитријем Воихновићем, примило је крваву борбу на десној страни обале Лаба, нарочито око једног брежуљака. То се догодило око 8 часова пре подне. План I.

Друго стање - Срби чврсто и јуначки заустављају турски налет и прелазе у контра-напад, гонећи Турке преко Лаба, поглавито својим десним крилом, из истих топографских узрока, који су диктовали и олакшавали турски напад, због положаја обале Лаба. Српски напад је тако силовит, да потискује лево турско крило и угрожава турски центар, који бива унеколико поремећен. У томе тренутку гине Мурат од руке Милоша Обилића. То се збивало око 10 часова. До тога часа Срби су у офанзиви својим десним крилом док лево крило остаје још увек на десној обали Лаба и у отпору десног турског крила под Царевићем Бајазитом. Победа се до тога времена клонила ка српској страни а чији су гласови допрли чак до Фран-

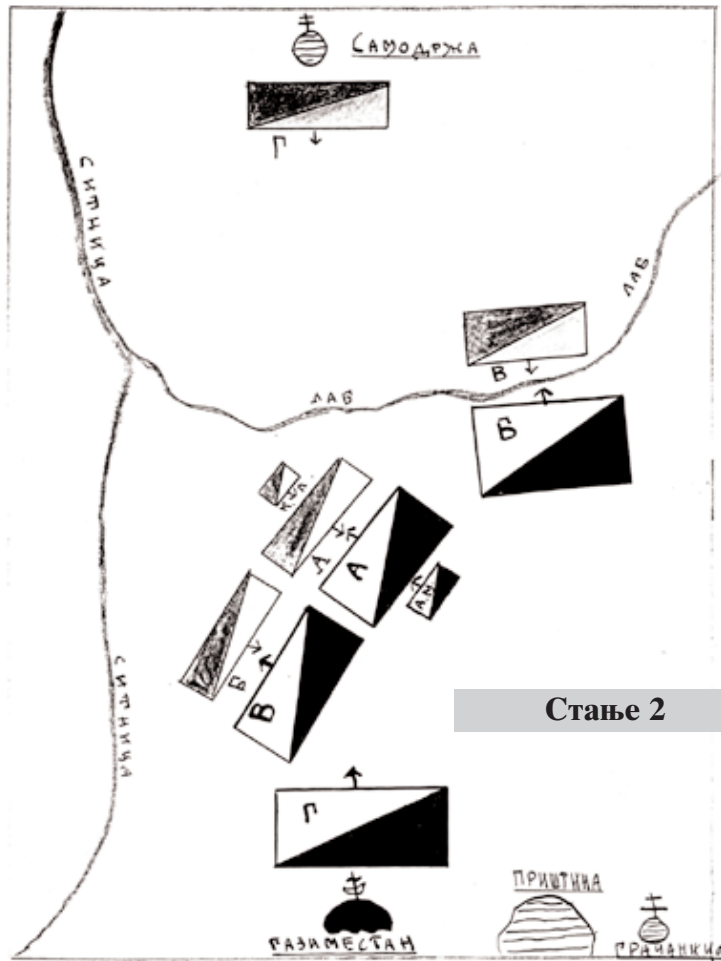

Стање 1

цуске, услед чега је неколико месеци доцније у Саборној Цркви „Нотре Даму“ у Паризу, одржана свечана Служба Божја у Славу победе хришћанског оружја над Турцима. План II.

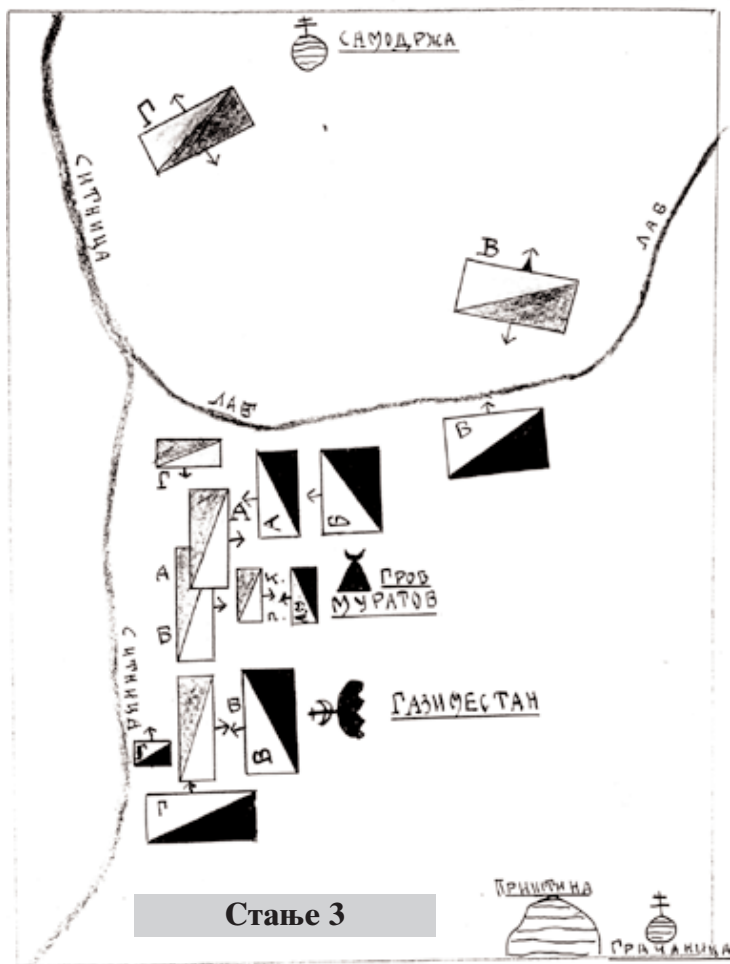
Треће стање - које носи пресудне тренутке у целој Косовској Битци. Реакција Турака на напад Милошев противу Мурата била је код Османлија страховита. Турске бозонције позивале су на све стране правоверне да се у име Алахово храбро боре. У томе часу настао је нов, још крвавији судар, поглавито око Султана и брда Мазгита, где је остављено највише српских и турских гробова и које је добило назив Газиместан. Краљевић Бајазит, видећи слом левог крила и страховиту опасност која прети центру, а обезбеђен теренским повољним околностима због дубоко уривене долине Лабове и планинског строја земљишта, крене са већим бројем својих трупа са десног крила ка Ситници и нападне у леви бок српских трупа, које су у то време већ биле веома заморене. Тада даје налог и резерви, да одморна и у пуном налету и у верској егзалтацији, изврши напад на и сувише ангажовано и непрекидном борбом изнемогло десно крило и центар српске војске. - Дакле, свеже трупе са десног крила и резерве, под командом неодољивог Бајазита - Муње - насрнуле су на Кнеза Лазара и његове преморене и децимиране јунаке. Ту, на Газ-

иместану, је био највећи окршај и пресудан преокрет у исходу ове исполинске битке. Оваква ситуација дала је повод Кнезу Лазару да своју резерву зове у помоћ. И док су предњи делови резерве улазиле у бој, истакнуто десно крило морало је подлећи обухвату свеже и бројно јаче турске резерве. Овај слом десног крила, лажни гласови о издајству Милошевом, забуна изазвана мењањем убијеног Лаза-

ревог коња, утицало је катастрофално на одржање српске преваге и равнотеже у боју, у корист Турака и на штету Срба. У томе тренутку недостајала је акција Вука Бранковића, због чега му је сигурно и српски народ донео пресуду издајства према Кнезу и народу.

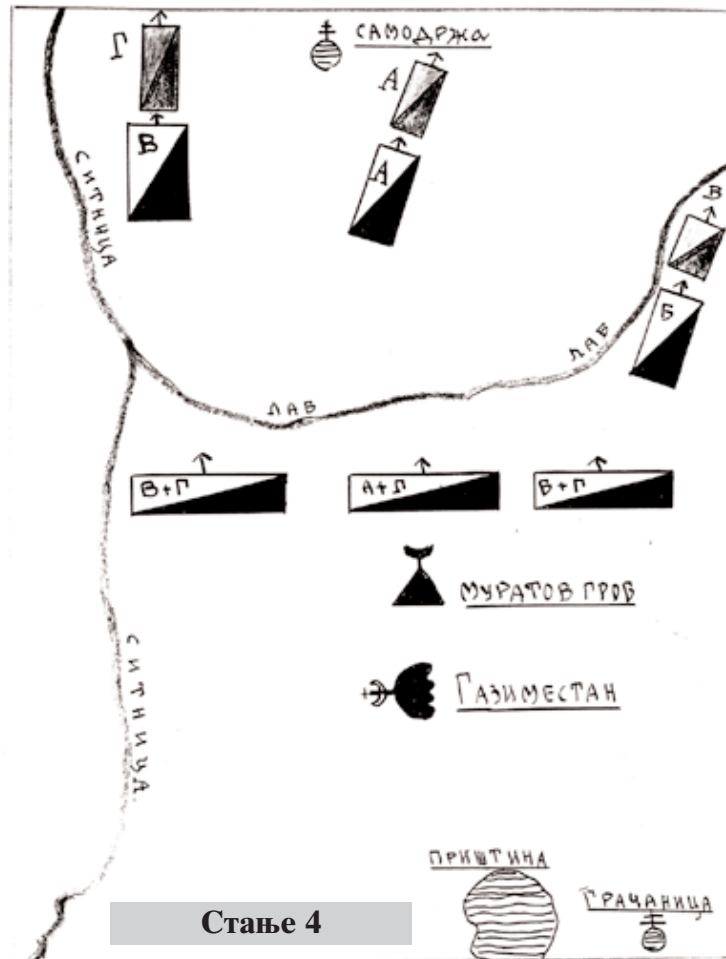
Истовремено и српско лево крило које је акцијом Бајазитовом било ослобођено, у својој неодлучности за напад, није извршило своју дужност и оставило је Кнеза. Докази су, што су Вук Бранковић и Владко Вуковић напустили бојиште са својим трупима, живи и здрави - први ка Копаонику, а други са својим Бошњацима преко Митровице

у Босну. Нејасни су докази и узроци о оваквом поступању Вуковића, те се суд о томе не може дефинитивно донети. - Ово се догађало око подне, када је и судбина битке била решена на штету Срба. План III.

Четврто стање - Бројна турска надмоћност, наред на десном крилу, забуна и сумњичења у центру, лабавост резерве, која је по

свему брзо почела да одступа, неактивност левог крила, обухватно дејство Царевића Бајазита - све то скупа претворило је почетно полагао повлачење српских трупа, у наред и бегство - чиме је битка изгубљена била. Ово је морало бити око 13 до 14 часова. По неким су битку прво напустили Босански Војвода Вуковић, а затим други Вук Бранковић. Владко и Вук су најмање били ангажовани у

борби, али су први стигли да се бегством спасу из општег покоља. У томе и таквом повлачењу буде заробљен и Кнез Лазар са многобројним својим војводама и властелинима и живи доведени пред умирућег Султана Мурата и по његовом налогу буду пред њим посече-

ни. - У боју на Косову погинули су скоро све српске војводе и властелини. За Крајмира Оливеровића вели народно предање, да је држао зделу у коју је пала глава Кнеза Лазара а затим и његова, из превелике оданости. Тело Лазарево прво је сахрањено у Цркви Грачаници, затим свечано пренето идуће године у Манастир Раваницу код Ђуприје, а одавде 1690. у Ст. Андреј, па затим 1716. у сремски манастир Врдник (Раваница). План IV.

Дело Милоша Обилића је симбол Косовске Битке за српски народ. Његовој храбрости и пожртвовању одају признање сви критичари Косовског збивања а и сами Турци. О начину како је Милош убио Мурата има безбројних описа и тумачења. Око 40 историчара пишу о томе, али главно је, да је историјска чињеница утврђена, да је Милош у пробоју српских трупа до турског центра, некако - силом или милом, продро или доспео до самог Мурата, ножем га смртно ранио и после јуначке борбе подлегао маси и био исечен. Милош је као Србин и патриота жртвовао свој живот за углед и слободу своје Отаџбине.

О Милоше, ко ти не завиди?

Ти си жртва благородног чувства.

На месту где је Милош убио Мурата, подигнули су Турци споменик у виду тулбета. Пред улазом у двориште овога храма, налази се скроман споменик Милоша Обилића у виду каменог стуба, за који се каже да је Милошев гроб.

О жестини и начину самога боја навешћу неколико описа из турских и страних извора, који ће бити довољни да карактеришу овај јединствени судар два света - једног под знаком Месеца, а другог под симболом Крста.

По турским изворима:

Нешрија - „...Од бубњева, трубала и свирала, од вике коња и дозивања људи, некоји пустише душу. Ријечју два се мора здруже туде, мачеви засијају као ватрене муње. Вјетар од сулица немогаше духати, а кад коњи у поток загазише, немогаше овај протећи; стрижеле падаху са неба на земљу као из облака; јаукање и помагај са земље се на небо као у дим успињаше; мач удари у мач, сулица о сулицу, џорда о џорду. Од звекe мачева и штропота удараца, као и од вике и хајкања, липсаше у гори звери, а анђели на небесима заборавише на своје пјевање у Славу Божју... Још дан не зађе а већ је била пропала невјерничка војска...“

Сеадедин - „Лаки османски стрелици одпочеше бој. Тешко наоружана српска пешадија стајаше као стена. Срби пођоше најзад на јуриш, пробише бојни поредак османски и доведоше њихово лево крило у страшну забуну, кад се Бајазит баци као муња са гвозденим буздованом и својом руком поби многе српске витезове, неокретне у њиховим оклопима. Његовом примеру следоваху и други турски

заповедници и страшно беше крвопролиће, којим Турци у последњем часу задобише тешку победу. Крв Правовераца и Неверника тецијаше реком и на далеко покриваше бојно поље са главама изгинулих, као леја разнобојних лала.

Други немачки извори:

Цинкаијзен - „Срби на десном крилу почеше да нападају Турке, па их потискоше и пореметише њихове редове, али Царевих Бајазит набрзо затим да Турцима сам пример храбрости, успостави опет ред у турској војсци. У том тренутку Милош се појављује и убија Мурата...”

Румунски кнез Деметрије Кантемир - „Када је Султан Мурат обилазио бојиште, обрати се везиру и упита га: „Чудно је да се међу поубијаним непријатељима не налази ни један једини старији човек, све кусаомладина.“ Везир одговори: „То је била несрећа њихова и узрок њиховог пораза, јер немадоше мудрих саветника, већ одлучиваше непромишљеност младости.“ У томе се подиже један хришћански војник који лежаше међу мртвима и када препозна султана, прискочи ми и сјури нож у трбух царев у уверењу освете свога отечества. Овај Србин је затим исечен у комаде а султан је испустио дух после два часа...”

Ето то је у главном ток и завршетак овог славног боја, који се догодио у уторак, на Видовдан, 15-ог јуна 1389. године.

Пошто смо сада упознали ток Косовске Битке, да се позабавимо узроцима и последицама исте.

Узроци су у главном следећи:

За изазивање самог сукоба на Косову је била меродавна експанзивна снага Османлија, која је тражила и нашла одушке у северо-западном правцу, тежећи освајању јужне Европе. Географски положај српске државе и народа стајао је на путу томе и због чега је судар био неизбежан и предвиђен је још од Цара Душана. Пошто је српски народ био прожет витештвом и јунаштвом, те није могао примити покорене сили и примање вазалства, Косовска Битка је била неминовна и неодложива.

За исход саме битке пресуђивале су ове околности: Надмоћност и чврста државна организација Османа према слабој и разједињеној српској држави. Боља војна организација, тактика и дисциплина турске војске и њена сложеност у раду, према слабој војној организацији и лошој дисциплини српске војске. Одлична примена нове тактике турске војске, основане на великоме искуству у офанзивном ратовању.

Последице су прво погодиле Србију и српски народ, који је ушао у сферу турске моћи и пао у петстогодишње ропство.

Пропасти на Косову убрзала је пропасти и осталих балканских народа а ускоро затим и Угарске. Мохач, Угарско Косово, у тесној је вези са српским Косовом. Погибија Косовска је пак постала

Слава народа српског, и ако је на њему задат смртоносан ударац српској држави, који је донео ропство од 5 векова. Но, то је јединствено у историји народа. Овај пораз је духовно ујединио српски народ и отворио непресахљив извор за народни понос и то, више него језик и јаче него Црква. Он везује све Србе у један народ. Том битком Срби су изгубили властелу, али је више пригрлио Цркву, која је чиста и јуначка извела из петовековне патње и борбе - као победиоце. Овај пораз постао је извор душевне снаге српскога народа, која ће му помоћи да и у будућности сва искушења савлада и преживи.

Чудан је пример у историји света, да један народ слави свој највећи пораз на бојном пољу. Не познајем другог примера, већ само да се славе победе на бојном пољу. Да се упитамо и затражимо објашњења за овако изванредно и чудно поступање српског народа. Оно се може пак, ако се правилно тражи и лако наћи. У њему се, на томе историјском и трагичном путу српскога народа може угледати дубина његове религиозности, његових осећаја и расматрања - његове душе. Турском најездом српски народ је разапет на Крст и он у својој телесној смрти није хтео гледати свој крај, већ своје Васкрснуће. Када су Турци почели да облећу границе Лазареве државе, тада је вазалство било на дневном реду и „у моди“, јер је то учинила, некад моћна Византија, јужне српске државе и Бугари, а да не говоримо о многобројним државама Мале Азије. Тада је честити Кнез Лазар Хребелановић са својим властелинима и народом, без помоћи Запада, остављени сами себи, имао да донесе одлуку, за које ће се Царство приволети и примајући избор Небеског, он је спасао себе за „овјеки вјеков“. И Кнез, и властеле и народ су пошли свесно у смрт и ропство, али су спасли душу, јер, шта би било да су донели другу одлуку? Нама је свима јасно да би то било горе решење и пропаст Српског Народа за сва времена - пошто га уопште више не би било, јер би се све временом потурчило. А овако знамо да је Српски Народ постао већи и снажнији и да је у стању да још које Косово преживи и из њега још снажнији изађе. Ја лично верујем у мисију Српског Народа на Балкану, после свих искушења, која му је судбина доделила.

У последњој деценији, Српски Народ је преживео друго Косово и ми овде, на овоме скупу, славећи Видовдан овако удаљени од нашега Отечества, налазећи се у неком сличном положају, одбијајући повратак у своју Домовину, имамо пуно и лако разумевање за потребу и значај таквих одлука. И нама у нашем болу и у нашој тузи за рођеном грудом и својим милим и драгим у Завичају, Косовска жртва даје снагу и улива наду на васкрсење нашег напаћеног народа и наш повратак у његово окриље.

Ја молим присутне да у мислима одамо осећаје захвалности онима који тако јуначки изгинуше за своју Веру и Отаџбину. Нека је Слава честитоме Кнезу Лазару, војводама и војницима српским, и нека им је вечан помен у Српском Народу.

ИЗГУБЉЕНА ДЕЦА АВРАМОВА: ПОСЛЕДЊИ АРАМЕЈЦИ

Sebasten de Courtois, правник и историчар (Француска)

ЗЕМЉА ТАЈНИ

У Турској има једно забачено место, ван путева којима обично иду туристи и ван времена. То је висораван арамејски названа Тур Абдин, која представља свето место хришћанства пуно чари. Ту и данас живе последњи сиријачки хришћани, чувари предања Арамејца - носилаца арамејске културе и арамејског језика, којим су говорили Исус и његови апостоли у Палестини. Та земља је света али и ојађена. Од почетка хришћанске ере до данас она је кроз историју била жртва пустошења и сутра ће можда престати да постоји.

Са својим манастирима и црквама, чији темељи потичу из првих векова наше ере, Тур Абдин, што у преводу значи „брег слугу божијих“, у смислу „божјих поклоника“, представља јединствену грађевинску целину, међу најбоље очуваним на Средњем Истоку, коју карактерише спој стила својственог византијским црквама са њиховим витким и расцветаним луковима и строжијег стила првог источњачког монаштва, насталог много пре монаштва египатских Копта.

Та земља на југоисточним границама Турске, смештена између Сиријске пустиње и високих планина Курдистана које се понекад пењу и преко 4.000 метара, дуго је била прекривена велом тајне. Путници из Европе, истраживачи и католички мисионари усудили су се да тамо кроче врло касно, тек крајем XIX века, и тако су открили хришћанска племена за која се мислило да више не постоје. У то време, неки су сматрали да је то једно од ишчезлих племена Израиља.

Ти хришћани, од којих је остао врло мали број, живе на прадедовској земљи од краја VI века до данас. То је земља разноликости и сусретања, културно раскршће између ислама и хришћанства. Ње-

© Текст је власништво аутора, те његови делови, као и текст у целости могу бити коришћени само уз писмену сагласност аутора. Овлашћени заступник аутора текста: Давор Шавија e-mail: different_thinking@hotmail.com

ни становници неуморно чувају један део нашег заједничког памћења и наше баштине.

КОРЕНИ

На почетку беше Антиохија, кула светиља античког света. Тај тада велелепни град са почетка хришћанске ере нема ничег заједничког са данашњом учмалом варошицом, у коју се претворио под влашћу Отоманског царства. Смештена на обали реке Оронт двадесетак километара далеко од Средоземног мора Антиохија је постала за врло кратко време једно од важних градских насеља Средњег Истока. У тој Антиохији, која је била извор њиховог поноса и у којој су стекли легитимитет, ученици Исуса из Назарета први пут су названи „хришћанима“ (Дела апостола 11, 19-26) а то значи исповедницима вере „Chrestos“-а, миропомазаног, односно месије. Изгледа да је, по предању, Петар био први од дванаест апостола који је тамо отишао да проповеда хришћанску веру поставши тако први епископ и оснивач антиохијске цркве. Касније је тај град добио и благодет учења апостола Павла, који је такође тамо отишао да јави радосну вест и да узме учешћа у стварању нове Цркве. Тамошњи боравак Петра и Павла нас учвршћује у уверењу да су ти апостоли оснивачи тамошње цркве и објашњава одакле потиче углед Антиохије који јој је омогућио да постане седиште патријарха после Рима и Александрије.

Раздобље које обухвата крај IV и прву половину V века било је златно доба хришћанства на Истоку, где су теолошке расправе биле на првом месту у разговорима тог времена. Оно што је касније названо „Антиохијска школа“ представља скуп тумача (Светог писма) који су обележили најлепше тренутке тог духовног подухвата. Најпознатији међу њима су Диодор из Тарсе, Теодор из Мопсуета и Јован Златоусти, коме се, по предању Светог Ефрема, и данас клања цело Православље. Та школа ће прославити источно и сиринско хришћанство.

Треба напоменути да је овде реч о раздобљу када је Христова Црква била једна и заједничка. Цар и епископи у Риму, Константинопољу, Александрији, Антиохији и Јерусалиму су једини славили Божје царство на земљи.

ЈЕЗИК И КУЛТУРА

Исток је био шаролики скуп култура и цивилизација. Константинопољ је одувек био у процепу између жеље да буде главно седиште, настојећи да наметне грчки језик као средство ширења док-

триналног јединства Цркве, и извесног политичког прагматизма. Наиме, Стари и Нови Завет су врло рано преведени на арамејски, који је био народни језик.

Наш спаситељ Исус Христос је говорио арамејским језиком којим ови људи говоре и данас и који потиче из прадавних времена. Арамејски није мртав нити књишки језик, чију тајну зна шапица учених људи на Западу, него напротив живи језик, којим говори и на коме пева у глас мноштво срдаца и усана, којих додуше нема у великом броју али који представљају силу снагом своје Вере.

На почетку хришћански грчки језик је коришћен у црквама и међу образованим људима. Немојмо заборавити да је Нови Завет написан на грчком и да су се тим језиком служили епископи на Саборима где се одлучивало о питањима Вере. Међутим, тај језик није представљао једино средство ширења културе, какав је био случај са латинским на Западу. Ма да се плурализам често помињао кад је било говора о стварном стању у (римском) Царству, та реч је добила свој пуни смисао на римском Истоку где су се бориле за примат разне културне традиције, све старије једна од друге, као што су коптска, хебрејска, арамејска, сиро-палестинска а касније и сиријачка, која је потекла од арамејске.

Хришћанска школа у Низибии, данашњем граду Nusaybin у Турској, који се налази на простору Тур Абдина и у чијој се цркви чува гроб Светог Јакова, основана је по угледу на школе у којима се учио Талмуд. У њој је подражаван начин наставе, који је првобитно настао у синагогама Антиохије и Едесе и који се овде заснивао на памћењу и рецитовању текстова Светог писма. Ова метода се и данас примењује у тајним сиријачким школама у Турској. Баџи уче напамет текстове, псалме, тропаре, житија светаца па их затим сатима рецитују и певају пред олтаром.

Кренувши из Антиохије а затим из Едесе, срца земље арамејске, очаравајућег и светског града, уз то још и семитског по његовом становништву, раскршћа на путу размене добара, мишљења и осећања, хришћанство ће се проширити као пожар према Истоку. Том митском и тајанственом Истоку, на границама римског света, са оне стране Сиријске пустиње и богатих равница Месопотамије, тамо где су настали човечанство и писмо, између најпознатијих река античког доба: Тигра и Еуфрата.

То је земља на којој почиње Тур Абдин и где је Бог, као чаролијом, изгледа одлучио да отпочине. Услед предела пуног брежуљка, широких пространстава, светлости и боја где се човеку чини, кад гледа смеђе-жуто тло и зелене маслињаке, да се налази у некој Тоскани насуканој на ободу пустиње... Ми смо ту на простору прве људске цивилизације, првих градова, првих писаних текстова, ту где је много касније написан Стари Завет, усред истих мирних предела, на месту изван времена где је настао Човек.

Кад су политички немири потресли Римско царство крајем V века, није било упутно изазивати пизму плаховитих народа на Истоку, који су бранили крајње границе Царства од Персијанаца; ваљало је поднети неке жртве да би се сачувало њихово поверење. Царство се послужило тим народима као мостобраном према спољном свету будући да је хришћанство већ крочило ван граница Римске империје, ношено полетом мисионара. Преко Јерменије и Грузије, које су већ биле покрштене, хришћанство је зрачило према Кавказу; преко Месопотамије и Персије оно је могло да крене у правцу Индије, Монголије а затим и Кине; преко Нубије према Арабији и Етиопији. Кад се вратио са пута у Кину, Марко Поло је посведочио да је на царском двору било пуно хришћана који су говорили арамејски. Касније су археолози пронашли бројне записе уклесане у камењу, који то потврђују.

ДОБА РАСКИДА: ОСНИВАЊЕ ЈОШ ЈЕДНЕ ЦРКВЕ

Христологија је у самом срцу хришћанства. Ко је био Христос коме се клањамо? Да ли је он био Човек или Бог или обоје у исти мах? Ко је страдао на крсту? Каква је веза између те две Христове природе? Одговори на та питања ће заувек пореметити јединство вере између Истока и Запада.

Кад је стари император Марције одлучио да сазове 451. године у Калцедонији највећи Сабор у дотадашњој повести хришћанства, који је требало да пружи коначне одговоре на ова питања, њега је испуњавала жарка жеља да учврсти јединство Цркве унутар Царства. На тај Сабор је дошло преко 500 епископа из целог света, а међу њима и патријарси из четири главна епископска седишта на Истоку: Константинопоља, Александрије, Антиохије и Јерусалима, као и изасланик римског папе Леона. Император је био оличење и заступник Христа на земљи а Империја је била световни оквир свеобухватности Христове поруке. Марције је хтео да обнови Православље тако што ће потврдити слово Вере са Никејског сабора 325. године.

Супроставивши се завршном акту Калцедонског Сабора, којом је изопштена јерес Еutihија, поборника божанске природе Христове (монофизити), и јерес Нестора, поборника људске природе Христове, и којим је поново успостављено „православље“, табор монофизита, у који су били умешани Антиохија и Едеса, јавио се као заточник праве вере противно одлуци Сабора и тако је постао расколнички. То убеђење да је била бранилац а затим чувар апостолске баштине Петра и Павла допринело је дуговечности Сиријачке цркве све до данашњих дана. Бити Сиријак данас значи говорити једним одређеним језиком, припадати једној одређеној култури али то за Сиријачке такође значи и уверење да су последњи представници једине истинске Вере.

Сиријачки хришћани, који су остали верни Царству, склонили су се у Едесу, где је по предању сам Исус Христос врло рано увео хришћанство у доба владавине краља Абгара пославши му још за живота Адаија као свог апостола. Сиријачка Црква још и данас слави успомену на тај њихов сусрет.

Може се рећи да је од 537. године у Сирији постојала паралелна и тајна сиријачка „монофизитска“ хијерархија. Пошто ју је власт сузбијала, она је опстојавала сконивши се у најдаље крајеве Сиријске пустиње. Јаков Бар Адаи, епископ Едесе, данашњег турског града Урфе, у коме је живео Аврам, годинама је обилазио многобројне покрајине Мале Азије и Месопотамије, одевен као просјак, не би ли избегао потери царске полиције. Својом духовношћу он је одмах стекао огроман углед код месног становништва. Тај човек ће

бити духовни отац, утемељивач сиријачких цркава, које негују арамејско предање.

Његов утицај се проширио међу сеоским становништвом и пренео се на стотине манастира колико их је тада било на Средњем Истоку. Ти манастири су одиграли битну обједињујућу улогу у развоју нове Цркве тиме што су омогућили њеним ученицима да врше делатан утицај. Они су послужили и као уточишта усред једног непријатељског окружења и ту улогу су задржали кроз целу историју све до данас. Можемо рећи да се ту ради о манастирској религији.

ГРАНИЦА НА ТИГРУ

Од тада је сиријачко хришћанство постало препознатљиво. Оно ће написати своју историју и што је још важније сместиће себе у један географски оквир одабравши себи светилиште. То је била висораван Тур Абдин, која је одувек привлачила освајаче. Смештена на западној обали Тигра, она је означавала крајњу тачку на северу месопотамске равнице, незаобилазан пролаз између простора Месопотамије и Анадолије.

Главна средишта у тој области: Diyarbakir, Mardin, Midyat и будући манастир Светитеља Гаврила остали су у зони римског утицаја супростављајући се прво Персијанцима а затим Арапима, све до турско-монголских најезда у Средњем веку.

Манастири, које су саградили монаси, нису имали исту намену као прва боравишта пустињака смештена у природним удубљењима којима обилују ти крајеви. Та природна удубљења су послужила хришћанима као прибежишта приликом првих покоља 1895. и 1915. године а често су, по угледу на слична удубљења у литици иза патријаршијског манастира Деир ал-Заафаран (арапски назив), у њима биле саздане прве цркве. Поред верске улоге, манастири су током свог постојања имали и друштвену и привредну улогу. То се види и данас кад човек дође у неки од тих манастира за време Свете недеље (која се слави по православном календару) и када ту сретне сељаке хришћане из околних села измешане са Сиријацима који једном годишње долазе из далека у ходочашће земљи прадедова.

ДОБА ОСВАЈАЧКИХ ПОХОДА

Најважнији историјски догађај на крају XII века био је настанак првог Монголског царства под Џингис Каном. Владавина овог потоњег је била наговештај бројних најезди, које су пустошиле Блиски Исток све до Тамерлана на прелазу из XIV у XV век. У тим најездама су највише страдали хришћани. Приликом заузећа Сиваса

1.400 године побијено је 4.000 војника хришћана из посаде града, док су војници муслимани поштеђени. После опсаде и пљачке Багдада коју је предводио Тамерлан, тамо је сиријачка заједница престала да постоји. Управник града је забранио хришћанске обреде и кренуо да руши цркве све до Мосула и Низибе. Пљачкање и рушење манастира постало је стална појава. У тим првим покољима су изгинули и први мученици младе Сиријачке цркве. Сиријачки манастири су затим постали омиљена мета Арапа, Турака и Курда.

Осим ретких изузетака, Тур Абдин, Мардин, Diyarbakir и Мосул остали су у рушевинама а њихово хришћанско становништво одведено је у ропство. Сиријачке цркве се никад нису потпуно опоравиле од тих разарања. У каснијем раздобљу, које траје све до данашњих дана, Турци, у почетку трпељиви а касније нападни, довели су ту хришћанску мањину у положај подаништва другог реда. Она данас живи у границама савремене Турске. Приликом покоља 1915. године, њени припадници су масовно страдали као и Јермени: пре покоља било их је 200.000 а остало је само неких 30.000 после Првог светског рата. Хришћанска вера и обреди Сиријака, толико нападених кроз историју, сада се тајно одржавају при лелујавој светлости свећа у манастирима, који љубоморно чувају њихово богослужење, књиге и предања.

ОТКРИЋЕ

До прошле године, та област Турске била је затворена за туристе и путнике због рата са курдским побуњеницима. Зато до данас нема ни једног сведочанства о тим хришћанима и о њиховој баштини. Само су неки новинари, кришом боравећи тамо почетком деведесетих година, могли да обавесте јавност о погибели која прети том становништву ухваћеном између две ватре: на једној страни Турци а на другој побуњеници у борби за независност Курдистана. У зиму 1991, велики манастир Светитеља Гаврила, где је боравиште епископа, послужио је као склониште стотинама избеглица, хришћана и муслимана, најчешће сиромашних сељака из околине, који су због борби морали да беже из својих кућа. После дуготрајних дипломатских напора, изгледа да се мир поново вратио у ове крајеве. Али зло је већ било ту: нестало је поверења, које је стотине хришћанских породица до тада задржавало да не напусте своја огњишта. Сада се читава села одлучују да беже, да оду по сваку цену, код неког члана породице, неког даљег рођака већ настањеног у Европи, незахвалној и неспособној да у тим придошлицама гордог и строгог држања препозна браћу по вери. Често се дешава да и по 60 породица одједном реше да све оставе и да оду. Не одлазе старци,

сувише слаби да издрже напорно путовање, и сиромаси, који немају новаца за визу.

Њихова села поетичних имена: „Habsus“, „Ayn Wardo“ или „Наћ“ - Богородичино село на сиријачком језику (предање каже да је један од тројице мудраца, враћајући се из Назарета, уснио на том месту и да је у сну видео Мајку Божју која му је рекла да ту сагради прву цркву за њеног сина), остају аветињски празна и у њима се постепено гаси сјај прошлих времена. Напуштене куће, затворене обичним катанцем, отварају, скрнавe и пљачкају неки други становници али не исте вере.

Једино цркве по селима и манастире у брдима и даље упорно штити шачица мештана, њих само неколико стотина, који су остали ту решени да их бране до краја. У тим црквама се налазе дивна уметничка дела, иконостаси извајани у дрвету, предмети од сребра, капители, чији је изглед мешавина давнашње строгости првих хришћана и раскошне даровитости овдашњих занатлија. То нарочито важи за дела у камену жуте боје се преливима, јер камен овде говори, дела која подсећају на славу прошлости, још увек живу захваљујући длету вештих каменорезаца.

Овде често и обично удубљење ископано у стени може бити црква, у којој нема скоро ничега осим каменог олтара са скромним урезима. Чар таквих места је у контрасту који их испуњава: као да се овдашњи људи нису стидели толике једноставности, која уосталом показује колико су простодушни. Они вас дочекују у цркви као да вас примају у кући: срдечно и гостољубиво.

Њихове цркве су скровишта у којима се чувају рукописи и предмети богослужења непојмљиво велике вредности али су она све друго само не музеји. Захваљујући језику и појању, ритмовима и верским обредима, као и људским лицима, у тим скровиштима још увек гледамо последњи живи одблесак онога што је некада била заједница првих хришћана.

Ми смо походили те споменике и те људе и забележили на фотографијама њихове слике. То међутим нису само слике „музејских споменика“, пустих и препуштених налетима ветра. Напротив, ми тим сликама нудимо посматрачу могућност да се врати далеко назад у историју и да се тако нађе у самом средишту једне породичне заједнице људи преданих Богу и њихових молитава. Тајновита места где се они окупљају на божју службу добро су заклоњена, споља се једва примећују, али је њихова унутрашњост раскошна. Те цркве на врховима брда, налик утврђењима, представљају праве ризнице људске благодати и духовности.

Суровост тих предела нас тера да размишљамо, да се вратимо нама самима, да се још дубље загледамо у себе не би ли допрли до онога што чини нашу духовност. Ту људи су сведоци нечега што је део нашег заједничког памћења, нечега одакле све потиче и што је

почетак и крај сваке ствари. Када да их је Бог оставио на нашем путу, да се сећамо његове једноставне поруке. Да хришћански народ зна ко је и где је живео! Ми често заборављамо ко је био Исус Христос а он је био семитског порекла и волео је да се обраћа људима. Нема лепше поруке о смерности од оне коју нам је он оставио!

На једној слици видимо двојицу монаха нагнутих над јеванђељем писаним сиријачким језиком, вероватно рукописом из VIII или IX века који се нигде више не може наћи, и њихова лица осветљена једино пламеном фитиља умоченог у пчелињи восак док ноћу на Велику среду читају молитве у славу светаца.

На другој су опет монаси, налик пророцима из Старог завета, дуге седе браде и аскетског држања, утонули у молитву и обавијени облацима тамњана, испод мозаика којим би се дичили и византијски уметници.

На трећој видимо свештенике који негују традицију изворног богослужења прекинуту још од IV века, богослужења у коме се мешају сјај олтара препуног тамњана и чистота речи првих светих списа. Овде се и нафора прави као некад: прво се благослове брашно и уље, затим калуп са поскурником који даје облик нафори и она се тек онда пече.

Ту је и слика са крштења детета, које свештеник прво окупа у крстионици а затим га миропомаже. У обреду чинодејствује лично епископ, као некад Јован Крститељ у светој води реке Јордана.

Ту су и слике са којих зрачи радост мале деце коју смо срели у хришћанским школама, јединим местима где се младим нараштајима преноси њихова баштина и њихово писмо. Са неких слика нас посматрају строгим и гордим очима последњи становници авентињских села, који су издржали угњетавање и одолели искушењу одласка. Једна старемајка придржава унуку за рамена, као да хоће да је осоколи и оснажи и да јој пружи осећање сигурности за убудуће.

На сликама су и сељаци хришћани, који још увек обрађују њиве старим плугом са коњском вучом. На другима опет видимо младе кујунџије из Мидијата, јединог града где се још негује стари начин обраде злата и сребра, како израђују накит и крстове за ретке туристе који залутају чак овамо а нарочито за ходочаснике који долазе у манастире да се напоје на изворима вере.

Тајновитост ових места лежи и у споју традиције и савремености а својеврсна је по томе што на једној страни имамо манастире који почињу да се отварају према свету путем Интернета а на другој књижнице заборављене у лагумима где, по неким усменим предањима, изгледа леже исто толико важни рукописи колико и они нађени у Кумрану на обали Мртвог мора.

Како су ти људи успели да сачувају своју препознатљивост усред муслиманског света, који је често био непријатељски расположен према њима? Ко су они уствари? Да ли су то будући „Европља-

ни“, обзиром да ће Турска вероватно једног дана бити примљена у Европску заједницу, или су они пак сурогат неке већ заборављене Атлантиде? Не чувају ли они у њиховим предањима тајну јединства Запада и Истока, тако нарушеног у данашње време?

На фотографијама се огледа лепота њихових лица, која као да долазе из Старог завета, љупкост призора из живота, чар својствена источњачким амбијентима, али све то остаје у сенци непревазиђене узвишености којом зрачи звоник хиљадугодишње цркве окружене минаретима.

Смена годишњих доба, кад јесен дође после жарког и сувог лета а зелено и сјајно пролеће после зиме, помаже да се ти предели пуни боја, који служе као позадина манастирима, прикажу у што бољем светлу.

Обзиром да се становништво тих крајева исељава, ово наше истраживачко путовање би нажалост могло бити и последње.

текст превео:
Петар Новаковић

АКТУЕЛНЕ ТЕМЕ

СВЕДОЧЕЊЕ ИЛИ АПОСТАСИЈА? МИСЛИ И ПРОЦЕНЕ НАКОН РАВЕНЕ

ПРОГЛАС СВЕШТЕНСТВА И МОНАШТВА

У претходном броју нашег часописа објавили смо „Проглас свештенства и монаштва“, јавно обраћање свештенства и монаштва сестринске Цркве Јеладе, настало након догађаја у Равени (Италија) јуна 2002. године, када је Цариградски Патријарх Вартоломеј, служећи Божанствену Литургију, причестио осим православних и многе инославне.

Овај проглас потписали су тада многи игумани, јеромонаси, свештеници и монаси, изражавајући на тај начин свој протест и неслагање са праксом екуменизма и плодовима које она доноси, а састављачи овога прогласа позвали су тада и остале клирике да се придруже овоме протесту дајући свој потпис.

Од тада па до излажења овога броја часописа, број потписника се вишеструко увећао, те смо стога одлучили да у овом броју наставимо са објављивањем потписника и тако упознамо и нашу јавност са одјеком који је у братској нам Јелади имао овај проглас.

(Уредништво)

Потписници (наставка):

Архимандрит̄ Агаѿион, Игуман манастира Костамонит, Света Гора
Архимандрит̄ Никодим, Игуман манастира Филотеј, Света Гора
Архимандрит̄ Висарион Васу, Игуман манастира светих Рафаила,
Николаја и Ирине, Митрополије Гуменисе, Аксиуполеос и Поликастра
Архимандрит̄ Теодор Диамантиис, Игуман манастира Панагије
Моливдоскепасту, Митрополија Дриинуполеос, Погонианис и
Конице
Архимандрит̄ Косма Сиозос, Игуман манастира Стомиу, Митрополија
Дриинуполеос, Погонианис и Конице

- Архимандрити Нектарије Космопулос*, Игуман манастира Гола, Митрополија Монемвасиас и Спарте
- Архимандрити Никодим Барусис*, Игуман манастира Панагије Хрисоподаритисис, Митрополија Патрон
- Архимандрити Симеон Анастасиу*, Игуман манастира Преображења Фламуриу, Митрополија Димитриадос и Алмиру
- Монахиња Аџнија*, Игуманија манастира Панагије Елеусе, Митрополија Леру, Калимну и Астипалеас
- Монахиња Јована*, Игуманија манастира светог Георгија Анидру, Митрополија Гуменисе
- Монахиња Макрина*, Игуманија исихастирија Панагије Горгоепикоу, Митрополија Навпакту
- Монахиња Марија Ананиаду*, Игуманија манастира светог Лаврентија, Митрополија Димитриадос и Алмиру
- Монахиња Нектарија Кристу*, Игуманија исихастирија Панагије Миртидиотисе Тапсанон Пару, Митрополија Паронаксиас
- Монахиња Нектарија*, Игуманија манастира Панагије Макрирахис, Митрополија Китрус
- Архимандрити Герман Комнинос*, Протосинђел Митрополије Полианис, Килкисиу и светог Атанасија
- Архимандрити Аџанасије Симакис*, Митрополија Флоринис
- Архимандрити Амвросије Гионис*, Митрополија Димитриадос и Алмиру
- Архимандрити Арсеније Комбујас*, Духовник исихастирија Панагије Горгоепикоу, Митрополија Навпакту
- Архимандрити Августин Кацамбирис*, Свештенопроповедник, Аталанта
- Архимандрити Августин Сиарас*, Митрополија Димитриадос и Алмиру
- Архимандрити Дамјан Мавридис*, Духовник православног мисионарског братства „Света Фотина Самарјанка“ и „Света Вероника“, Митрополија Касандрија
- Архимандрити Дионисије Бекос*, Свештенопроповедник Митрополије Монемвасиас и Спарте
- Архимандрити Евсевије Вийис*, Митрополија Сидирокастру
- Архимандрити Игнатије Калацопулос*, Митрополија Флоринис, Преспон и Еордеас
- Архимандрити Јоаникије Коционис*, Вигла, Света Гора
- Архимандрити Јоил Констандарос*, Свештенопроповедник, Митрополија Дринуполеос, Погонианис и Коницис
- Архимандрити Калисти Лавдакис*, Митрополија Глифадас
- Архимандрити Константиин Палеолоџуло*, Свештенопроповедник, Егион
- Архимандрити Максим Сириџос*, Митрополија Тирас, Аморгу и Нисон

- Архимандрит̄ Никифор Замбунис*, Митрополија Дидимотиху, Орестиадос и Суфлиу
- Архимандрит̄ Панајоит̄ис Теодосис*, Митрополија Килкисиу
- Архимандрит̄ Павле Димитракојулос*, Манастир Преображења Спасовог Муциалис, Митрополија Вериас, Наусис и Камбаниас
- Архимандрит̄ Симеон Георгџагис*, Митрополија Димитриадос и Алмиру
- Архимандрит̄ Тимоџеј Илиакис*, Митрополија Н. Јониас и Филаделфиас
- Архимандрит̄ Тимоџеј Циаварас*, Свештенопроповедник
- Архимандрит̄ Фоџије Георгџу*, Митрополија Касториас
- Архимандрит̄ Херувим Суџојулос*, Свештенопроповедник Митрополије Дриинуполеос, Погонианис и Коницис
- Јеромонах Аџанасије Кавсокаливит̄ис*
- Јеромонах Василије Дуниас*, Колиба свих Светих – Скит св. Ане, Света Гора
- Јеромонах Евџираџије*, Велика Лавра, Света Гора
- Јеромонах Јефрем Триандафилојулос*, Свештенопроповедник Митрополије Сиатистис
- Јеромонах Порфирије Румелиот̄ис*, Митрополија Монемвасиас и Спартис
- Проџојереј Георгџије Паџаџомас*, Митрополија Коу
- Проџојереј Димитрије Василиагис*, Митрополија Марониас и Комотинис
- Проџојереј Георгџије Триандафилос*, Митрополија Паронаксиас
- Проџојереј Димитрије Дедусис*, Митрополија Мандиниас
- Проџојереј Димитрије Косџојулос*, Митрополија Арголидос
- Проџојереј Димитрије Макрит̄уљас*, Митрополија Фтиотидос
- Проџојереј Дионисије Тацис*, Митрополија Дриинуполеос, Поганианис и Коницис
- Проџојереј Елевџерије Паламас*, Митрополија Флоринис, Преспон и Еордеас
- Проџојереј Јован Јанојулос*, Митрополија Арголидос
- Проџојереј Јован Манџакигис*, Митрополија Сидирокастру
- Проџојереј Николај Манолис*, Митрополија Солун
- Проџојереј Николај Мемос*, Митрополија Дриинуполеос, Поганианис и Коницис
- Проџојереј Сџаврос Вајос*, Митрополија Фтиотидос
- Проџојереј Хрисџогул Делијанис*, Архијерејски намесник Митрополије Дриинуполеос, Погонианис и Коницис
- Проџојереј Хрисџос Хрисџогулу*, Митрополија Пиреос
- Проџојереј Георгџије Фидојулос*, Митрополија Никеас
- Јереј Аџанасије Пиџас*, Исихастирио Преображења Спасовог – Цукаладес Параволас, Митрополија Етолиас и Акарнаниас

Јереј Анастiасије Гоцоулоc, Митрополија Патрон
Јереј Василије Василиу, Митрополија Сисаниу и Сиагистис
Јереј Георџије Поликарџидис, Митрополија Халкидос
Јереј Димитрије Аџанасиу, Митрополија Артис
Јереј Димитрије Сироулоc, Митрополија Н. Смирнис
Јереј Темистоклис Јасонидис, Митрополија Килкисиу
Јереј Констiантин Мициос, Митрополија Дриинуполеос, Погониан-
ис и Коницис
Јереј Констiантин Позели, Митрополија Зихнон и Неврокопиу
Јереј Панајотис Циолис, Митрополија Карпенисиу
Јереј Пантелејмон Пајагоулоc, Митрополија Драмас
Јереј Пантелејмон Тахмацидис, Митрополија Неаполеос и Ставру-
полеос
Јереј Сиридон Мексас, Митрополија Керкирас
Јереј Сиридон Салевуракис, Митрополија Кидониас и Апокорону
Јереј Сиврос Парасхос, Митрополија Арголидос
Јереј Стефан Мураџидис, Митрополија Полианис, Килкисиу и св.
Атанасија
Јереј Соџириос Аџанасуљас, Митрополија Мангиниас и Кинуриас
Јереј Фоџије Цамис, Митрополија Дриинуполеос, Погонианис и
Коницис
Јереј Хараламбос Хаџис, Митрополија Дриинуполеос, Погонианис
и Коницис
Јерођакон Георџије Диамантиоулоc, Атинска Архиепископија
Монах Гаврило Маинос, Келија Преображења (Патерица) – Каре-
ја, Света Гора
Монах Герасим Ковсокаливий
Монах Георџије, Капсала, Света Гора
Монах Досијеј, Кареја, Света Гора
Монах Јоаким Мавридис, Митрополија Халкидос
Монах Мојсије, Келија св. Јована Хрисостома – Скит светог Пан-
телејмона, Света Гора
Монах Павле Кавсокаливий
Монахиња Саломија Конџрафури, Манастир св. Димитрија, Ми-
трополија Коринтиас

Из Српске Цркве: Протојереј Марјан, село Ставе

КОСОВО У ОЧИМА ПУТОПИСЦА

Архимандрит Јован Радосављевић

У МАНАСТИРУ ДУБОКИ ПОТОК ОСВЕЋЕН НОВИ КОНАК

Недалеко од лепог, великог српског села званог Зубин Поток, које је на путу Косовска Митровица-Рибарићи, налази се у шумовитој благој клисури манастир Дубоки Поток. Не зна се ко је ктитор овога манастира, али се зна да је манастир подигнут у 14. веку, о чему сведоче и остаци фресака из тога времена. Не зна се ни то, када је манастир остао без монаха, па је дуго времена био парохиска црква села Зубин Поток.

До пре 11 година налазила се и основна школа у старом манастирском конаку, којој је сав кров пропао и зграда је сасвим запуштена и обрушавала се. У цркви се налази и део моштију од руке светих Врача, као и део моштију светог мученика Никите крај иконостаса пред Христовом и Богородичином иконом.

Када је НАТО пакт двоипомесечним неправедним борбама и бомбардовањем наше земље, поготово Косова, приморао нашу војску на капитулацију, поставио је КФОР као своју војску и УНМИК као полицију Уједињених Нација и Шиптаре као своју продужену пријатељску руку да владају Косовом. Шиптарима су дозволили да сваком врстом притисака и терора Србе уништавају и прогоне са Косова. Са тако разрешеним рукама, почели су незаштићени српски народ рапидном брзином да прогоне, убијају, кољу, масакрирају; куће да пљачкају и пале или да их као своје присвајају, а многе српске цркве, манастире и гробља да уништавају. У том нечовечном и прљавом послу, готово свуда по Косову помагали су им КФОР и УНМИК - верне слуге „болесне културе и морала“ НАТО алијансе. Срби су отписани јер су тражећи право на живот и слободу, претстављени као геноцидни па их је требало све уништити или у најмању руку протерати са Косова.

Због свега тога Српска Црква на Косову била је принуђена да зида нове цркве и обнавља старе порушене манастире и светиње за потребе народа и монаштва. Зато је, помоћу Божјом, својим и народним трудом, владика рашко-призренски и косовско-метохијски Артемије, обновом оживио на рушевинама старе средњевековне манастире на Косову где има за Србе више толеранције, као Драганац недалеко од Гњилана, и манастир свети Аранђели код Призрена где су насељени монаси. Ван Косова, код Рашке Никољача, парохијска црква. То је уствари средњевековни, из 13. века манастир Кончул, који је одмах после натовског разарања Косова и целе наше земље, Владика обновио и претворио у женски манастир, за монахиње из минама разорене Свете Тројице код Муштушта. Затим је у исто време почео обнову манастира Ђурђевих Ступова изнад Новог Пазара. Сада је тај манастир жив духовни организам и са осам монаха.

У недељу 12. октобра 2002. владика Артемије је, дошавши из Сремских Карловаца и Фрушке Горе са 42-годишње прославе од матуре своје генерације (у Богословији светог Саве у Београду), дошао у новообновљени и монасима насељени манастир Дубоки Поток, одслужио бденије уочи недеље, а сутрадан 12. октобра служио је свету архијерејску Литургију са свештенством, осветио велико и веома лепо озидани, на старим темељима, нови конак са приземљем, спратом и поткровљем, са великом терасом и два велика трема са обе стране конака. Укупно око 20 просторија, са трпезаријом за народ и салоном за госте. Владика је населио у манастир седам монаха. Јеромонаха о. Ромила, који је недавно завршио и Богословију у Нишу, поставио је за старешину овог манастира и тога дана произвео у чин синђела. Он се заиста највише и заузео, поред Владике и своје братије за подизање овог лепог новог конака и уређивања Цркве с новим мермерним подом. А такође и за друге нупросторије и стари коначић. Главни мајстори за зидање конака били су Ромилов отац и сродници његови и његове братије, које су они позвали из Босне као одличне мајсторе за зидање каменом, што се одмах даде и приметити. Не треба заборавити и народ тога краја и власти који су дали и даваће своју помоћ као јеванђелску лепту у овој светињи.

Владика је на крају своје архипастирске проповеди, по освећењу конака, и званично прогласио овај манастир поново отвореним, пред великом масом сакупљеног народа, монаштва и свештеника, који су без обзира на кишно време, пажљиво и побожно пратили пред Црквом богослужење, и с Владиком под тремом многобројно служашче свештенство.

После освећења конака и кратке паузе ради предаха и послужења гостују, изведена је свечана Академија поводом отварања манастира и освећења конака. Прво је преосвећени владика Арте-

мије пригодним говором отворио Академију, а затим Момир Брадић из Крушевца као слободан уметник и глумац изнео кратку историју овог манастира. После његовог излагања девојке су у народној ношњи тога краја разиграно и весело уз музику и песму повеле народно коло на припремљеном и покривеном подијуму испред цркве. Њима се одмах придружио исти број момака такође у народној ношњи. Вешта и брзонога игра омладине као да лете, изазвала је одушевљење и аплаузе присутног народа. Ректор Призренске богословије прота Милутин Тимотијевић, стоји са својим помоћником проф. Дејаном Крстићем, очигледно тронута одушевљен као и сви остали разиграном игром омладине, гласно ће рећи: „Ово коло веселих девојака и момака није пркос и инат, већ живот и жеља за животом“. Вероватно је прота имао на уму и другу страну игре с пркосом и инатом са којим се сада и влада на Косову и од којих Срби подносе многе невоље, страдања и жртве.

Тако је ето било све лепо и весело да је личило као да је ово свечано славље негде у слободној Шумадији а не на домаку Зубиног Потока на Косову, окупираном моћницима и њиховим пузавцима овога света. Па ипак сваки нормалан и добронамеран странац, путник и посматрач, видећи овај народ и овако веселу омладину око свог обновљеног манастира морао би са усхићењем узвикнути: „Живеће овај народ“. Бог да спасе Америку и Европу да не гледају силнички разроко на свет и на нас Србе овде на Косову са мржњом и лицемерним обећањима, већ са здравим хришћанским оптимизмом и љубављу.

После народног кола омладине, запевао је уз гусле народни гуслар Слободан Глигоријевић из Чечеве, песму владике Николаја „Небеска Литургија“. Затим је хор школске омладине из Косовске Митровице „Глигорије Божовић“, лепо и мелодично отпевао химну светом Сави чије име носи и њихова школа.

После химне, поменути глумац Момир Брадић произнео је глумачки јасно и упечатљиво рецитал: Стеван Немања о градитељству и језику. На крају, рецитал завршава стихом: „Наша је вера хришћанска, наше хришћанство је православно, а наше је православлје српско - у томе је моја вера“.

Затим је фолклорна група из Митровице приказала народно коло са Старе планине у народној ношњи тога краја са белим шубарама. У том колу били су с момцима и девојке, такође у народној ношњи с црвеним прегачама (кецељама), и у црвеним зубуницама (јелецима) и у белим хаљинама. У колу је, поред омладине било играча и средњих година, који су играли тако хитро као да су младићи и дечаци, што показује животну радост и весело карактер и оптимизам нашег народа, чиме се лечи макар и за тренутак од својих мука и невоља, и то крај својих цркава и манастира.

На тој црквеној прослави у Дубоком Потоку било је око хиљаду душа из околине и даљих места из унутрашњости Србије и са Косова. Сви околни свештеници били су на прослави као и многи монаси и старешине манастира из рашкопризренске епархије. Тако су дошли на ово славље монаси из Дечана са својим игуманом о. Теодосијем. Сестре из манастира Никољаче у Кончулу са својом игуманијом мати Катарином. Монаси манастира Сопоћана са својим игуманом протосинђелом о. Михаилом. Монаси из Ђурђевих Ступова са својим старешином протосинђелом о. Петром Улемекком. Ректор Богословије из Ниша и професори. Братство манастира Поганова, нишка епархија, са својим старешином јеромонахом Мардаријем. Председник скупштине општине из Зубиног Потока, др Драгиша Бојовић, професор Приштинског Универзитета и многи други, које нисмо у могућности поменути. Тиме је завршена Академија и прослава.

Тада је нови игуман манастира о. Ромило организовао народу послужење сендвичима. Гости, са епископом Артемијем и свештенством као и већи број народа прешли су у нову трпезарију и друге просторије као и тремове конака, где је било места за око 200 гостију, за трпезу љубави. Ректор Призренске богословије одржао је веома лепу здравицу и подарио о. Ромилу леп позлаћени ручни крст и Молитвеник као награду и признање, што се он као одличан свештени ученик богословије у Нишу показао и као одличан монах у животи и у изградњи и обнови свога манастира. А од Владике је како рекосмо унапређен у синђелски чин.

ОТВАРАЊЕ ИЗЛОЖБЕ ИКОНА У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ

Око пола три по подне док је киша још стално ситно падала и народ се веселио уживајући манастирско гостопримство, преосвећени владика Артемије кренуо је са својом пратњом из манастира, преко Зубиног Потока и новопресеченог пута преко шумовите планине митровичког Колашина у српски део Косовске Митровице.

Тамо га је сачекао председник Скупштине Општине у Митровици Никола Радовић са својим сарадницима и показао му њихове скромне просторије које су уступили игуманији манастира Соколице матери Макарији, ради изложбе икона које она ради са својом сестром монахињом Антонином. То су изузетно добро успеле копије ангела из кубета и са сводова манастира Грачанице. Има их неколико десетина на изложби.

Председник општине Никола Радовић и игуманија Макарија замолели су Владика да отвори изложбу, што је он и учинио уз неколико изузетно лепих и пробраних речи, говорећи о значају и вредности праве иконе и о мати Макарији као изузетном нашем

уметнику у иконографији и фрескосликарству. Група грађана и свештених лица са великом су пажњом саслушали Владикау а такође са великом пажњом разгледали лепоту ангелских ликова из сцене Небеске Литургије, које је ова наша изузетна ументница у ангелском монашком чину тако виртуозно и живописно приказала и кичицом са подкуполних зидова Грачанице пренела на платно јасно, као да су живи. Лепотом се издваја познати грачанички лик светога Јована Претече и композиција манастира Пећка Патријаршија, Дечана и у средини Грачаница са својим монасима и монахињама у молитвеном ставу, са народом и гробовима. Испред њих је окружена небом у клечећем ставу, раширених руку са вапајном молитвом Богу, уплакана као Рахиља усред тела своје многобројне убијене деце и с натписом: „Косовска мајка плаче над децом које нема“. Заиста, све је јасно што њоме ова дивна и тужна сцена приказује и поручује данас. Изнад тих манастира високо са неба показује се са ореолом светао лик кнеза Лазара који гледа косовске светиње и Косово - свој жртвени олтар и на њему кроз векове од Видовдана све косовске жртве, заједно са молитвеним и уплаканим вапајем Косовске Мајке и око ње монасима и монахињама свих косовских светиња.

Када је владика Артемије завршио пригодан говор приликом отварања изложбе г. Марко Радуловић прочитао је како је он сам насловио - молитву прослављене уметнице мати Макарије која гласи:

„У време невремена, у време крста без крста, у време Косова без Косова лелечу звона грачаничка.

Да ли то са звуцима њиховим, род мој поново векове на плећима својим износи и иконе крсних слава уз неојужену Србију на север односи?

Смилуј се Господару напаћеном Сербљу! Покарај, али и помилуј? Подвикни Владико! Очи те ангела са грачаничких висина моле. И ја Те, смирена раба Твоја, коленопреклоно, укрштених четкица и охладнелих боја преклињем: спаси род мој! Не дај да нам руше храмове и децу убијају, не дај да ноге некрста ходе по древним задужбинама царева наших, да се кости предака наших не растачу по гробљинама преораним. Не дај да се затре све што су нам преци у аманет оставили. И сами знамо: без предака нема ни потомака. Ради њих, ради предака и ради потомака, а не недостојности наше ради, подвикни Господару! Помилуј род Сербски!

Очи те ангела са грачаничких висина моле, а и ја Те недостојна раба твоја преклињем!“.

МОНАСТИРСКА СЛАВА У СОКОЛИЦИ

Затим је владика у касним поподневним часовима са својом пратњом допутовао у манастир Соколицу. На целом путу киша нас готово прати стално. Време је захладнело, само сне што не пада.

Сутрадан је празник Покрова Пресвете Богородице. То је храмовна слава овог манастира. После краћег одмора, у 18. сати почело је бденије. Црква је мала без кубета. Подигнута је у 14. веку. Имала је леп средњевековни живопис о чему сведоче остаци од фресака. У припратном делу Цркве чува се кип Мајке Божије са малим Исусом на грудима. Кип је у великом поштовању и код Срба и несрба. Предање говори да је кип овај првобитно био у манастиру Бањској, задужбини краља Милутина. Али кад су Турци порушили манастир Бањску, народ је сербски као велику светињу још тада, узео кип и пренео га у Соколицу да се сачува.

Сутрадан на сам празник Покрова, света архијерејска Литургија почела је у 8. сати. Народ је свакако због опрезности, не рано, већ у току Литургије пристизао из Митровице и других околних села и Звечана. Пред манастиром на педесетак метара, налази се кула Исе Бољетинца, кога Шиптари величају и славе као свог хероја, вођу устанка на Косову с почетка првих деценија 20. века.

По завршетку свете Литургије пререзан је славски колач испред цркве под малим павиљоном. Народ је аутомобилима још пристизао, тако је била готово пуна порта народа. Владика је одржао леп говор о празнику и поучио народ вери хришћанској и животу; како да се владају и понашају у овом злом времену пуном невоља и опасности са сваке стране. Једини је спас и помоћ у Богу Спаситељу света... Игуманија Макарија домаћински се потрудила, да готово сав народ гостињски почасте трпезом љубави. Сама се она, иако има млађих сестара, трудила да сваког послужи, да нико не оде из манастира непочашћен тога дана.

Поред златних четкица које у слабачкој али благодатно даровитој руци мати Макарије вајају разним бојама, најфиније и највалитетније, ликове светаца, она има изузетно много и практичног дара да уме безпрекорно манастир да уреди. Тако се одмах запази да је у њеној обитељи свака, па и најмања ствар на свом месту; и у цркви и у великом сестринском конаку, тако и у старом и новом конаку који је недавно саградила за госте. Црквену порту је нивелисала, поставила лепе стазе и травњаке. Капију изваредно лепу зидану подигла и почела порту да зидом ограђује. Припрема материјал да и паркинг велики пред капијом подзида, изравна и пристојно уреди. Њена мудрост, јака воља и готовост да се жртвује за Косово и косовске светиње може послужити као најјачи пример свима Косовцима који се раскосољавају бежањем са Косова. У опасним тренуцима кад јој је понуђено да се повуче у други манастир бар за време, она се на тома захвалила, али је са својим малим сестринством остала у манастиру Соколица да га чува, и сачувала га је и више него примерно обновила.

МОНАСТИР ГРАЧАНИЦА

Из Соколице Владика се упутио по позиву у Београд, па се у Грачаницу вратио сутрадан.

У манастиру Грачаница је као у градилишту. Иако су два велика конака - сестрински и владичин, као и две зграде ван порте - за епархију и парохе направљени, мајстори још увек раде и дорађују.

Такође су и сестре у сталном послу. Свакодневно богослужење са светом Литургијом. Посетиоци и гости. Послови у радионици, у кухињи, припрема за зимницу. Једна сестра држи веронауку у манастиру са децом из села Грачанице. Друге сестре уз помоћ радника раде у пољу. Тек што су сестре виноград обрале и грозђе за вино припремиле, дошло време за бербу кукуруза. Род добар, али кишни и блањави дани чине да кукуруз још у њиви почиње да плесиви и буђа. Зато мора да се одабира, чисти и суши. Све те невоље и груби послови падају на исцрпљено снагом и годинама сестринство, и оно мора да их решава.

Један сестра ради у болници у селу Грачаница, и поред тога одређених дана у недељи иде у разна села са покретном болницом да помогне болесницима, јер они немају могућности на други начин да се лече.

Једна од нових сестара завршила је стоматологију и постоји припрема и нада да ће се у манастиру усково отворити и ординација за поправљање и лечење зуба сестрама и манастирском особљу, а можда и шире.

О СЛОБОДИ И ПОЛИТИЦИ НА КОСОВУ

Још увек нико од Срба нема по Косову и Метохији слободу кретања и рада, а такође ни монаси ни монахиње.

Гледано са аспекта политике и политичара српски народ као да је изгубио поверење и наду за даљи останак на Косову под оваквим условима, и само гледа да што пре прода своје имање и кућу и да се некуда сели. Тако је по селима око Грачанице и Приштине, а можда и по целом Косову, изузев енклава и места где су Срби у већини. О овоме би, као тужној истини, Срби политичари морали озбиљније да мисле и озбиљније да се запитају да ли су достојни тога посла и места у народу и држави, ако лежерно само примају плату и грицкају народну муку, а о Косову и о нашем народу и не брину, него га шта више својим нехатом разгоне са Косова.

Да ли је могуће да су опет дошла она зла средњевековна времена када је народ кроз свога песника, видећи неспособност и неслогу својих лидера и водећих политичара - великаша, горко узвикнуо: „Великаши, проклете им душе, на комаде раздробите Царство“.

Иако ни један путник, путујући сада по Косову не може да има много оптимизма и наде на светлије дане, дужни смо да радимо и да у том правцу сви дамо све од себе. Јер „прегаоцу Бог даје махове“, браћо Срби и сестре Српкиње.

ПРОСЛАВА МАТУРАНАТА БЕОГРАДСКЕ БОГОСЛОВИЈЕ ПОСЛЕ 42 ГОДИНЕ

У уторак, 8-ог октобра 2002. године школска генерација београдске богословије којој су припадали епископ Рашко-призренски и косовско-метохијски др Артемије, Ректор Карловачке Богословије ставрофорни протопрезвитер о. Душан Петровић и остали, њих осам у свештеном чину и пет у цивилу, сакупили су се да заједнички прославе у Карловачкој богословији и фрушкогорским манастирима 42 године од своје ђачке матуре у Београдској богословији.

Ту њихову радост и свечани чин од завршетка матуре поделио је заједно са њима и домаћин Сремске богоспасаване епархије Његово преосвештенство господин Василије, епископ Сремски. Било је веома радосно видети овако свештено сабрање епископа, ставрофорних протојереја, протојереја, професора, правника и других звања, како сви проседели или оседели, пуни животног и благодатног богословског и црквеног искуства, како се подсећају на ђачке дане, школу и успомене. Они који су сада на кључним и одговорним местима у нашој цркви, многима познати и од свих поштовани, поред поменутих евоцирања воде мудре разговоре са разним корисним предлозима за Цркву и наш многострадални народ српски.

Сутрадан, у среду 9. октобра у раним јутарњим часовима, сви су се поменути слављеници, неки и са својим породицама, сакупили у фрушкогорски манастир Велика Ремета, где су почели своју прославу светом архијерејском Литургијом. Служио је преосвећени владика Артемије, а саслуживали ректор протојереј о. Душан Петровић и још неколико протојереја. Други слављеници матуре, свештеници и цивили, појући на светој Литургији улепшавали су својим снажним и лепим тенорима и баритонима свето богослужење. Ученици веронауке са својим вероучитељима из околних села испунили су храм.

После свете Литургије служен је парастос умрлим професорима и ученицима њихове генерације. Како је тога дана Црква празновала светог Јована Богослова, Владика је присутнима говорио о хришћанској љубави тога великог апостола љубави. Са том љубави они су се у школи дружили, учили богословске науке и као пастири са том љубављу проповедали народу науку Христову. Зато их је та иста љубав и сада после 42 године сакупила да заједнички са благо-

дарношћу прославе Бога и Господа Исуса Христа дародавца новозаветне љубави и да се сете ђачких дана.

Заблагодарио је са оцем ректором Душаном у име свих присутних и игуману манастира оцу Стефану на срдачном пријему и домаћинском лепом гостопримству, и изразио молитвену жељу, да тај дивни историјски манастир и велика светиња Велике Ремете, који је у другом светском рату порушен, па скоро, захваљујући братству, поново дивно обновљен, буде још боље украшен и унапређен у материјалном и духовном погледу.

Из Велике Ремете слављеници су посетили манастир Гргетег и Хопово и дивили се њиховој сада лепоти и жртви сестринства и братства који су томе много допринели. Ко није видео све те манастире како су у другом светском рату на Фрушкој Гори порушени и уништени, не може просто да верује, да су тако лепо обновљени и још боље украшени. Свакако да су у томе одлучујућу улогу имали епархија Сремска са својим Епископом и Завод за заштиту споменика.

У среду 9. октобра после вечерњег богослужења у саборном храму у Сремским Карловцима пуном ученика и народа, епископ сремски г. Василије и епископ рашко-призренски и косовско-метохијски др Артемије, уз саслужење многобројног свештенства гостију и месних свештеника и ђакона служили су четрдесетогодишњи парастос блаженопочившем краљу Александру Првом Карађорђевићу, страдалом у Марсеју 1934. год.

У четвртак 10. октобра еп. Артемије, ректор карловачке богословије о. Душан и остали школски другови њихове генерације, наставили су прославу 42-годишњице од своје матуре у манастиру Крушедолу, опет светом архијерејском Литургијом. Све је било лепо и свечано као и претходног дана у Великој Ремети. Само је предност што је манастир Крушедол историјски више познат и што се у њему у ђивоту налазе мошти свете Мајке Ангелине и Светог Стефана. Налази се у цркви и гроб од црвеног мермера патријарха Арсенија Другог Шакабанде и других историјских личности.

Овде је вредно пажње поменути и стару од 90 година игуманију Аполинарију, њену рођену сестру монахињу Веру од 92 године, и духовника тога манастира архимандрита Дамаскина од 95 година старости, са одлично очуваном духовном и интелектуалном способношћу као и меморијом. Многи мисле да је он један од најбољих ако не и најбољи познавалац лепог и распеваноумилног карловачког појања, које отац Дамаскин зналачки изводи, и својим лепим тенором младића и кристално чистом мелодијом скреће са задовољством и дивљењем пажњу слушалаца на његове године. Они су заједно са протосинђелом оцем Савом и осталим сестрама, чуварима њихове старости и лепоте манастира омогућили да ова генерација прослави 42-гу годину од своје богословске матуре у Београду у тој

светој обитељи са изузетним духовним расположењем, љубављу и захвалношћу.

Почашћени и угошћени трпезом љубави гости су на 42-годишњицу своје матуре из Крушедола посетили манастир Раваницу код Врдника у којем се у ћивоту Светог кнеза Лазара и сада налази делић „кључних“ моштију светог косовског мученика и кнеза. Захваљујући монахињама манастир је примерно обновљен и цвећем украшен.

Без дугог задржавања гости су се упутили да посете лепог манастира Јазак у коме се од прошле године опет налази ћивот са целокупним моштима светог цара Уроша, које су за време другог светског рата биле пренесене у саборну цркву у Београду да их усташе не би уништиле. И код гостију и код манастирских сестара са игуманијом Параскевом осећала се изузетна радост овом посетом у овој нашој великој и прекрасно уређеној светињи мирисним цвећем украшеној. После краћег задржавања и срдечног гостопримства гости 42-годишњице своје матуре вратили су се радосни и Богу захвални у Карловце у богословију одакле су и започели своју матурску прославу. У богословији их је чекала у поподневним сатима припремљена трпеза љубави, на којој су срдечно измењене братске здравице са својим школским другаром оцем Ректором Душаном као домаћином и Управником овог изузетног Културно-просветног завода наше свете цркве у Сремским Карловцима.

Договор је био, да с обзиром на своје године од сада чешће приређују овакве прославе и братске сусрете своје генерације.

Веома задовољни и радосни а Богу и владика Сремском преосвештеном Василију захвални што им је омогућено да овако срећно буде изведена ова њихова прослава 42 године од ђачких матурских испита у београдској богословији, са братским целивом срдечно су се поздравили и разишли, сваки на своју пастирску њиву и цркви својој као винограду Господњем и винограду друштвеном.

Владика Артемије се са својом пратњом упутио у своју епархију „на тужно Косово славом опевано“.

Мислимо да прослава ове духовно и интелектуално зреле генерације може да послужи као пример таквих братских сусрета и љубави и другим генерацијама.

ХРОНИКА

Јерођакон Варнава

ИЛИНДАН У БАЊА ЛУЦИ

Прве дане месеца Августа, односно празник Светог пророка Илије, Епископ Рашко-призренски и косово-метохијски др. Артемије провео је у Бања Луци присуствујући манифестацији коју је домаћин насловио *Бањалучке летње свечаности*

Првог дана манифестације у галерији ликовних уметности Републике Српске отворена је изложба „Распето Косово“ у присуству највиших политичких функционера Републике Српске, и домаћина епископа бањалучког господина Јефрема.

У наставку вечери у готово надреалној атмосфери пред више од седам хиљада људи са упаљеним свећама почело је Светоилинданско бденије у храму Христа спаса у центру Бања Луке уз појање монаха манастира Високи Дечани.

На сам дан празника Светог пророка Илије Тесвићанина у Светотроицком саборном храму у Бања Луци епископ Артемије служио је свету архијерејску литургију уз саслуживање већег броја свештенства и свог свештенмонаштва.

Истога дана у вечерњим часовим на летњој позорници Кастел пред око три хиљаде Бањалучана одржан је централни догађај Бањалучких летњих свечаности трибина „Косово Српски Јерусалим“, на којој су говорили: епископ бањалучки Јефрем, рашко-призренски и косово-метохијски Артемије, игуман манастира Високи Дечани отац Теодосије, јереј Велибор Џомић из митрополије црногорско-приморске и министар вера Републике Српске Душан Антељ.

Оволико велики број Бањалучана који је узео учешће у Илинданским летњим свечаностима показао је да нису заборавили на најсветију српску земљу Косово и Метохију и да мислима и молитвом састрадавају са напаћеним српским народом на Косову и Метохији.

КРАГУЈЕВАЦ

Храм посвећен Успенију Пресвете Богородице у Крагујевцу био је у недељу 1. септембра место велике духовне радости и једног по много чему несвакидашњег догађаја.

У присуству чак девет архијереја и многобројног монаштва и свештенства и мноштва верног народа приспелог са свих страна, у трон шумадијске епархије уведен је нови архијереј, досадашњи епископ западноамерички г. Јован Младеновић . У овом великом молитвеном догађају учешће је узео са многима и епископ рашко-призренски и косовско-метохијски г. Артемије.

МАЛА ГОСПОЈИНА

Један од три рођендана које Света Православна црква празнује уз Божић - рођење Господа нашег Исуса Христа и Ивањдан, дан рођења Светога Јована Претече , празник Рождества Пресвете Богородице у нашем народу познати као Мала Госпојина епископ рашко-призренски и косовско-метохијски др. Артемије , провео је у радосним молитвеним свечаностима на северу своје епархије у области Старога Раса.

Стародревни сопоћански манастир угостио је свог владика на Светој Архијерејској Литургији где му је саслуживало свештеномонаштво ове свете обитељи а за време које је у чин чтеца епископ Артемије произвео Жарка Рокнића пензионисаног професора књижевности из Београда , иначе свог школског друга из богословије.

По окончању малогоспојинске трпезе љубави епископ Артемије се упутио у недавно васкрсли манастир Кончул покрај Рашке који је те дивне госпојинске вечери примио у себе две нове Христове невесте. Величанствени црквени обред примања монашког чина увек је предмет безрезервног дивљења свих оних који му у неком манастиру присуствују. Тако је било и у кончулској цркви посвећеној мириликијском чудотворцу Св. Николају под чијим су молитвеним плаштом а из руку епископа Артемија монашки чин примиле монахиње Марија и Ана.

Сутрадан је био Владичин дан - тако на име народ рашког краја назива сабор који се одржава сваке године прве недеље по Малој Госпојини у кончулској светињи. По завршетку Свете архијерејске Литургије епископ Артемије је чином резања славског колача честитао славу кончулској настојатељици Катарини, а и присутном верном народу; а конач који је украсио дело тога дивног Божијега дана било је саборно венчање осам парова које је епископ Артемије обавио у манастирској порти уз помоћ већег броја свештеника.

РУКОПОЛОЖЕЊЕ

У недељу петнаесту по Духовима а на празник зачећа Светог Јована Претече , епископ рашко-призренски и косовско метохијски

г. Артемије на Светој архијерејској Литургији у манастиру Грачаници рукоположио је у чин ђакона дипломираног студента теологије Светислава Трајковића рођеног 1976 из села Ботане код Новог Брда.

ХИЛАНДАРСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

У периоду 08-14. септембра текуће године, епископ Артемије узео је учешће на Петој међународној Хиландарској конференцији, чије отварање је било у Рашкој а наставак и ток свих седница био је на Копаонику. Конференција се традиционално одржава сваке 4-те године, увек у другој држави (до сада је одржавана у Америци, Бугарској...), а у организацији Хиландарске библиотеке и истраживачког Центра за средњовековне словенске студије са Охајо Универзитета у Америци.

Духовни покретач и оснивач овога Центра, па и међународне Хиландарске Конференције, је протојереј Матеја Матејић са својим сином Предрагом Матејићем, који су својим трудом постигли да ова библиотека буде најбогатија средњовековним словенским рукописима, углавном у форми микрофилмова, те стога и незаобилазна станица на путу свакога истраживача ових рукописа.

На Конференцији је узео учешће велики број предавача, из разних земаља и са разних континената, при чему треба приметити да је најбројнија била делегација из Бугарске.

Конференцију је отворио епископ Артемије својим предавањем на тему *Љубав према образовању и посвећености Богу у православној манастирима*, које је и објављено у прошлом броју нашега часописа. Осим епископа Артемија од српских предавача учествовали су још и Вера Милосављевић, Предраг Драгић Кијук, Драгиша Бојовић, Јасмина Грковић Мејдор, Олга Недељковић, Слободан Милеуснић, Борјанка Трајковић и Светлана Мирчов. После свакога предавања следиле су веома занимљиве дискусије.

На Конференцији су отворене многе важне и интересантне теме из области словенског средњовековља, а чија би шира обрада и истраживање били од великог значаја за данашње словенске народе, свакако укључујући ту и српски народ.

Конференција је завршена посетом манастирима старе Рашке (Сопоњани, Петрова црква, Ђурђеви Ступови) и духовном Академијом на којој су представљене нове књиге проте Матеје Матејића.

Поједина предавања са ове конференције биће објављена у овом и неком од следећих бројева.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ

Сусрети старих школских другова увек су тренутци радости и сећања на давно прошле школске дане посебно онда када је од завршетка школе прошло по неколико деценија. Такав један сусрет организовала је генерација богослова београдске богословије која је пре четрдесет и две године матурирала. Домаћин овог сабрања био је ондашњи ученик те генерације а данашњи ректор богословије Свети Арсеније Сремац у Сремским Карловцима протојереј ставрофор Душан Петровић. Поред садашњих протојереја, свештеника и оних који су одабрали нека друга занимања ђак ове генерације био је и данашњи епископ рашко-призренски и косовско-метохијски г. Артемије (Марко) Радосављевић који је са великим задовољством узео учешће у овом дводневном дружењу са својим старим школским друговима.

Њих двадесетак који су се одазвали на позив ректора састали су се у вечерњим сатима 8. октобра у просторијама карловачке богословије.

Сутрадан на празник Апостола љубави Св. Јована Богослова служена је Света архијерејска Литургија у манастиру Велика Ремета. По завршетку Литургије и послужења генерација је одржала разредни час где је свако упознао своје школске другове о свом животном путу од матуре па до данас. Такође том приликом је утврђен и датум састајања следеће године, биће то среда светле седмице у манастиру Сопоћани а домаћин ће бити епископ Артемије. Боравак у манастиру Велика Ремета завршио се трпезом љубави коју је за ову прилику припремио настојатељ ове обитељи јеромонах Стефан са братством.

Из манастира Велика Ремета слављеници су отишли у посету манастиру Гргетег. Отац Доситеј, духовник ове обитељи заједно са сестринством дочекао је испред манастира са Јеванђељем у рукама епископа Артемија и његове школске другове. Уз појање Богородичне химне Достојно јест, допратили су госте до храма да би потом одслужили доксологију у част владици Артемију. По завршетку доксологије отац Доситеј одржао је богонадахнуто слово добродошлице и захвалио се епископу Артемију што је својим доласком донео велики благослов са мученичког Косова овој монашкој обитељи. Затим је све присутне упознао са историјом манастира Гргетег а на крају у манастирској гостопримници уприличио богато послужење.

У повратку за Сремске Карловце посетили су и манастир Ново Хопово и поклонили се моштима Св. Мученика Теодора Тирона које почивају у овој светињи.

По доласку у Сремске Карловце настављен је разредни час започет у манастиру Велика Ремета. У 17. часова генерацијске дру-

гаре примио је у свом владичанском двору епископ сремски г. Василије провео их кроз епархијски музеј у коме се налазе црквене реликвије, иконе и портрети црквених великодостојника.

По завршетку вечерње службе у карловачком саборном храму њихова преосвештенства епископи Василије и Артемије служили су парастос блаженопочившем краљу Александру који је на тај дан пре 68 година убијен у Марсељу.

Следећег дана одслужена је Света архијерејска Литургија у манастиру Крушедол а потом и парастос бившим професорима и оним другарима који су се преставили у Господу. По одласку из Крушедола, обилазећи успут манастире Сремску Раваницу и Јазак генерацијски другари се враћају поново у Сремске Карловце и свечаним ручком у карловачкој богословији завршавају ово дводневно дружење благодарни Богу и домаћину оцу ректору на овом изузетном дару.

ДУБОКИ ПОТОК

Да је сила градитељска јача од силе рушилачке показало је братство манастира Зочиште. Ова светиња као и многе друге на Косову и Метохији била је жртва шиптарских злочинаца, опљачкана, оскрнављена, паљена и на крају порушена до темеља. Брати-

ја предвођена својим игуманом јеромонахом Ромилом успела је да умакне испред шиптарског ножа и сместила се у манастир Црна Река. У пролеће 2000. године уочи празника Св. Василија Острошког благословом епископа Артемија братија је прешла у стари напуштени манастир Дубоки Поток. Овај манастир посвећен Вавдењу Пресвете Богородице налази се на северу Косова у области Старог Колашина на неколико километара од варошице Зубин Поток. Запуштена црква, оронули велики конак у коме су се настаниле разне шумске животиње и мања камена кућа са полупаним прозорима и земљаним подом, било је стање у каквом је братија затекла манастир. Средивши цркву и камену кућицу у коју су се настанило трочлано братство отац Ромило, Дамјан и Никита, кренули су у обнову великог конака. За само две ипо године Божијом помоћу успели су да на каменим темељима тог старог конака подигну велелепни конак са једанаест келија и свим осталим помоћним просторијама. Изградњу су помогли многи а посебно владика Артемије, држава Србија и сродници ових младих монаха.

У недељу 13. октобра обављено је и свечано освећење овог конака. Најпре је одслужена Света архијерејска Литургија коју је служио Његово преосвештенство епископ рашко-призренски и косовско-метохијски господин Артемије уз саслуживање осамнаест свештенослужитеља, свештеника и свештенмонаха своје епархије а пред препуном портом верног народа како из строг Колашина тако и из свих крајева наше отаџбине.

У својој беседи упућеној присутном народу владика Артемије између осталог рекао је да непријатељи уништавају а ми градимо у славу Божију и да је јачи онај који ради у име Божије него онај који се противи Богу, пожелевши на крају да Господ учини да данашњи дан освећења овог конака буде дан спасења кући овој, овоме месту и овоме народу. Због огромног труда уложеног у изградњу овог конака епископ Артемије наградио је оца Ромила унапредивши га у чин синђела. У наставку програма одржана је и прикладна духовна академија у којој су учешће узели драмски уметници, песници, гуслари и фолклорни асамбл да би на крају била уприличена свечана трпеза љубави у трпезарији новоосвећеног конака.

МАНАСТИР СОКОЛИЦА

У склопу прославе своје храмовне славе Покрова Пресвете Богородице игуманија манастира Соколице мати Макарија дан уочи овог празника приредила је једну културну манифестацију у Косовској Митровици, под називом *Заробљена лејоша анђелска*. Тачније, реч је о изложби копија фресака са грачаничке куполе, урађених руком ове игуманије. У петнаест часова у Културном цен-

тру изложбу је отворио и благословио Његово преосвештенство епископ рашко-призренски и косовско-метохијски господин Артемије уз пригодну беседу пред присутним народом. Свечно бденије уочи сутрашњег празника као и Свету архијерејску Литургију на сам дан празника служио је такође епископ Артемије уз саслуживање свог монаштва . Хладно и кишовито време није дозволило да се и ове године као и ранијих година по традицији Света Литургија служи на платоу соколичке порте док је чин резања славског колача обављен испред храма. И ове године верни народ Косовске Митровице и околине организованим аутобусима дошао је да се на овај велики празник помоли пред јединственом светињом која се налази у соколичком покровском храму, каменом кипу Пресвете Богородице за долазак мира и слободе за све Србе Косова и Метохије.

ЛЕЛИЋ

Недељу 20. октобра епископ Артемије са неколико својих монаха провео је у свом родном Лелићу . Свету архијерејску Литургију служио је тога јутра у светониколајевском храму у Лелићу, задужбини Св. Николаја охридског и жичког чије свете мошти почивају и чудотворе у овој светињи. По завршетку Свете Литургије владика Артемије крстио је свог новорођеног праунука Марка након чега је посетио своју родну кућу и ту са окупљеним сродницима поделио тренутке радости поводом овог радосног догађаја.

КОНФЕРЕНЦИЈА У НОВОМ ПАЗАРУ

Од 22-24. октобра у Новом Пазару одржан је округли сто на тему Савремене миграције у организацији немачке невладине организације Конрад Аденауер у сарадњи са Санџачким одбором за заштиту људских права и слобода из Новог Пазара . Улога црквених и верских заједница у процесу миграција била је тема о којој се дискутовало трећег дана овог скупа где је учешће узео и Његово преосвештенство епископ рашко-призренски и косовско-метохијски господин Артемије.

ПОСЕТА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА МАНАСТИРУ ЂУРЂЕВИ СТУПОВИ

Наша краљевска породица престолонаследник Александар и принцеза Катарина по други пут у овој години посетили су Стари

Рас. Први пут да се подсетимо било је то месеца марта када су били гости манастира Сопоћани. Њихова друга посета била је 26. октобра у тада су посетили недавно васкрсли манастир Ђурђеви Ступови затим Петрову цркву, Скупштину Општине Нови Пазар и Исламску верску заједницу.

И прошлог и овог пута њихов домаћин био је епископ рашко-призренски и косовско-метохијски господин Артемије . Стигавши у манастир Ђурђеви Ступове епископ Артемије пожелео је својим веома драгим гостима добродошлицу рекавши да место на коме сада стоје јесте праг српске државе . О историјату овог манастира нашу краљевску породицу упознао је настојатељ манастира протосинђел Петар. У име своје породице принц Александар се захвалио за топлу добродошлицу и изразио велику радост што се данас налази на овом светом месту и у знак захвалности уручио дарове епископу Артемију и братији манастира. Потом је обишао новоизграђени конак и новообновљену Драгутинову трпезарију чији амбијент ствара утисак као да сте у средњем веку у доба када су живели наши свети Немањићи.

У тој трпезарији братија је припремила богато послужење за наше Карађорђевиће и остале госте.

У знак сећања на манастир Ђурђеви Ступове и на њихову прву посету, братија манастира поклонила је краљевској породици на дрвету насликану икону Св.Ђорђа, заштитника ове свете обитељи.

Петрова Црква била је следеће место посете високих гостију, где су били дочекани и поздрављени нажалост од малог броја срба окупљених испред ове најстарије цркве у нашој отаџбини. Из Петрове Цркве наша краљевска породица отишла је у посету Скупштини Општине Нови Пазар. Претставници градске владе на челу са председницом општине госпођом Васвија Гусинац упознали су своје госте о приликама у општини Нови Пазар и изразили дубоку захвалност на важним и скупоченим апаратима којима је принцеза Катарина даривала новопазарско породилиште.

На крају своје посете Старом Расу породица Карађорђевић посетила је исламску верску заједницу показавши тиме своју ширину и демократичност која се подједнако односи према свим националним заједницама поштујући свачија културна и верска права.

ПРИЈЕМ РУСКЕ ХУМАНИТАРНЕ ПОМОЋИ НА СЛАТИНИ

Страдални народ наш на Косову и Метохији већ четврту годину како је онемогућен да живи од рада својих руку па зато његова егзистенција на овим просторима у много чему зависи од хуманитарне помоћи које је у последње време све мање и мање а услови

живота срба нимало се не побољшавају. Овакво стање у каквом се налази род наш коснуло се милостивог и састрадалног срца братског и једноверног нам народа Руског.

На празник Видовдана у манастиру Грачаници боравила је делегација града Москве предвођена двојицом свештеника која је посетила још нека места на Косову и Метохији, лично се уверила и била сведок положаја у каквом се налази народ Српски.

По повратку у Русију ова група московљана није се оглушила о невоље Српске на Косову, већ је отпочела акцију прикупљања помоћи, коју је Божијом помоћу довршила и у десет шлепера допремила на Косово и Метохију 28. Октобра ова помоћ била је свечано уручена Српској Православној Цркви на Косову и Метохији и српском народу на аеродрому Слатина где се налази руска војна база.

Захваљујући се на овом великом дару Мајке Русије епископ Артемије је рекао да је велика радост у срцима нашим због ове помоћи, али је још већа радост због осећања да нисмо сами и заборављени што нам даје снаге за опстанак на овим светим косовско-метохијским просторима.

СВ. ВЕЛИКОМУЧЕНИК АРТЕМИЈЕ

Свој имендан и свог заштитника Св. великомученика Артемија његово преосвештенство епископ рашко-призренски и косовско-метохијски г. Артемије прославио је у кругу свог монаштва и свештенства у својој садашњој резиденцији манастиру Грачаници.

Увече уочи празника служено је свечано бденије, а сутрадан и света архијерејска литургија после чега је славски колач пререзао прото-синђел Симеон Виловски и у име целокупног монаштва и свештенства наше епархије честитао имендан нашем владици и духовном оцу и пожелео му многаја љета и да настави и даље да нас мудро води на путу у вечни живот.

ЗВЕЧАН И ДЕВИНЕ ВОДЕ

У недељу 3. новембра његово преосвештенство епископ Артемије служио је свету архијерејску литургију у новоизграђеном али још неосвећеном храму Св. Георгија у Звечану.

На овој литургији епископ Артемије је рукоположио у чин ђакона Милана Кевкића, свршеног ученика богословије из Косовске Митровице, који наставља свештеничку традицију свог оца протојереја Борислава Кевкића који Богу служи у Косовској Митровици.

ДЕВИНЕ ВОДЕ

Док непријатељ у лику албанских терориста не престаје и после три године „међународног мира“ на подручју Косова и Метохије да уништава српске светиње, дотле свеблаг Бог наш благодаћу својом обзнањује нова светилишта да би на тај начин утешио, укрепио и охрабрио страдални род наш у борби за опстанак на својим вековним огњиштима.

Пут који је до пре рата повезивао Косовску Митровицу и општину Зубин Поток за сада је непроходан за Србе кроз јужни део Митровице па се зато указала потреба за новим путем који би повезивао ове два места. На том новом путу који пролази преко планинских врлети на неколико стотина метара пре његове највише тачке, превоја, са звечанске стране налази се извор бистре питке воде. Међутим да то није само студенац питке воде којом човек утољава своју телесну жеђ, већ да је то извор чудотворне воде који има исцелитељску моћ дејством Духа Светога показало се онда кад су многи болесни пијући је и умивајући се њоме одмах добили исцељење. Овај чудотворни извор познат је у народу као „Девине Воде“, односно Источник Мајке Божије. Благодарећи Богу и Мајци Божијој на овом великом дару у народу се роди идеја да у знак захвалности на том месту сагради Цркву посвећену Пресветој Богородици што и би благословено од надлежног архијереја епископа рашко-призренског и косово-метохијског г. Артемија. У недељу 3. новембра његово преосвештенство епископ Артемије уз саслуживње свог монаштва и свештенства и у присуству неколико хиљада верника извршио је освећење темеља те цркве коју посвети Пресветој Богородици и празнику њене чудотворне иконе Тројеручице. Толико мноштво народа на овом свечаном обреду давало је осећај да се рађа нова велика светиња и поклоничко место попут манастира Острога у Црној Гори.

ВАВЕДЕЊЕ

Храм новообновљеног манастира Дубоки Поток посвећен је Ваведену Пресвете Богородице. Празник и своју храмовну славу братство обитељи по први пут прославило је са својим епископом и духовником владиком Артемијем. Увече уочи празника уз саслуживање свештеномонаха своје епархије владика је служио бденије а сутрадан свету архијерејску литургију на којој је причестио велики број верног народа овог краја Косова. На крају владика је пререзао славски колач и свима присутнима честитао празник.

МОНАШЕЊА У ЕПАРХИЈИ РАШКОПРИЗРЕНСКОЈ

Протосинђел Симеон

Након ступања на трон епископа Призренских 1992. године, епископ Артемије развио је многоструку и разноврсну активност. Започело се са подизањем нових и обнављањем старих цркава, покренут је часопис „Свети Кнез Лазар“ и развијена издавачка делатност, кренула је обнова манастира до тада скоро запустелих, довођењем у њих младих монаха и монахиња који су постали језгро око којег су се формирала нова и млада монашка братства и сестринства, почео је постепено да се повећава број свештеника, једном речју започела је истинска духовна обнова и препород ове епархије.

Све ово дешавало се по премудром Божјем Промислу и представљало је, да тако кажемо, јачање и учвршћивање ткива Цркве на овим просторима, као припрема за страдање које ће уследити након само неколико година.

Захваљујући том процесу духовног препорода и замаха обнове цркава и манастира, данас то можемо слободно рећи, Црква Христова одржала се на овим просторима и након невиђеног полома и небивалог страдања које је српски народ доживео, можда по први пут у својој историји у овим размерама и на овај начин.

И Црква Христова не само да се одржала овде, него је, након релативно кратког периода пометње и опште збуњености српског народа, наставила да живи пуним животом, па чак и да се развија доносећи многоструке и разноврсне плодове, по тридесет и по шездесет и по сто, сходно Еванђелској причи.

Обнова монаштва је била у замаху у рашкопризренској Епархији још пре рата 1999. године, али, могли бисмо рећи, да свој пуни процват доживљава тек од бомбардовања 1999. године па на овамо, када се, и поред тога што се у веома кратком периоду руше и уништавају на десетине цркава и манастира, са друге стране се истовремено, постојећи, живи манастири пуне младим монасима и монахињама и оживљују се други који су до тада вековима били напуштени и у рушевинама.

То је уједно и најбољи знак и гаранција, па и залог, да ће се оно што је у нашем веку срушено, обновити и заблистати новим сјајем у неком од следећих векова и поколења.

Као што су свети Архангели код Призрена васкрсли из пепела након скоро 600 година, или Ђурђеви Ступови код Новог Пазара који су након више од три века поново пропојали, или пак манастир светог Николе у Кончулу код Рашке, који је примио младо сестринство, тако се надамо и верујемо да ће васкрснути и манастир Зочиште код Ораховца, манастир Свете Тројице код Муштушита, манастир Бањска код Косовске Митровице или Богородица Хвостанска код Пећи.

То је уједно и најбоља потврда речи Светога Писма да се „сила Божија у немоћи показује“ и да „тамо где се умножи страдање умножи се и благодат“.

Хтели бисмо сада да укратко прикажемо монашења која су обављена у епархији рашкопризренској у току само једног месеца, Новембра 2002. године, који је и месец великих празника и слава многих манастира.

+ + +
+ +

Монашка жетва, која у Епархији рашкопризренској почиње не у лето, него у позну јесен, половином месеца Новембра, имала је

Manastir Gračanica, monahiwa Zlata

свој почетак у манастиру Грачаница, који је сада и седиште Епархије. На празник ктитора ове свете обитељи, светог краља Милутина, управо на празничном бденију 11.11.02., замонашена је у малу схиму и примила је на себе благи јарам Христов монахиња Злата, оставивши свет и све у свету, а што све јесте „похота очију и похота телесна“ или како то каже пророк „сујета всјаческаја“. Заволевши Христову науку и кренувши одлучно за Христом, прибројана је сестринству манастира Грачанице, поставши невеста Христова.

На празничној Литургији, која је служена на дан самога празника, у чин јерођаконa рукоположен је монах Наум, сабрат манастира Црна Река.

Манастир Сопоћани доживео је духовни препород 1995. године када је у њега дошло младо братство из манастира Црна Река, и кренуло са обновом општежитељног монашког живота. Од тада до данас број братије непрекидно се увећавао, да би достигао до броја од скоро 30 монаха, иако је у међувремену из овога манастира део братства послат најпре у оближње Ђурђево Ступове, да и тамо приметне клицу општежитељног монаштва, а затим и у манастир светог Јована Богослова код Пирота, који се такође недавно нашао пред опасношћу да буде затворен.

Ове године, на празник светих Бесребреника Козме и Дамјана, део чијих моштију се као највећа светиња чува у овоме манастиру,

Rukopolo ewe monaha Nauma

примили су анђелски лик два млада човека, добивши имена двојице великих светитеља Цркве Божије, Дионисија и Доментијана.

На Архијерејској Литургији 14. Новембра, два сабрата овога манастира уведени су у чин свештенослужитеља, и то Јерођакон Григорије рукоположен је у чин Јеромонаха а о. Евсевије у чин Јерођакона.

Манастир Ђурђеви Ступови крај Новог Пазара, који је вековима био опустошен и напуштен, примио је прошле године младо братство и почео да живи општежитељним животом. Настојатељ о. Петар уложио је велики труд да манастир устроји и након више од три века у њему васпостави славословље Богу. И плодови су почели одмах да пристижу.

На празник светог великомученика Георгија, коме је манастир и посвећен, залог великог анђелског лика примили су два искуше-

Рукоположење оца Евсевија

ника овога манастира, добивши имена Симеон (по ктитору, светом Симеону Мироточивом) и Георгије (по заштитнику ове свете обитељи).

На празничној Литургији 16. новембра, Епископ Артемије рукоположио је сабрата ове обитељи о. Василија у чин Јеромонаха.

Место где је започела обнова монаштва у Епархији рашкопризренској је манастир Црна Река. Црна Река се излила, како то рече један Архијереј, и преправила многе манастире ове Епархије. И данас Црна Река се пуни, примајући стално нове, младе душе, жедне Бога, и истовремено даје монахе да би још понеки манастир васкрснуо из пепела.

Нови монаси, оца Симеон и оца Теодосије

Стара је традиција, већ 20 година, да се монашења у Црној Реци обављају на празник Сабора светог Архангела Михаила, који је уједно и храмовна слава овога манастира.

Ове године, чину оних који се труде и подвизавају да на земљи подражавају анђелско живљење, прибројан је још један саподвижник, монах Илија.

Монашка жетва у рашкопризренској Епархији заокружена је, као и претходних година, великом славом у манастиру Високи Дечани. Ктитор ове обитељи, свети краљ Стефан Дечански, и у овим најтежим условима које српски народ, па и овај манастир, преживљавају у читавој својој историји, непрекидно прибраја овоме братству нове монахе.

Овогодишња слава одвојила је својом торжественошћу, лепотом па и бројем гостију, од претходних. И поред сурових услова који владају око манастира, и због чега је Србима онемогућено слободно кретање без јаке војне заштите, велики број верних успео је да дође до манастира и поклони се моштима светога Краља.

На празничном бденију 23. новембра, у чин мале схиме замонашена су два сабрата овога манастира, добивши имена Никанор и Дамаскин.

Свечана Архијерејска Литургија донела је још једну радост братији овога манастира и свима присутнима; у чин Јерођакона рукоположен је о. Андреј.

Тиме су завршена овогодишња монашка славља у Епархији рашкопризренској, а број монаха који се спасавају под омофором

Епископа Артемија и који су се одрекли своје воље, подчинивши се његовој премудрој десници, повећао се у овоме месецу за осам.

Такође је увећан и свештени клир ове Богоспасасаване Епархије, поставши бројнији за три Јерођакона и два Јеромонаха.

САДРЖАЈ

ОСВРТ УНАЗАД

<i>еџиској Арџемије</i> Поводом десетогодишњице излажења часописа „Свети кнез Лазар“	5
<i>Косовско чобанче</i> Ој, Косово.	8

ДОГМАТИКА

<i>Андреас Андреоџулос</i> Од Синаја до Тавора: гора мистичког усхођења	11
---	----

ОГЛЕДИ ИЗ КАНОНСКОГ И ЦРКВЕНОГ ПРАВА

<i>Жељко Коџоранин</i> Екумска повеља – свето предање о њој	21
---	----

БИБЛИЈСКА ТЕОЛОГИЈА

<i>др Илија Томић</i> Храмовни свитак.	41
<i>Јозеф Фицмајер</i> Основно о кумранским рукописима	65
<i>Драџан Глиџоријевић</i> Месијанизам есена	77

КА ИЗВОРИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

<i>Вера Миросављевић</i> Пут српске речи из манастира у свет.	83
<i>Драџиша Бојовић</i> Образовање и наука Христова у делима хиландарских јеромонаха Доментијана и Теодосија.	95

ВЕРА И НАУКА

<i>др Милан М. Ђирковић</i> Савремена космологија и религија.	103
---	-----

ИСТОРИЈА

<i>Ђорђе С. Рош</i> Говор о Косовском боју	117
<i>Sebastien de Courtois</i> Изгубљена деца Аврамова: последњи Арамејци	135

АКТУЕЛНЕ ТЕМЕ

Проглас свештенства и монаштва. 149

ДУХОВНИ ПУТОКАЗИ

gp Пеђа Ристић Један од Словенаца међу Србима. 153

ПУТОПИСИ

архмандрий Јован Рагосављевић Косово у очима путописца . . . 161

ХРОНИКА

јерођакон Варнава Хроника 171

iproшосинђел Симеон Монашења у епархији
рашко-призренској 181

ПРОСЛАВА ЛОКАЛНИХ ЈУЖНОСЛОВЕНСКИХ КУЛТОВА У МАНАСТИРСКИМ ЗБОРНИЦИМА XIII ВЕКА

Радослава Станкова

1. Као што је познато, у средњем веку манастири су пре свега књижевна средишта (по термину Д. Богдановића 1982), у којима се, са једне стране, остварује континуитет са претходном традицијом, саздаје се књижевност, обично повезана са локалним култовима, легендама или мотивима (најпре у част патрона манастира), а са друге стране, они су посредници у књижевној размени, у њима се саздаје и шири књижевна продукција далеко изван граница манастирске културне територије. У XIII-ом веку у Србији и Бугарској се примећују следеће битне одлике у функционисању манастирских књижевних средишта:

1.1. Манастирска књижевна средишта у Србији имају битан допринос у одређивању обима и садржине књижевног стваралаштва, и то су претежно манастири који су задужбине владара¹. Прво и најзначајније средиште српске књижевности током векова остаје светогорски манастир Хиландар, средиште ван предела државе, али основни функционални центар у развоју српске средњовековне литературе. У почетку XIII-ог века унутар српске државе се формира неколико великих манастирских књижевних средишта - Студеница, Жича, Милешева, Пећ и друга², где се развијају култови првих српских светитеља.

¹ Манастири и монашка традиција у српским земљама постоје још од XI-XII века (В. Марковић 1920, с. 37-50). У то време је јак утицај Охридског књижевног средишта на српску књижевност. У српским земљама се шире и западнобугарски анахоретски култови (П. Сланкаменац 1925, Л. Павловић 1965, с. 26-33).

² Манастир Студеница је најауторитативнији српски манастир, који се везује са успоном династије Немањића. Пред крај XII-ог века први српски велики жупан - Стефан Немања га подиже као своју задужбину и после његове смрти мошти су му пре-

1.2. Код Бугара је тешко да се одвоји допринос посебних манастира као књижевних седишта, пошто у рукописима, које познајемо нема довољно података о неком посебном манастиру, где би могла да се развија широка књижевна делатност. Као основно књижевно средиште старе бугарске литературе XIII-ог века истиче се престоница Трново, где се одвијају општенародни култови³. Имамо података, да су у том времену у Бугарској функционисала маргинална књижевна средишта у западним и северозападним пределима државе (Рилско, Средецко, Осоговско, Скопско и Леновско)⁴. Још у XI-XII-ом веку настају Рило-Лесновски и Пчињско-Осоговски анахоретски култови у одговарајућим манастирима (В. Марковић 1920, с. 1-31), а у XIII-ом веку тамо се чува писана традиција о њима⁵. За време Друге бугарске државе књижевна средишта су била не само манастири, него и мала насеља⁶. Мада и не на исти начин као Хиландар за српску књижевност, улога Свете Горе и бугарског манастира Зографа, у XIII-ом веку је значајна. Наиме, у Зографу се преноси трновска књижевна традиција⁷.

2. У почетку бих хтела да одбележим основне типолошке одлике у развоју двеју јужнослоенских средњовековних литература:

2.1. Различит је *контекст*, у коме се формирају литерарни процеси у Србији и Бугарској током XIII-ог века.

Народно самознање код Бугара се одржава у култу према граду (Трново), а код Срба у култу према роду (династија Немањића) (о томе види Кл. Иванова 1986, с. 19). У Србији се саздаје мрежа великих манастирских средишта, повезаних са ктиторством владара, а у Бугарској Трново је истовремено центар државе и црквене власти и књижевно средиште, везано са култовима нових светаца, чије су мошти пренесене у град.

2.2. *Тенденције* у литерарном развоју Срба и Бугара у XIII-ом веку су различите: у Бугарској је тенденција центрипетална - домаћи светитељски култови се територијално усресређују у једном књижевном средишту, док у Србији се одвија једино „дупли култ“ према првом српском владару светом Симеону (Стефану Немањи) и првом српском архиепископу светом Сави, који се територијално расредсређује у манастирским књижевним средиштима - тенденција је *центрифугална* (Р. Трифонова 1998, 1999).

3. Манастирска мрежа се саздаје и одржава *полагањем светитељских моштију у сваки манастир*. Присуство моштију општенародних светаца у одређеној цркви или манастиру, према средњовековним преставама, учвршћује темеље саме институције и даје ауторитет места где се они чувају. Битан значај светитељским моштима придају и бугарски цареви, који преносе множину моштију у

престоницу: цар Асен I - светог Јована Рилског, цар Калојан - Илариона Магленског, Михајила Војне са Потуке, филотеје Темнишке и Јована Пливотског, а цар Иван Асен II - Петке Епиватске (названа касније Трновска)⁸.

У Србији, особито се поштују манастири, у којима су положене мошти Немањића. Рана српска књижевност утврђује сазнање националне припадности владарским и архиепископским култовима. Прва српска житија светог Симеона и светог Саве настају у манастирима, где су положене њихове мошти. Осим житија и химнографских списа о светом Симеону у Студеници и о светом Сави у Милешеви, функционише и још један круг дела о оба свеца, који се ствара у Хиландару.

Култи према светом Симеону настаје у Хиландару одмах после његове смрти (према Хиландарским повељама I ХП и II ХП⁹), али се развија и у *Студеници* после преноса његових моштију - тамо је Стефан Првовенчани написао своје житије (око 1216 г.), а студеначки монах Спиридон написао пролошко житије светог Симеона (око 1227/1233 г.) (Д. Богдановић 1981, с. 337). Касније на крају XIII-ог века култ светог Симеона се преноси *поново у Хиландар* опширним житијем Доментијана и службом Теодосија. Исти су хиландарски монаси аутори и агиолошког комплекса текстова за прославу светог Саве. Познато је да је Теодосије написао општу похвалу и општи канон о двојици српских првосветаца.

Житије светог Симеона, које је Сава написао као део Студеничког типика (СТ) је функционисало као ктиторско житије - читало се пред студеничким монасима. У овом случају је изузетно важно да је Студнеица задужбина светог Симеона. Кад бисмо анализирали став Ђорђа Сп. Радојчића (1951) да је у саставу СТ била укључена и повеља манастиру, могли бисмо да стигнемо до закључка да је овај типик функционисао као зборник са додатном идеолошком оптерећеношћу - тј. да се у њему у концентрисаном виду испољавала веза између владарске задужбине, канонизације владара и текстова за његову прославу¹⁰.

У другој половини XIII-ог века Милешева се создаје и развија као књижевно средиште преко локалног култа светог Саве. Тамо се пишу први текстови за његову прославу - служба, житијни расказ о преносу моштују и Кратко житије (упор. Д. Богдановић 1976). Најстарији текст о светом Сави, пролошко житије у Софијској служби¹¹, вероватно је настао одмах после смрти свеца у Трнову (С. П. Розанов 1911, с. 172; Д. Богдановић 1976, с. 20; Р. Трифонова 1998, с.

⁸ Култ према моштима локалних светаца успоставља општа јужнословенска књижевна традиција XIII-ог века као структурни елемент у агиографском комплексу текстова. За прославу обавезно се описује пренос моштију светаца и везана са њима посртна чуда, мироточивост и исцељења (Р. Трифонова 1999).

295-296). Интересантно у овом случају је да је култ светог Саве настао у Трнову али се није развијао у Бугарској у XIII-ом веку, него је добио замах у српском манастирском књижевном средишту у Милешеву, после преноса моштију свеца у Србију.

4. У XIII-ом веку *пролошка житија* су најпродуктивнији жанр код јужних Словена. Овакве агиографске текстове добијају најпознатији јужнословенски свеци као свети Симеон и свети Сава у Србији и анахорет свети Јован Рилски у Бугарској. Култови ових општенародних светаца дају највећи обим у књижевној продукцији тог времена. Трновски агиографски циклус светаца, чије су мошти пренесене у Трново у XIII в. састављен је од пролошких житија. Мало су сачувани зборници типа простог Пролога (Вл. Мошин 1955, Кл. Иванова 1986), али зато је већина житија трновских светаца сачувана у саставу Стишног пролога. У овом зборнику из друге половине XIV-ог века (у Архиву Бугарске академије наука у Софији No 73) скупљена су житија Михајла Војне, Петке Трновске и пролошки расказ о преносу моштију Илариона Магленског¹².

Пролошка житија се у XIII-ом веку пишу о анахоретима - Гаврилу Лесновском, Прохору Пчињском и Јоакиму Осоговском. Она се формирају на основу ранијих текстова, повезаних са манастирским легендама и предањима. Е. Гергова (1994, с. 9-14) назива ове анонимне агиографске текстове о наставницима светог Јована Рилског „манастирска“ житија, пошто су она настала у манастирским средиштима из потребе да се прославља патрон манастира. Ова житија носе сва обележја затворене локалне традиције, која се одражава на њиховој стилистици. Манастирска житија анахорета се потпуно уклапају у јужнословенску традицију XIII-ог века, где се развијају култови домаћих светаца и да се агиолошки текстови о њима преписују најпре у манастирима где се чувају њихове мошти.

У XIII-ом веку добијају пролошка житија литургијску намену и улазе у састав минејских зборника. Она се састављају на одговарајуће место у служби (после шесте песме канона, кондака и икоса) и читају се у манастирским црквама пред читавим братством. На тај начин је уметнуто пролошко житије светог Јована Рилског у службу у Драгановом минеју и пролошко житије светог Саве у Софијској служби.

5. *Локални култови у XIII-ом веку код Срба и Буџара* доприносе учвршћивању народног самознања. Текстови о њима (пролошка житија и службе) функционишу заједно у саставу литургијских зборника - пролога и минеја. Овакви зборници XIII-ог века су:

1. Норов пролог (у Москви ГИМ, Увар. 703) са житијама светог Јована Рилског, св. Прохора Пчињског (Кл. Иванова 1977) и св. Симеона;

2. Лесновски пролог (у Београду, Сану Но 53) са житијем св. Гаврила Лесновског, пролошким житијама бугарских прво-светитеља Кирила и Методија, као и тропар за прославу светог цара Петра (И. Велев 1990);
3. Румјанцевски пролог (у Москви, РГБ, ф. 256, Рум. М. 319) са тропарима о светом Јовану Рилском и светом Јоакиму Осоговском (Р. Павлова 1990);
4. Српски загребачки пролог из XIII-ог века (у Загребу, ХАЗУ, III с 6), у коме су скупљена пролошка житија светог Симеона и светог Саве, цара Уроша I и архиепископа Арсенија (Вл. Мошин 1955, 1959);
5. Драганов минеј (у Зографском манастиру и фгм. у Москви, РГБ, збирка Григоровича) где су осим житија и службе светог Ивана Рилског скупљене и службе Михајла Војне, Петке Трновске, Кирила и Методија и светог цара Петра (Е. Коцева 1992);
6. Средњобугарски минеј из краја XIII-ог века (у Санкт-Петербургу, РНБ, Ф. п. I. 72), који чува службе светог Јована Рилског, Мијахла Војне (Кл. Иванова 1973) и свете Петке Трновске;
7. Српски минеј из средине XIII-ог века (у Београду, САНУ Но 361) са службама свете Петке Трновске (најстарији препис¹³), светог Симеона и српског архиепископа Арсенија (Б. Јовановић-Стипчевић 1981, с. 233).

У овим литургијским зборницима је скупљено неколико житија и служби намењених за прославе домаћих светаца и ово је карактеристично да се народно памћење оснива локалним култовима. Датуми прославе домаћих јужнословенских светаца се обележавају заједно и у месецословима библијских богослужбених зборника:

1. у Бањишком Јеванђељу из XIII-ог века (у Софији, НБКМ Но 847) има датума за прославу свете Петке, Јована Рилског, Илариона Магленског, Климента Огридског, Кирила Филозофа и о успењу светог Методија;
2. у Дечанском Јеванђељу из 1286 г. (у Санкт-Петербургу, РНБ, Гиљф. 32 и фгм. у манастиру Дечани скупљени су датуми за прославу бугарских и српских светаца - св. Јована Рилског, Кирила Филозофа, св. Симеона и св. Саве;
3. у изборном Апостолу из XIII-ог века (у Софији, НБКМ Но 882) - за свету Петку, светог Кирила, светог Методија и светог Климента Охридског (Вл. Мошин 1959, с. 56-59).

¹³ Једино пролошко житије патријарха Јоакима И није укључено у овом зборнику. Оно се налази у минеју од краја XV-ог века (у Софији, БАН Но 23) - види: Бугарска литература и книжнина през XIII в. С., 1987, с. 209-217.

У Србији у XIII-ом веку налази се и помен бугарских светаца. У особитој почасти је анахорет Јован Рилски. Несметани пролаз текстова о бугарским свецима у састав одговарајућих српских зборника показује узајамност литерарних процеса.

У закључку би требало да се истакне да су у XIII-ом веку у Србији и Бугарској манастирска књижевна средишта функционисала у различитом контексту, али се оцртава општа тенденција да се стварају и прослављају домаћи општенародни култови, који се обично одвијају у манастирима где се чувају мошти одговарајућих локалних светаца, тј. манастири су била места, где се у концентрисаном облику испољавала општа јужнословенска тенденција ка настанку и ширењу нових локалних култова, који се обезбеђују неопходним за црквену прославу агиографским и химнографским текстовима.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов, Б. 1957 *Б. Ангелов*. Старобугарски текстове. Из славянските ръкописи на БАН. - Изв. на Археол. инст., 1, 1957, 274-283;
- Ангелов, Б. 1975 *Б. Ангелов*. Старинна служба за Иван Рилски. - Литературна мисъл, 1, 1975, 115-119;
- Богданович, Д. 1976 *Д. Богдановић*. Кратко житије светог Саве. - ЗМСКЈ, 24/1, 1976, 5-32;
- Богданович, Д. 1980 *Д. Богдановић*. Најстарија служба светом Саве. - ЗИЈК, Одељ. И, 30, 1980, 1-113;
- Богданович, Д. 1981 *Д. Богдановић*. Преображај српске цркве. - Историја српског народа. Београд, 1981, 315-327;
- Богданович, Д. 1982 *Д. Богдановић*. Книжевна школа и книжно средиште. - *Palaeobulgarica*, 4, 1982, 106-109;
- Белев, И. 1990 *И. Белев*. Житејната литература за пустиножителот Гаврил Лесновски со кратка редакција. - Спектар, 15, 1990, 21-38;
- Георгиев, Е. 1977 *Е. Георгиев*. Литература на Втората бугарска држава (Литературата на XIII в.). С., 1977;
- Георгова, Е. 1994 *Е. Георгова*. Пространното житие на Йоаким Осоговски - структурно-типологични набљудения. - Старобугарска литература, 28-29, 1994, 78-85
- Дуйчев, Ив. 1968 *Ив. Дуйчев*. Болонски псалтир. Бугарски книжовен паметник од XIII в. (фототипно издание). С., 1968
- Живойнович, М. 1977 *М. Живойновић*. О боравцима св. Саве у Солуну. - Историјски часопис, 24, 1977, 63-72;
- Иванов, Й. 1970 *Й. Иванов*. Бугарски старини из Македонир. (фототипно изд.). С., 1970
- Иванова, Кл. 1973 *Кл. Иванова*. Неизвестни служби на Иван Рилски и Михаил Войн. - Изв. на ист. по буг. език, 22, 1973, 213-224;
- Иванова, Кл. 1977 *Кл. Иванова*. Две неизвестни старобугарски жития. - Литературна история, 1, 1977, 57-65;
- Иванова, Кл. 1986 *Кл. Иванова*. Житијата в старата бугарска литература. - В: Стара бугарска литература. т. 4, Житијесни творби. С., 1986, 5-34;
- Йованович, Т. 1981 *Т. Јовановић*. Инвентар ћирилских рукописа Народне библиотеке у Паризу. - Археографски прилози, 3, 1981, 299-342;
- Йованович-Стипчевић, Б. 1981 *Б. Јовановић-Стипчевић*. Русална среда у српском рукопису XIII века. - МНС, Текстологија средњовековних јужнословенских

- књижевности. Београд, 1981, САНУ, Научни скупови, књ. X, Одељење језика и књижевности, књ. 2, 231-278;
- Кожухаров, Ст. 1987 *Сїѣ, Кожухаров*. Българска литаратура през XIII век. - В: Българската литаратура и књжина през XIII в., С., 1987, 25-37
- Коцева, Е. 1992 *Е. Коцева*. Драганов миней. - Старобългарска литаратура. Енциклопедичен сборник. С., 1992, 130
- Маринкович, Р. 1973 *Р. Маринковић*. Почечи формирања српске биографске књижевности. - ПКЈИФ, 1-2, 1973, 1-19;
- Маркович, В. 1920 *В. Марковић*. Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији. Сремски Карлови, 1920
- Мошин, Вл. 1955 *Вл. Мошин*. *Ćirilski rukopisi Jugoslovenske akademije*. I. Zagreb, 1955, 159
- Мошин, Вл. 1959 *Вл. Мошин*. Slavenska redakcija Prologa Konstantina Mokisijskog u svijetlosti vizantijsko-slavenskih odnosa XII-XIII vijeka. - Zbornik Historijskog Instituta, 2, 1959, 17-68;
- Павлова, Р. 1990 *Р. Павлова*. О методама описа књига Пролог (на материјалу Пролога из Вукове збирке и других збирки). - МСЦ, Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/2, 1990, 427-432;
- Павлович, Л. 1965 *Л. Павловић*. Култови лица код Срба и Македонаца. Смедерево, 1965;
- Радойич, Ц. 1951 *Ц. Радојичић*. Прве три главе Студеничког типика. - ЈФ, 19/1-4, 1951, 151-157;
- Розанов, С. 1911 *С. П. Розанов*. Источници, времр составленир и личност Федосиевской редакции Житир Савви Сербскаго. - Изв. ОРРС, 16/1, 1911, 136-184;
- Руvaraц, И. 1901 *И. Руvaraц*. О главним моментима у живота св. Саве. - ЛМС, 208, 1901, 1-44;
- Сланкаменац, П. 1925 *П. Сланкаменац*. Легенде о јужнословенским анахоретама. - Гласник СНД, 1, 1925, 215-233;
- Соловов, А 1925 *А. Соловјов*. Хиландарска Повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200-1202. - ПКЈИФ, 5, 1925, 62-89;
- Трифонова, Р. 1998 *Р. Трифонова*. Манастирски стедица и монашеска књжина в Србир и Блгарир през XIII в. - В: Медијевистика и културна антропологиј. С., 1998, 291-306;
- Трифонова, Р. 1999 *Р. Трифонова*. Типологически паралели между блгарската и србската агиографска продукцир през XIII в. - Литаратурна мисл, кн. 1. 1999, с. 110-131;
- Цонев, Б. 1940 *Б. Цонев*. Историр на блгарскир език. С., 1940
- Чорович, Вл. 1938 *Вл. Чоровић*. Житије Симеона Немање од Стефана Првовенчаног. - Светосавски зборник, 2, 1938, 3-6.

Summary

Title: Culis of Local South Slavic Saints in the 13th century Monastic Tradition

The paper is an attempt to present hagiographic production for Serbian and Bulgarian local Saints of 13th century in centres grouped into three main directions:

1. The different context, in wich the litaraty processes in medieval Bulgaria and Serbia were formed in the period od the 13 th century, leads to differencies in the tendencies - in Serbia monastic miscellanies with commemoration dates of local saints was primarily focused on the founders (Nemawa's royal persons - St. Symeon and first serbian bishop St. Sava) of the particular

monasteries, while in Bulgaria the main traits of cultural development is cult to the capital city of Turnovo (where are popular the cults of local saints, whose relics are kept there);

2. In Serbia local cults are concentrated in inner of the state (in monasteries Studenica, Zhicha and Mileseva) so in the Athos monastery Hilandar. The tendency in Bulgaria is different. The relics of saints (SS. Ivan Rilski, Ilarion Munglenski, Mihail Voin, Filoteja Temnishka, Ioan Polivotski and Petka Turnovska) were kept in the capital city.

3. In the both states - Bulgaria and Serbia - in the 13th century is very popular the short hagiographic genre „prolozhno zhitie“). These texts are located in the contents of liturgical miscellanies („prolog“ and menaion). The commemoration dates of local South Slavic saints are marked together in church calendar South Slavic miscellanies with Bible texts.

The aim of the study is to find out specific features for hagiographic productions related to local cults.

ОСНОВНО О КУМРАНСКИМ РУКОПИСИМА (II ДЕО)

46. Ко је био Учитељ правде?

Морех хасе дељ, „Учитељ правде“ се у КР поистовећује са свештеником (хаккохен), можда пореклом из садокистичке линије, који је предводио заједницу у њеном најранијем периоду (CD 1, 11). Заједница га је сматрала за особу коју је бог обдарио нарочитим разумевањем Светог писма, посебно схватањем „речи његових слугу, пророка“ (10 Нав 7, 5). Понекад се назива „Учитељ заједнице“ (CD 20, 1) или само „учитељ“ (CD 20, 28, и др.). Никад се не назива именом, али се доноси неколико детаља о њему, тако да се мора радити о историјској личности, премда га досад нисмо могли идентификовати. На њега се често гледа као на писца псалама из Свитка химни пећине 1, који су сročени у 1. лицу једнине („ја“-химне) и у сликама говоре о искушеништву и проблемима.

Према Б. Вахолдеру (V. Z. Wacholder), Учитељ правде је Садок, ученик Антигоне из Соха. Овај Садок је живео крајем 3. в. и био је други Бајтуса (Baustus), који се касније спомиње с њим у талмудским и караитским изворима, нарочито у Абот де-Ребби Натан. Тако би Садок саставио Храмовни свитак око 200. г. пре Хр., који Ваходер назива 11QToгах. Касније је Садок открио овај текст и његова посебна учења, и од тога је постало оно што Дамаски спис назива „запечаћена књига Торе“ (CD 5, 2). Најзад је то постао текст од којег зависе сви други списи секте са Мртвог мора, нарочито CD, 1QS, 1QM и чак „Јубилеји“, који су се с њима населили у Кумрану. Ово је фасцинантна представа, оптерећена са више проблема да би била уверљива. Нико се не слаже са тезом Вахолдера.

47. Да ли је Кумранска заједница веровала да је њен „Учитељ правде“ Месија?

Нема текста који показује „Учитеља правде“ као Месију. ДЦ, који га спомиње, вели да га је прогонио „Зли свештеник“, који се, изгледа, може идентификовати с Јонатаном Макавејцем, који је владао од 152-143. г. и узурпирао службу првосвештеника (1ЉпХаб 8, 16; 9, 9; 11, 12. 2. 8).

Звање Семах Давид, „Клица Давидова“ своди се на особу, која се назива мешиах хасе дељ. Исто тако, оно се примењује на ближе неодређеног наследника на престолу Давидову (позивом на 2 Сам 7, 11-14): „Ја ћу му бити отац, и он ће ми бити син, он је наследник Давидов, који ће наступити са Тумачем Торе, који (...) у Сиону на крају дана“ (4ЉФлор, 1-2).

На дореш хатторах, „тумач закона“ или боље „пророк као Мојсије“ увијено се алудира у СД 6, 7, а у СД 7, 18 поистовећује се с будућом „звездом“ из Валамовог пророчанства. У извесном смислу су ово алузије на личности, но нема текста у којем се може Учитељ правде поистоветити с било којом од ових личности. Тако се нити „Изданак Давидов“ нити „Тумач Закона“ не може идентификовати са Учитељем правде. „Учитељ“ је био историјска личност, а не нека ишчекивана будућа особа.

48. Да ли је Заједница веровала да је „Учитељ правде“ био погубљен?

Ово није немогуће, пошто је „Зли свештеник“ прогонио Учитеља правде да би га уништио у своме бесу, у дому његовог избеглиштва, а у време празничног одмора на Дан помирења, уколико би им се појавио, да њих прогута и наведе у клопку, на дан поста свога покоја од рада“ (1QrNab 11, 5-8). Да ли глагол „уништити“ значи да је он, Зли свештеник „убио“ Учитеља правде? Тако се схватало. Но у даљем тексту наведеног цитата то се односи на заједницу као целину, па значење није јасно.

Још један спомен Злог свештеника говори о њему, „који мотри на Праведнога и тражи да га убије... али Бог га не пусти и не даде га оптужити (?) да буде погубљен“ (4QPsa). Овде је реч хсд (јљ), дословно „Праведни“ могла означавати „Учитеља правде“, но не мора безусловно. Па и Алегро (Аллегро) који је објавио овај текст, указао је у фус-ноти уз овај израз на СД 1, 20 где се углавном говори о непријатељима, који се окупљају „против живота Праведнога“. Ово се као колективни сингулар може односити и на заједницу као целину.

...

Тађе је проблематично, да ли је Учитељ исто лице што и неси ха'едах, „Кнез општине“ или неси кол ха'едах, „Кнез целе општине“. Ове варијанте једног звања налазе се у 1ЉСб 5, 20; 4ЉпИсаа 5, 6, 2; 1ЉМ 5, 1; ЦД 7, 20. Изгледа могуће да се оне односе на Учитеља правде, али је вероватније да обележавају једног вођу заједнице из познијег времена.

49. Да ли кумрански текстови говоре о распињању?

Зацело не о распећу Учитеља правде, што је Дипон-Зомер једном тврдио. Али је у два текста можда могла бити споменута смртна казна. Један од њих је одавно познат, пешер на Наума из пећине 4. А други је угледао светлост дана када је Храмовни свитак из пећине 11 штампан 1977. г.

Најважнији одељак у 4QpNah цитира НМ 2, 12-14, стихове, у којима пророк на песнички начин описује пљачку блага из Ниниви-

је, као ужас који се споао асирске становнике, када се Бог - приликом њеног пада 613. г. - окренуо на овај похлепни народ. Писац кумранског пешера примењује пророкове речи на Јудеју свог времена....

Текст алудира на негде 88. г. пре Хр., када су непријатељи ратоборног судукејског свештеника - цара Александра И Јанеја позвали у помоћ селевкидског владара Димитрија II Евкероса (97/96-88/87. пре Хр.) Из једне суморне битке код Сихема Димитрије је изашао као победник, али је одмах затим морао напустити земљу, и није продужио за Јерусалим, пошто је био изгубио подршку Јудејаца који су га били позвали. Александар Јанеј је изашао као победник, поново заузео Јерусалим и ту довео фарисеје, који су се побунили против њега. Јосиф пише како је дозволио да они убијају: „Док је он (Јанеј) са својим конкубинама обедовао на једном упадљивом месту, дао је распети осам стотина Јудејаца и посећи њихову децу и жене на њихове очи“ (Старине 13, 14, 2). Пешер на Наума алудира на ову епизоду и назива Александра Јанеја „Лавом беса“, а фарисеје „Онима који исправљају равнине“. Јадин допуњава празнину у трећем реду неослоњивим исказом: „(на крст, како је ово закон) у Израилу као и раније“. Ово изјављује позивајући се на погубљење цара Гаја (INav 8, 23-29) и Понз 21, 21-23, као што се ово место примењује у следећем цитату из Храмовног свитка.

... Према Храмовном свитку (64, 6-13), два злочина су кажњавана смрћу: а) издаја, кад неко пружа обавештења непријатељу, сопствени народ изручује непријатељу или му на други начин наноси штету; б) бекство од предстојећег суђења у другу земљу повезано с клеветом сопственог народа. И ово место Јадин доводи у везу са збивањима око Александра Јанеја и Димитрија III Евкероса.

За догађаје са Александром Јанејом Јосиф Флавије користи грчки глагол анаставрун (Старин 13. 14. 2), што бесумње значи „распети на крст“...

У Новом завету се говори о распећу Исусовом као о „вешању на дрво“ (Дап 5, 39; 10, 36; ср. Дап 13, 29; 1 Пет 2, 24). Гал 3, 13 одражава у ствари у вези са распетим Исусом исти пасус у Понз, јер вели „проклет сваки који виси на дрвету“, што скоро тачно одговара грчком преводу тог места у Септуагинти.

У вези са овим мора се имати на уму да на јеврејском или арамејском језику нема одговарајуће речи за „распети на крст“. То је, бесумње, разлог зашто се користи описни облик „на дрво обесити“. Све ово у сваком случају показује да је у време Римљана распињање било врста казне на коју би се могле применити речи из Понз 21, 23.

...

50. Да ли је кумранска заједница (КЗ) веровала да је њеном „Учитељу правде“ било одређено да поново дође?

Постоји један текст који се може тако протумачити. Дамаски спис цитира Бр 21, 18 и наставља, приводећи ту један пешер:

„И они ископаше студенац, као што је Мојсије рекао, студенац који копаше кнезови, који ископаше поглавари народни са Мехокеком (Мехољељ има двоструко значење: штап великодостојника и Законодавац) (Бр 21, 16-18). Студенац, то је Тора, а они који су га копали јесу повратници који се одселише из земље Јудине и нађоше боравак у земљи Дамаска, које је Бог све назвао „кнезовима“, јер су га сви тражили и њихова слава не би умањена неким празнословљем.

А Мехокек, то је Тумач закона, о којем је Исаија говорио: „који вади оруђе за свој посао“.

А поглавари народни (дословно, племићи народа), то су они који долазе да копају студенац са мехољељот (прописима), које је Мехокек (Законодавац) поставио, да би ишли за њима целог времена „злодела“, а осим њих они ништа не добијају до појаве једнога, који даје да подожди правда“ (Ос 10, 12) на крају дана“ (СД 6, 3-10).

Проблематичне су шест последњих речи у оригиналу. Соломон Сцхецхтер (Шектор), који је први публикувао СД, преводи ту реченицу: „док не настане Учитељ правде на крају дана“... Слично гласе код Дипон-Зомера: „до доласка Учитеља правде на крају дана“. Другим речима, они су схватили да йорех хасседељ исто значи што морех хасседељ, Учитељ правде. У једној фус-ноти Зомер пише: „Учитељ правде је мртав, али ће се „на крају дана“ поново јавити, тј. на крају света, када прође „цело време злодела“. Ишчекивање да ће Учитељ правде поново доћи, које је овде тако јасно формулисано, било је једно од основних чланова вере у Креду Новог савеза“.

Геза Вермеш (Геза Вермес), професор јудаистике у Оксфорду, ипак преводи ове речи са „док не дође онај који ће учити правду на крају дана“. Ово је очигледно тачнији превод, јер он не тумачи йорех хасседељ као еквивалент за морех хасседељ. Он оставља отвореном поставку за ишчекивање једног лица које ће у будућем крају времена учити правду, но које безусловно не мора бити учитељ правде. Међутим, ни ово није без приговора, јер се писац позива на Оц 10, 12 где се вели „сок не дође и подажди вам правду“, што се односи управо на Јахвеа, споменутог у претходној реченици...

Свакако уопште није сигурно да је у текстовима реч о „повратку Учитеља“, како би Дипон-Зомер радо видео.

32. Шта су пешери?

Пешер је стручни израз, који се најбоље преводи са „коментар“. Он значи нешто као „тумачење, објашњење“, и као реч се често јавља у овој књижевности, нарочито да уведе коментаре уз цитиране стихове. Може се подвести под израз „мидраш“, и означава нарочито облик мидраша у Кумрану. Такви пешери-ментари су састављени уз разне пророчке списе Старог завета и уз псалме; сачувано је неколико чак уз књ. Постања. Тако, на пример, постоје пешери уз Исаију, Авакума, Михаја, Софонију, Осију, Наума и уз псалме.

Као књижевна врста пешер цитира текст старозаветних књига и коментарише га, при чему актуализује речи пророка, тј. он модернизује текст, доводећи га у везу са историјом или теолошким схватањима кумранске заједнице. Ту је дефинитивно реч о секташкој литератури, која још није била у оптицају међу јудејским групама изван ове Заједнице. Коментар је сачињаван са уверењем да оно што је пророк или псалмопевац писао у своје време није релевантно само за то његово време, него и за живот ове заједнице. Понекад коментар, уколико одступа од граматике или слова оригинала, налази у речима неки скривени смисао. Уобичајено објашњење, које се даје речима пророка или псалама, често се уводи формулацијама: *пишро ашер*, „његово значење (је), да...“, или *пешер хадабар ашер*, „значење речи (ствари) је...“... Није сигурно да ли је све пешере писао један аутор, но ма ко да је аутор, сви имају заједнички начин тумачења. Ова врста тумачења, која је есхатолошка и за спис Старог завета пружа скривени смисао, представља интересантну паралелу према употреби грчких речи мистирион, тајна, и предлога *ис*, „у“ у Еф 5, 32.

Оваква литерарна врста била је непозната до открића кумранских рукописа и знатно се разликује од ранијих списа у Мишни и Талмуду, и чак од равинских мидраша. Разликује се у томе да је то специфичан облик егзегезе неког текста Старог завета доведен у везу са историјом кумранске секте, док је у равинским списима прерађена и коначно кодификована „усмена Тора“, која је расла заједно с писаном речју Божјом, јеврејском Библијом.

65. Ко су били есени?

Премда есени нису споменути у Новом завету, више античких писаца наводи их као групу палестинских Јудејаца предхришћанског доба. Јудејски историчар Јосиф Флавије наводи их као есени (Рат 2. 8. 2) или есеји (Старине 15. 4. 10). Он их спомиње када говори о три врсте „философија“, које постоје међу Јудејцима у Јудеји. Јосиф покушава да разјасни разлику између разних јудејских група Римљанима који говоре грчки и отуда наводи њихове разне „јереси“, „секте“ (Живот 2. 5. 10), „философије“.

Есени се код Јосифа први пут спомињу у вези са догађајима из средине 2. века пре Хр., негде у време Јонатана, сина Мататије, брата Јуде Макавејца. Неки научници доводе есене у везу са хасидима или хасидејима (1 Мак 2, 47; 7, 13), Јудејцима који су најпре подржавали макавејску странку у њиховој борби против Антиоха IV Епифана, а онда се од њега одвојили кад су се Макавејци исувише умешали у оновремену политику. Ови научници доводе у везу име „есени“ са арамејским обликом за хасидим, „побожни“. Други тумачи мисле да кумранска заједница потиче од Јудејаца који су се крајем друге четврти 2. в. пре Хр. вратили из Вавилона у Палестину, након што су чули о успеху макавејског устанка (167-165. г. пре Хр.). За њих је „Дамаск“, који се спомиње у CD, шифра за Вавилон. Ипак нису били склони да подрже остале из дома Јудиног, пошто су сматрали да Јудејци Јудеје не живе према предањима отаца. Отуда су раскинули с таквим нехатним Јудејцима и повукли се као есени у кумранску пустињу. Понекад се њихово име преводи са „исцелитељи“ (Г. Вермаш). .. Други научници покушавају да назив есени изведу од других јеврејских и грчких речи (осеи - есеји, код неких светих Отаца).

... Бесумње је средином 2. в. постојала једна група јудејских Јудејаца која се својим строгим тумачењем Торе разликовала од фарисеја и садукееја...

Дамаски спис изгледа да говори да је Заједница основана на 390 година после освајања Јерусалима под Навуходоносором (587. г. пре Хр.). То би указивало на негде 197. г. пре Хр., но можда је број 390 сликовит, изведен из Језд 4, 5, једино с циљем да изрази дуги временски распон после Навуходоносоровог освајања... Неки подаци наводе настанак Заједнице негде крајем владавине Антиоха IV Епифана (175-166. г.). Ово је мање-више време уз које Јосиф први пут спомиње есене.

...

Јосиф вели за есене да „свој живот обликују како је то код Грка учио Питагора“ (Старине 15. 10. 4), а ово би могло карактерисати њихов начин живота као заједнички, аскетски и религиозни. И мада су данашњи научници стално стављали у питање њено поређење с питагорејцима, Кумранска заједница је ипак водила управо такав живот. Чланови секте су себе сматрали за Нови савез (в. Јер 31, 21; ср. CD 6, 19; 8, 21 и др.); њихова заједница је била отворена само Јудејцима који су драговољно прилазили групи, да би живели заједнички сходно строгом тумачењу Мојсијевог закона.

Сасвим слично о есенима извештава Јосиф: да су узимали туђу децу док су још била млада, савитљива и поучљива, и васпитавали их према својим обичајима (Рат 2. 8. 2), да су живели у заједници, да је сваки нови члан предавао имовину на заједничко добро и да су сви располагали свачим, „као браћа“ (Рат 2. 8. 3).

Јосиф подробно описује цели поступак око пријема новог члана, као неку врсту искушеништва од године дана ван заједнице, па затим 2-годишње искушеништво док не буде формално препуштен заједници, када је морао да положи страшну заклетву којом се обавезивао на високе норме понашања, као и „да ће чувати књиге секте и поверена му имена анђела“.

Јосиф извештава и о заједничком оброку есена, чему је претходило прање водом и очишћење. Пре и после оброка читана је молитва, а јело се ћутећи; за оброк се добијало само једно јело, и др.

Филон, Плиније Старији и Јосиф, сви говоре о целибатном есенском животу. Јосиф наводи „одбојност“ есена према браку, али зна и за „један други ред есена“ који се жене, јер на „васпитање породице“ гледају као на „најважнији животни циљ“... Филон извештава да су неки есени живели по селима, да би избегли прљајући утицај града.

Даља одлика есена јесте да нису приносили жртве у јерусалимском храму, него су приносили дарове посебно за себе: „они су сами себи спречили приступ општем светишту и врше своје жртве одвојено за себе“, пише Јосиф у „Старинама“.

Очигледна сличност, до у појединости, која постоји између цитираних пасуса таквих античких писаца и кумранских текстова, јесте главни разлог за поистовећење Кумранске заједнице са есенима, о којима извештавају Јосиф, Филон и Плиније...

70. Да ли се Јован Крститељ спомиње у кумранским рукописима? Да ли он случајно није био њен члан?

Премда Јован уопште није споменут у овим текстовима, ипак није невероватно да је био члан кумранске заједнице. Ово је, додуше, хипотеза на први поглед, само се не може доказати ни оповргнути. Јован је могао бити у Кумрану, док „не дође реч од Бога Јовану, сину Захаријину, у пустињи“ (Лк 3, 2), и он пође да проповеда свима Јудејцима „крштене покајања за опроштај грехова“. Онда би се издвојио од те езотеричке заједнице, да би контакте са околним светом схватио као извор обредног очишћења.

Јосиф извештава (Живот 2. чл. 10-11) да је он лично провео извесно време међу есенима, да би испробао њихов начин живота. Тако је можда и Јован, син Захарије, одржавао с њима краткотрајну везу. Према јеванђељима, он је као сви престарелих родитеља (Лк 1, 7. 57) живео у пустињи, све док му није упућен Божји позив на јавну службу. То би била прекретница, при чему је раскинуо са есенима. Аргумент за ову хипотезу је запажање да јеванђеља уопште не извештавају да је Јован свештеничког рода (Лк 1, 5), да је служио као свештеник у храму, или да је с тим довођен у везу, насупрот, рецимо, његовом оцу Захарији (ср. Лк 1, 5-23). Можда су есени усвојили Јована по смрти његових родитеља, а за есене се знало да „прих-

ватају туђу децу, док су још савитљива и поучљива... и обличавају их према својим обичајима“ (Јосиф, Рат 2. 8. 2).

Сва четири јеванђеља (Мк 1, 3; Мт 3, 3; Лк 3, 3-6; Јн 1, 23) наводе место из Ис 40, 3 („глас вапијућег у пустињи“), да би разјаснили зашто Јован живи у пустињи. Изненађује да и правила секте (1ЉС 8, 12-16) наводе ово место из Исаије да би објаснила зашто ова Заједница живи у пустињи. Ово може бити чиста случајност, али навођење истог библијског стиха и присуство есена у пустињи доста су уверљиви да би Јован могао тамо живети.

Па и крштење Јованово нашло би прихватљиво разјашњење, ако би се схватило као даљи развој обредних прања есена, наравно уз разлику да је његово крштење било „крштење покајања за опраштање грехова“ (Мк. 1, 4; Лк 3, 3). Представу коју су есени могли имати о својим ритуалним прањима могло би потврдити и навод: „ступити у савез Божји“ значило је „ући у воду“ (1ЉС 5. 8. 13). И још: „Он не улази у воду да би проверио чистоту светих људи, јер се не постаје чист, осим ако не преокрене од своје злоће“ (1ЉС 5, 13-14). Заједница је своја обредна прања очигледно гледала у вези са грехом. То, додуше, није било прање које је скидало грех, што је Јованово крштење подразумевало, али се његова представа о крштењу свакако могла развити из његових представа...

Место на Јордану, на којем је Јован по предању крштавао, само је неколико сати пешке од Хирбет Кумрана.

Једини аргумент против ове хипотезе јесте да је Јован из свештеничке породице, која је служила при јерусалимском храму; дакле, он би се доводио у везу с „јерусалимским свештенством“, до којега кумранска заједница уопште није држала. Зар ова одбојност не би спречавала есене да усвоје свештеничког сина, који је, у њиховим очима, припадао поквареном храмовном свештенству, да би га васпитали према својем начину живота?

71. Спомиње ли се Исус Назарећанин у кумранским рукописима?

До сада ни у једном познатом тексту нема неког одговарајућег помена. Пошто већина кумранских текстова потиче из 2. и 1. в. пре Хр., Ово и не чуди. Чак и они текстови који се палеографски датирају у 1. век по Хр., потичу с почетка тог века, па је и овде вероватноћа да се у њима спомену крајње мала.

Ц. Ланкастер Хардинг, као директор јорданског Одељења за старине, писао је још 1955. чланак у угледном у свету часопису „The Illustrated London News“ о ископавањима у Кумрану под називом „Тамо где је можда сам Исус учио: Есенски манастир у Хирбет Кумрану“. Он ту извештава „да нам више од 400 новчића пружа временски оквир за историју грађевине. Кратко речено, насебина је, према њему, настала негде 125. г. пре Хр., 31. г. пре Хр. њу је разорио

земљотрес, око 5. г. по Хр. обновљена је, и 68. по Хр. коначно ју је разорила десета римска легија“. Ту је разматрао могућност да је Исус провео неко време код есена и учио од њих (1). У том стилу писао је сензационално.

Међутим, није невероватно да Исус из Назарета није знао за кумранске рукописе. Но остаје проблем што се у четири јеванђеља бележи како се он осврће на фарисеје и садукее, а есени се уопште не спомињу, а о којима имамо податке само од Јосифа и Филона, и наравно из рукописа. Да ли је Исус знао за ову јудејску насеобину на западној обали Мртвог мора? Да ли је био ту? Ко то може знати?

Понекад се претпостављало да овај или онај текст, у јеванђељима наводи на то да је Христос знао за Кумранску заједницу. У Мт 24, 24 Он нпр. говори о доласку лажних христоса и вели: „Ако вам рекну: ево га у пустињи - не излазите. Ево га у собама - не верујте“. Да ли је Христос, према Матеју, овде могао да алудира на Кумранску заједницу и на њене месијанске представе? Ово је, наравно, могуће, но ко може са сигурношћу рећи да се овде мисли на есенског Месију? Исто тако, и Исусове речи о онима „који су сами себи ушкопили Царства ради небескога“ (Мт 19, 12) могле би се односити на целибатну Кумранску заједницу. Спекулације и претпоставке ове врсте могле би се без тешкоћа и даље наводити.

72. Појављује ли се било шта хришћанског у Кумранским рукописима?

И овде одговор гласи: ничег, или барем: до сада ничег. Наравно, још увек постоји могућност да бедуини открију још неку пећину, из које би на светлост дана дошао текст који би споменуо Христове ученике или прве хришћане.

По себи се разуме да је увек било учења који су покушавали да кумранске текстове протумаче како би се односили на хришћане. Било је и претпоставки да је, нпр., браг Господњи Јаков (Гал 1, 19) „Учитељ правде“ из КР, а ап. Павле „Човек лажи“ (1ЉНав 2, 2) (Роберт Ајзман, Лонг Бич, Кал), или да је Јован Крститељ „Учитељ правде“ (Барбара Тиринг).

Но таква гледишта занемарују археолошка и палеографска сазнања, као и радиокарбонатско датирање, које већину КР недвосмислено баца у предхришћанска столећа...

83. Да ли је даља историја кумранске секте на неки начин упливисала јудеохришћане?

Пошто су Римљани на свом путу за Јерусалим разорили средиште Заједнице у Кумрану у лето 68. г. по Хр., једва је нешто преостало што би нам пружило обавештења о заједници или о судбини њених чланова. Откопавање Хирбет Кумрана су показала да су Римљани после разарања установе запосели тај крај и на лицу места

подигли малу војну базу. Ово очигледно да би могли посматрати обале Мртвог мора. После пада Јерусалима 70. г. заузеле су и друге јудејске насеобине, као Иродијум и Махер. Јудејци су и даље држали тврђаву Масаду, која је осматрала само Мртво море и лежала неких 45 км југо-југозападно од Хирбет Кумрана; пала је тек у априлу 74. г. по Хр.. Да би контролисали крај западно од Мртвог мора, Римљани су подигли овај мали војни логор на рушевинама кумранског центра. Кула центра је поново искоришћена, а зидови према истоку двоструко увећани, просторије на североистоку куле мало измењене. Даље су Римљани изменили водовод од потока до једне од цистерни. Није познато колико се Кумран одржао као римски логор... Мора да је остао барем до пада Масаде 74. г. по Хр.

У Дап св. Лука извештава: „А реч Божија растијаше и веома се множаше број ученика у Јерусалиму, и велико мноштво свештеника покораваху се вери“ (Дап 6, 7). Да ли су неки свештеници КЗ припадали поворци оних који су прешли у хришћанство? Немогуће, али ко би са сигурношћу могао рећи?

Пошто КЗ понекад себе означава као „заједница сиромашних“, (голат ха-евјоним), неки научници су постављали питање, да ли преостали чланови заједнице по разорењу центра и Јерусалима нису можда постали хришћани, који су најзад постали познати као евионити - јудеохришћани, о којима пишу патристички писци, као Јустин Мученик, Иринеј, Тертулијан, Оригон, Иполит, Јевсевије, Јероним и Епифаније. Ову претпоставку је на самом почетку овакве дебате дао Оскар Кулман (О. Цулманн) 1954. г. Неки научници су, штавише, хтели да КЗ поистовете са евионитима. (Ц. Тајхер). Нема доказа за Кулманово гледиште, и с њим има исувише тешкоћа да би било уверљиво. Што се тиче директног поистовећивања кумранске заједнице са евионитима, томе противречи изразито јудејски карактер кумранских рукописа и недостатак доказа, који би показивао заједницу као јудеохришћанску.

84. Који однос постоји између КЗ и каснијег хришћанског монаштва?

По себи уопште није било односа са хришћанским монашtvом, о којем се уобичајено каже да је плод хришћанске агапе. Његови чланови нису били философи јелинистичког света, него феласи из земље са Нила, којима је био стран грчки мисаони свет. Његови почеци су тесно везани са историјом аскезе, која је од почетка била унутарње присутна у хришћанском учењу“ (Ц. Квастен).

Почетак анахоретског монаштва се углавном своди на преподобног Антонија (251?-356), који је као пустињак одвео следбенике у пустињу. Око 305. г. образовао је заједницу пустињака, који су живели према његовим правилима. Историчари хришћанског монаштва су одавно знали за есене у Палестини и „терапевте“ у

Египту, али утицај ових група на Антонија и његов покрет или друге облике монаштва, нпр. на општежиће, није уопште темељно испитан.

Па ипак, кад се данас читају „Правила секте“ и „Дамаски спис“ и осведочи да ови списи потичу од Јудејаца из прехришћанског времена, онда се може констатовати да је још у прехришћанском јудејству Палестине постојао општежитељни и отшелнички облик верског живота, који раније није био познат - или барем не подробно. Наиме, реч је не само о небројеним малим појединостима, које запањујуће подсећају на прописе познијих манастира и верских заједница у хришћанству.

Јудејство Старог завета знало је и за завете, чак и за назорејски завет (Бр 6, 2. 5. 21). „Дамаски спис“ употребљава именицу недер, „завет“ једном, а односни глагол два пута (CD 6, 15; 16. 13. 18), но ипак у значању жртвених или олтарских дарова. Премда је у ово предхришћанско доба било људи у целибату, и сви чланови придавали своје знање, своју снагу и своју имовину на добро свих, и свој живот у заједници водили у послушности према „надзорнику“, ипак се на овај начин живота није гледало као у хришћанском монашtvу у знаку завета послушности, целомудрености и сиромаштва. Ипак, било је обавезних завета, на које се чланови завета морали закљичати. Они су сасвим јасно били претече хришћанских завета. Сходно томе се у Кумранској заједници налази много што је даље развијено у хришћанском облику монашког завета. Чак и повлачење чланова у кумранску пустињу и онај напор да се овде води заједнички живот у послушности Тори Мојсијевој, пружају аналогије за каснији хришћански монашки покрет. Овде спадају и методе које је Кумранска заједница развила у циљу пријема, искушеништва и васпитања кандидата, који су се добровољно одлучивали за такав начин живота.

101. Има ли нечег у кумрановским рукописима што би подривало хришћанску веру?

До сада нечег сличног нема. Кумрански рукописи нису донели на светло дана ничег што би противречило ономе што хришћани високо цене. Ништа се не коси са „јединственом личношћу Христовом“ и што би разбијало главу хришћанину, или, боље речено, хришћанину недовољно утемељеном у својој вери. То што је „Учитељ правде“ из кумранске заједнице можда учио нешто слично што је и Христос учио, уопште није разлог да би се узнемирила савест зрелог хришћанина...

Из књиге Qumran: Die Antwort, 101 Fragen zu den Schriften vom Toten Meer, Stuttgart 1993, приредио, одабрао и превео протођакон Радомир Ракић, проф.

НОВЕМБАРСКА МОНАШКА СЛАВЉА

У РАШКО-ПРИЗРЕНСКОЈ ЕПАРХИЈИ

Засијавши на Земљи, Сунце правде, Господ наш Исус Христос, дарива је својим учењем, и предаде га ученицима и следбеницима, рекавши: „*Тако нека се светли ваша светлост пред људима, да виде ваша добра дела и прославе Оца нашега који је на небесима*“.

И снагом ове Господње речи вођени, кроз векове и столећа, свети монаси били су изабарани сој лучоноша, који је бакљом своје вере осветљавао пут спасења кроз ову долину плача осењену тамом греха.

Молитвеници за цео свет, украшени сваком јеванђелском врлином, попут звезде водиле, показују пут у вечна пристаништа. Најоданији чувари догмата православних, увек спремни и живот за Христа положити. Просветитељи свога народа, исцелитељи душа и тела, чувари светиња...

Али пут до стицања ангелскога образа није лак. Почиње Божијим призивом за долазак у неку од светих обитељи, где будући инок оставивши све за собом и поништивши сав свој претходни живот има пред собом само једну мисао и само једну жељу: саобразити се Христу.

И сва икушења и недаће заборављају се када се приближи дан због кога је вредело угледати светлост Господњега дана - дан монашења. А у Рашко-призренској епархији новембар, је како рече један будући архијереј свете цркве, месец „монашке жетве“. Јер одавно посејани у добру земљу, гајени и обрађивани трудом настојатеља и братије, од празника Светога Краља Милутина 12. новембра, преко Светих Бесребреника Козме и Дамјана, Светога победоносца и великомученика Георгија, до Светог Архангела Михајла и Светог Краља Стефана Дечанског, у месецу новембру почињу да дају добар род по 30, и по 60 и по 100.

Страдална Грачаница, манастир белег распознавања, и још један доказ да се на месту где се умножи безакоње, умножава се благодат по речи светог апостола Павла, врх барјака страдалнога Косова и ктиторска слава Светога Краља Милутина. Вођени Божијом руком и привучени његовом чаробном благодаћу, многобројни гости са разних страна уђоше на страдално Косово да би присуствовали монашењу своје пријатељице, сестре, ћерке, која у ванвременско грачаничко предвечерје обуче се у одећу правде и уместо свога имена Иванка Жиковић, понесе име велике мегленске светитиелке Злате.

Света Архијерејска литургија коју је сутрадан служио Епископ Рашко-призренски и косовско-метохијски др.Артемије била је прилика за још једну грачаничку радост.Некдашњи житељ овог Божијега места, црноречки инок Наум, рукоположен је пред својим родитељима и суграђанима у чин јерођакона.

Сопоћанска царска лавра, следеће поприште новембарских духовних свечаности. Манастир који великом благодаћу Божијом последњих неколико година доживљава изузетан препород и духовну обнову, прославља уз велико благодарење Творцу и Спаситељу празник Светих бесребреника и Чудотвораца Козме и Дамјана, у славу дана када мошти ових дивних светитеља Божијом милошћу вођени дођоше у ову свету обитељ. Прославља их и тако што на беденију очи празника Светих Врача у монашки чин производи своју братију стасалу кроз трогодишњи подвиг искушеништва.

А сопоћанска црква, бисер средњовековне српске архитектуре и живописа би и ове године, место сусрета стотина жедних душа које хрле у сусрет Божијој Благодати,која се обилно изли на два наизглед телесно смерна и скромна инока, али духовна горостаса који по мери свога духовнога узраста понеше а имена Светог Дионисија Ареопагита, кога, и данас тумаче у целом православном свету и једног од Архијереја свете цркве Доментијана.

Како запази Владика Артемије, светлост воштаница која нежно размиче сени сопоћанске цркве, и пој Рашко-призренских инока са сопоћанских певница, снажан утисак који ова слика оставља на све присутне били су тек увод за сутршње велике молитвене свечаности Свете Архијерејске Литургије у манастиру Сопоћани. Чак два рукоположења на велику радост настојатеља протосинђела Михајла и братије увео је још двојицу сабраће сопоћанске у црквени клир.Јерођакон Григорије Делибашић, придружио се одабраној групи сопоћанских свештенослужитеља, поставши јеромонах, док је Монах Евсевије Меанџија, мајстор кичице, платна и даске рукоположен у чин јерођакона.

Потврда речи Госпоње из Светога писма, упућене изабраноме народу али и свима другим: када се оставите греха, и окупате покајањем постаћете народ мој и ја ћу вам бити Господ, доби на чудесан начин, који оставља без даха, потврду на Божијем брду изнад Старога Раса - манастиру посвећеном Светом великомученику и победоносцу – Ђурђевим Ступовима.

Непојмљива Божија Благодат изли се на место пусто више од три века и у атмосфери тихог брујања са неба у полукругу који монаси из различитих манастира Србије направише у још недовршеном храму, после тачно 313 година, први пут замонаши се неко на Ђурђевим Ступовима. Милан Новаковић, постаде Симеон и Горан

Марковић Георгије, добише имена по ктитору и заштитнику ове свете обитељи.

Мистична и ведро новембарска ноћ на обронцима Старога Раса подсећала је на гору Тавор, када се на њој преобразио Господ наш и Спаситељ и оставила неизбрисив утисак на све оне који су се Божијом милошћу нашли на Ђурђевим Ступовима те вечери али и сутрадан када је на Светој Архијерејској Литургији сабрата ове свете обитељи Василија Мрђеновића у чин Јеромонаха рукоположио Епископ Рашко-призренски и косовско-метохијски др. Артемије.

Духовна кошница и расадник монаштва Рашко-призренске епархије, манастир Црна река, на лепог, сунчаног и без снега празника Светог Архистратига Михајла, био је место увођења у монашки чин још једног сабрата овог историјског места. Иван Буха постао је на бденију очи манастирске славе монах, добивши име по једном од највећих пророка Светоме Илији Тесвићанину.

Четврта година под ванредним ратним условима. Упркос томе монаштва и гостију са свих страна и меридијана. Понос и велики светилник Српске цркве – царска лавра Немањића и задужбина Светог Краља Стефана Дечанског- Високи Дечани концем и овога новембра имаше шта да понуде на духовној трпези пред моштима свога ктитора и заштитника, епископа и духовнога оца Артемија, и још двојице архијереја, Жичког Атанасија и Захумско-херцеговачког Григорија, Архимандрита Венијамина, настојатеља манастира Прображења у српској Светој Гори, настојатеља Цетињског манастира Луке и пред колико још очију, душа и срца које задрхташе у већ прохладној новембарској ноћи.

Јер уз Господа свога сиђоше са небеса те чудесне ноћи под бистричке ветрове, двојица великих светитеља да би своја имена и покровитељство подарили двојици нових Дечанских инока - Ненаду Дукићу-Никанору и Дејану Вујићу-Дамаскину.

Света Архијерејска Литургија и рукоположење монаха Андреја Сајца у чин јерођаконa, завршни су оквир за причу која би сигурно тражила још много речи да дочара оно што је стварно била, али их не може наћи, бар не онаквих какве их стварно заслужује.

Јерођакон ВАРНАВА (Димитријевић)

